

UNGARIA

REVISTĂ SOCIALĂ-ȘTIINȚIFICĂ-LITERARĂ.

Apare

(afară de Iuliu, August)
de două ori pe lună

REDACTOR:

GRIGORIU MOLDOVAN.

Abonament:

Pe an 6 fl. (14 franci.)

Pe 1/2 de an 3 fl. (7 fr.)

FLENDURILE TRECUTULUI.

Era o vreme când poporul românesc avea lipsă de amăgire. Era un timp în care aveam lipsă de toate mijloacele drepte și nedrepte, adevărate și neadevărate, ca să ne trezim și să ne îmbărbătăm unul pre altul. Principatele române în robia fanarioților, în lanțuri până la grumazi; noi cei din Ungaria cu iobăgia pre cap, fără drepturi, fără prietini, fără mângăiere desute de ani.

Atunci când împrejurul nostru era întunecos, cum să nu ne străduim ca să ajungem la lumină? Raza cea dintâi arătată de Șincai cum să nu fie fost frumoasă înaintea noastră și cercetată și admirată de toți? Nu mult investigam oare raza arătată de bărbatul întru adevăr providențial, de unicul apostol adevărat al românismului, ce o parte din lumina soarelui, sau ce făcută pe cale mecanică, — nu mult ne interesa căci era lumină, care, ne arăta lucruri învălitate în trecut și ne lumina calea în viitor.

Și noi la lumina acestei raze dubioase ne am clădit tot trecutul, prezentul și viitorul; ne am clădit istoria, limba și politica pentru vii-

tor. Ne am rădicat fortărețe frumoase pe nuorii ceriului pentru viitor și pentru trecut le am renovat toate ruinele lăsate de romani, ne am clădit palute în vînt.

Poporul lăsat, de suferință maltratată, la lumina acestei raze căutând împrejur cerceta după rudeniile, consăngeneii sei. I-a aflat în Roma, în legiunile lui Traian.

Apoi dacă părintele nostru a fost Traian, a trebuit să vorbim în limba lui Traian, să umblăm în portul lui și să ne naștem în Dacia, mai ales în Ardealul de astăzi, căci Traian cu legiunile sale în țara asta i-a nimicit pre daci. Traian după mărturisirea lui Maior a vorbit românește (!) și după părerea unor filologi nu limba latină e limba romanilor, a Romei, ci chiar limba românească. Și neamul românesc cu limba sa este descendentul drept al gintei latine: Italienii, francezii, spaniolii, cu limbile lor sunt corciturii, a romanilor adevărați nepoți suntem noi. Mult ne mirăm, că neamul românesc biserica nu și-a căutat în Roma, ci în Resărit, la greci la slavi! Toate limbile și toate neamurile s'au ames-

tecat; nu este pe pământ o limbă care să fie curată, fără influința altor limbi; nu este un popor în lume care să zică: al meu sânge e curat, — nu face nimic . . . în poporul românesc și în limba românească nimic nu-e strein, noi cu toții, cu numele de Slavici, Fazakas, Catargiu, Xenopol, Cantacuzen, Filipide, Iordache etc. etc. suntem nepoții lui Traian; cu sânge curat de roman. De toate neamurile și limbile s'a alipit ceva, acestea toate au suferit de influința altor limbi și neamuri, — noi am rămas drepți și adevărați, neameste-cați nepoți ai poporului roman.

Și dupăce așa ne am clădit zidul istoric, al limbei neamului românesc, datorințele noastre pentru viitor le am cules în programe politice. Sau mai bine zis: cu programul politic în mâna ne am clădit istoria și am vrut să facem o altă limbă. Toată știința la noi e făcută din punct de vedere politic. Fiind românii autohtoni țara e al românilor. Trebuie urît tot ce ne împedeca spre ocuparea acestui pământ. Trebuie zdrobită gura, care nu vorbește întru acest înțeles. Trebuie ciuntată mâna care nu scrie așa și lovit cu măciuca capul care este de alt cuget. Acela care scrutează, care să străduiește a ajunge la adevăr, anatema să fie! blăstămat și ocărit de toată suflarea românească.

La alte neamuri în treaba originii unui popor și limbă poate fi omul de ori-ce părere. Toată părerea câtva fundată își are dreptul seu. Nimărui nu-i pleznește prin minte a face întrebare de patrio-

tism, de naționalism pentru că cineva e de altă părere în chestii științifice. Românul e de altă pănură. A nu ne cugeta pre cum s'a cugetat Șincai în chestii istorice și limbistice în seclul trecut, e un păcat de care nu te poți mântui nici prin spovădanie. La noi istoriografia în treaba originii poporului românesc n'a făcut un pas. Suntem legați de pociumbul lui Șincai și Petru Maior.

A României datorință ar fi ca să ne deslege de acest pociumb, de fleandura trecutului. Toate neamurile se străduiesc a ajunge la adevăr; să lapadă de ilusiuni în care au trăit; fac lămuriri, desleagă chestiuni; — noi față cu baricada documintelor adunate de bărbații înțelepți ai altor neamuri, îl tăgăduim adevărul și trăim mai departe în ilusiuni deșerte. România e pământ liber, e un stat de sine stătător, are bărbați înțelepți; a lor datorință ar fi a lucra pentru un viitor strălucit, iar nu pentru ilusiunile prezentului slugind totodată pasiunilor de tot vestezitoare. Statul românesc cu tot aparatul seu științific spriginește pozițiunea noastră de tot falsă și greșită; spriginește față cu tot trecutul românesc, cu dovezile limbei, ale etnografiei o origine, un loc de naștere ilusoriu.

Susținem că istoria și limba la noi e cultivată din punct de vedere politic. Petru Maior a zis, că Traian în Dacia a vorbit românește (!!). Pe urna lui Șincai și Petru Maior am vrut să facem o limbă de tot curată, ca să putem dovedi origi-

nea curat latină a limbei românești. Am gonit din limbă tot ce a fost strein, ca să putem vorbi curat lătimește. Nebunia și orbia noastră a născut Lauriani și Dicționare Academice, cari astăzi sunt stâlpii colosali ai rătăcirii firei românești. Iată bărbații înțelepți ai statului român ne au mântuit de o nebunie, de o fleandură a trecutului; au nimicit școala etimologică și ni au dat-o limba românească îndărăpt. Boala nu-i vindecată încă de tot. Filologii nostri fug după latinisme; nu-i interesează nimic; cuvântul în gura poporului nu-l prețuiesc dacă nu-i de origine latină. Acești oameni când pe un cuvânt slav sau unguresc îl învălesc cu velul latinității, rup o parte din istoria poporului, după-ce tot cuvântul își are istoria sa; tot cuvântul strein în limbă e un eveniment al poporului care luminează în întunecul trecutului. Ce fericit ar fi poporul românesc dacă din limba dacilor, a goților ar fi rămas în limba noastră elemente. Nu ne ar durea capul de originea dacică a poporului românesc; am avea dovezi neresturabile, că noi în Dacia am născut, și aici am viețuit în continuu.

Suntem noi născuți în Dacia? Ba. Un cuvânt dacic nu-i în limbă. Domnirea îndelungată a goților, a popoarelor dacice nu ne arată nici un element în limbă. Un document contemporan istoric nu ne arată originea dacică. Un ban, o peatră nu arată domnirea, barăm viețuirea românilor în Dacia. Un fapt istoric, o bătălie, o nenorocire sau o întâmplare simplă, care ar dovedi că noi suntem autohtoni pre pământ-

tul acesta, — nicăiri! Toată nedejdea ni în Bonfiniu, în Anonym, cari au trăit cu multe sute de ani după Traian, acărora mărturisire despre originea românilor nu plătește o ceapă degerată. Din contră în Balcani asupra limbei românești au avut influință bulgarii, albanii etc.; am susținut o biserică, un imperiu cu bulgarii; poesia noastră populară, însușirile etnografice, datinile moravurile, ne îndrumă la popoarele balcanice; de toate aceste ne lăpădăm, susținem originea dacică unde nimic nu ne arată urma românilor. Față cu faptele istorice mințim, falsificăm istoria; compunem colinde cu trecut de 2000 ani, le dăm în gura poporului, ca și cum acelea de popor ar fi făcute (Marianescu: Colinde: Jocul); compunem cronice (Huru) de tot mincinoasă, ca să o putem dovedi continuitatea românească în Dacia; dăm scaunului metropolesc o origine ridiculă (Popea cu Ulfila), cu un cuvânt ne amăgim unul pre altul cu lucruri scornite, cu neadevăruri, cu minciuni. Pentru ce ne înjosim la aceste lucruri? Ca să putem striga la urechea ungarilor: Acest pământ e românesc! — Le creștem generațiile în neadevăruri, în aerul înădușitor al minciunilor; o îndemnăm junimea a crede lucruri nebazate, scornituri.

A României datorință ar fi noi dacă păcătuim în ceva conduși de orbiă și ură față cu ungurii, să slugească adevărului; să ne desbrece de flendurile trecutului; precum ne au desbrăcat limba de etimologism, așa ar trebui să ne desbrece de iluziunile vane, de minciunile știen-

ifice alcătuite și susținute numai din punct de vedere politic.

Da, noi suntem un popor de viță latină, cu limbă de viță latină; avem datini romane; nime nu ne poate tăgădui originea noastră latină; nici nu-o face asta nimenea.

Pentru-că n'am născut în Dacia și părinții nostri au fost din Balcani, pentru aceea tot de viță latină suntem noi; romanitatea unui popor nu e legată de Dacia, nici de Italia, căci romani au locuit în toată lumea, a lor a fost lumea întreagă, Balcanii chiar așa ca Dacia. Și să fim chiar născuți în Dacia, oare ce folos am avea din aceasta împrejurare? Am fi doară

mai avuți, mai culți, mai buni, mai rei?

Alt aer domnilor! Ceva mai nou, idei nouă, — destul să fie cu minciunile, cu amăgirea. Temciul istoriei, limbisticii românești să nu fie neadevărul. Junimea românească, speranța națiunii, viitorul poporului, generațiile vestitoare nu fie crescute în aerul neadevărului. Cu ceva mai solid, mai treaz, mai adevărat, mai serios trebuie generațiile săturate; cu flendurile trecutului cârpite la lumina dubioasă a feșnicului nu ne putem mai mult învăli.

Grig. Moldovan.

BCU DESPRE ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ.

(Urmare.)

După-ce Xenopol în cuvîntul slavice *holm* a aflat primul document din chrisoave, car în cuvîntul slavice-maghiar *Keresztes* al doilea referitoriu la românii precedenți de capetul seclului al XII-lea în Ardeal și după-ce vedem, că din documente cu ce stricteța logică stoarcă adevărul istoric: nu ne putem indoi, că ori-si care chrisov cu cea mai mare promtitudine mărturisește despre aceea, ce dorește.

Geza al II-lea (1141—1161) chieamă în Ardeal pre precedenții sașilor de azi, pre oaspeții (hospites) »flandrens» sau «teutonicus».

Unde s'au așezat acestia, de acolo n'au strimtorit afară pre locuitorii vechi, cea ce apare și din chrisovul din anul 1191, care hotărește între pîra ce era între prepositul și episcopul Ardealului. Prepositul să disputa asupra acelu lucr, că toți flandrenșii aparțin autorității

bisericești a lui: din contră episcopul să nisuiă a documenta, că nu să țin toți, ci numai aceia sunt subdiți prepositului, cari «qui tunc erant in illo deserto, quod gloriosae memoriae G. rex Flandrensibus concessit». Spre intelegerea particulei *tunc* trebue să știm, că sub Bela al III-lea (1173—1196) s'a înființat prepositura din Sibiu și s'a seos de sub autoritatea episcopii ardelene. Dar atunci să aflau nu numai descendenții celor așezați in *illo solo deserto* (pre pămîntul scaunelor Sibiului, Șeica-Mare și Uj-egyhasz [Biserica nouă], pre care o numeau și regiunea Oltului [regio Aluta]), ei și într' alt loc, poate și acelor așezați prin regiunile Bistriței și într' alt loc; căci știm, că și Clujul și Aiudul au fost locuit de nemți încă prin seclul al XV-lea.

Deși nu e zis expres, că »generaliter omnes flandrensese» sau așezat pre locuri *pustii* și *nelocuite* (in solo deserto),

dar să poate eugeta foarte ușor; cel puțin atâta e secur, că nou veniții nemți n'au putut strîmtori afară de nicairi locuitori plugari (economi). — Așa ceva n'a conces politica de împopulare a regiilor, dar nici conceptul dreptului de domnire, care ori-și care donățiune «salvo jure alieno», adică, o a ținut de întâmplată fără jignirea dreptului altuia.

Andrei al II-lea dona în anul 1211 cavalerimei germâne (Cruciferes de Hospitali S. Mariae), ținutul *Bârsei*, care era deșert și nelocuit (desertam et inhabitatam). Episcopul transilvan zecimile cei competența lui le-a conces în anul 1213 cavalerimei, luandu-se afară zecimile cei competența dela secuii și maghiarii cari se așezau acolo, cari și le a ținut pro sama lui (eo tamen excepto, quod si Hungaros vel Siculos ad dictam terram transire contigerit, nobis et ecclesiae nostrae in decimis teneantur respondere). Și dintr' acest lucru vedem politica împopulării.

Ordul cavalerese aduce apoi iarăși el locuitori noi pe pământul căpetat: zecimile ce trebuiau să-le plătească noii locuitori episcopului, acesta le concese cavalerilor; însă de la locuitorii vechi ai țării, adică zecimile dela maghiari și secui și le ține șiesi, și atunci, dacă unui dintre ei s'ar muta pe pământul cavalerilor.

Accasta donățiune episcopoească o a întărit pontificele Honoriu în anul 1218. Documentul papal întăritoriu exprimă lămurit, că răfinandu-și episcopul zecimile ce-i umblă dela maghiari și secui, celea-lalte zecime, atât a locuitorilor de prescute, cât și acelor ce ar veni acolo după aceea, le-a conces ordului cavalerese (decimas ipsius terrae ab eius incolis tam futuris quam praesentibus exsolvendae — domui vestrae concesserit¹).

Deorece documentele de donățiune vorbese despre locuitorii originali ai pământului Bârseiilor așa le explică Xenopol, fără îndoială acei locuitori au fost

români sau secui, cași locuitorii ținutului vecinaș¹. Însă documentele vorbese despre un pământ *deșert și nelocuit*, a cărui locuitori originali cine au fost, într'adevăr nu știu. Tot aceste documente afară de ținutul *cumanilor* nu amintese un alt ținut vecinaș. Donățiunea din anul 1211 astfel sună din cuvînt în cuvînt: «Quandam terram Borza nomine, ultra sylvas versus Cumanos, licet desertam et inhabitatam, contulimus pacifice habitandam et in perpetuum libere possidendam». Acestea cuvinte atât pe franțuzește cât și pe românește nu pot însemna altceva, decât aceea, că rogele dincolo de padure, în Ardeal donează un ținut cu numele Bârsa, care să întinde spre cumani.

Alt ținut vecinaș nu se amintește nici în acest document, nici în cel din anul 1213, în care episcopul ardelean Wilhelm espune, că ce-și ține pro sama lui din zecimile ținutului donat, și ce concede ordului cavalerese, nici în cel din 1218, în care aproabă pontificele dispușerile episcopului Ardelean. Totuși Xenopol are cutezanța de a arunca la urmă cuvintele: «Mai mult, decât numai bunăvoință se recere la aceea, ca Hunfalvy și Roesler în aceste documente să afle documentarea acelui lucru, că pământul ocupat de cavalerimea germână a fost deșert și nelocuit, și mulțimea românilor acelora, cari locuiesc azi acel ținut, au venit acolo numai mai târziu².» Judece cetitoriul însuși, cine falsifică înțelesul documentelor, Hunfalvy și Roesler, ori Xenopol? și în cine trebuie a presupune altceva decât bunăvoință, adică voința a induce în eroare pe cetitor,

¹ Comme les documents constitutifs de la donation parlent d'une population originale du pays de Barsa au moment où elle fut donnée aux chevaliers de l'Ordre teutonique, il est hors de doute que cette population était roumaine ou székle, semblable à celle des districts limitrophes. La p. 95.

² Il faut donc plus que de la bonne volonté à M. Hunfalvy et à Roesler pour trouver dans ces documents une preuve que le pays occupé par les Chevaliers teutons était désert, et que les Roumains qui l'habitent aujourd'hui, y sont arrivés après l'établissement des Hongrois et des Allemands. La p. 95 și 96.

¹ Documentele toate se pot afla în citatul *Urkundenbuch*.

în noi ori în Xenopol? Hunfalvy și Roesler și toți, cine scot acel înțeles din documente, care e scris în acelea, află, că documentul lui Andrei al II-lea datat din anul 1222, prin cari le mărește ținutul cavalerilor gërmâni și în care le dețarmurește mai bine datorințele și drepturile, și documentul papal tot din acelaș an, care întărește pre cel al regelui, prima oară amintese pro vlachi (români) în Ardeal.

Xenopol însă din documente mai vechi, în cari nu-i nici vorbă de români, citește un număr mare de locuitori români.

Cuvintele *nines* și *sincs* (adeca pe românește *nu-i*) îs un atare isvor, din care fantasia poate scoate multe lucruri, numai adevăr istoric nu.

Și când în Ardeal, conform documentelor, obvin primii români, atunci și întoarcerea la creștinism a cumanilor în Moldova și aiurea decurge cu un succes mare, așa încât în anul 1228 să înființeze un episcopat cuman (catolic) pre ținutul cavalerilor alungați, care s'a întins și în Cumania (România) și pre ținuturile fluviului Siret.

Despre episcopat grec sau oriental nu numai în decursul seclului al XII-lea, dar până cu finea seclului al XIV-lea nu e vorbă nici în Moldova, nici în România; din contră episcopat catolic, după cel cuman, să află în opidul Siret (oppidum Ceretense) în anul 1370, și în Mileov în anul 1371¹.

Un numer așa de mare a românilor, adeca a acelor aparținători bisericeii orientului, care ar'fi covârșit numărul celorlalți catolici, nu se prea poate cugeta!

Dar după anul 1242, adeca după pustiirea tătarilor, din ce în ce obvin mai des. Eu așadar n'am păcătuit contra adevărului istoric atunci, când am scris: «Cași unii nourași mărunți pre albastrul ceriului, așa se ved urmele valachilor în Ardeal până la anul 1231, și în încă nu-

mai în partea de miăză-zi¹.» Insă Xenopol aduce înainte epistola lui Ottokar din anul 1260 adresată către pontificele, în care descrie ostile regilor Bela și Ștefan, în care se cuprind »in numeram multitudinem in humanorum hominum, Cumanorum, Ungarorum et diversorum Selavrum, Siculorum quoque et Valachorum, Bezzeniorum», și apoi erumpo: »Iată așa serie istoria Hunfalvy». Explică din când în când texturile după placul seu, și trece cu vederea documente valoroase, că să poate serie poeticește așa: până în acel timp numai ca nourași mărunți pre albastrul ceriului apar români în Ardeal (que les Roumains n'apparaissent jusqu'à cette époque en Transylvanie que comme de légers nuages sur un ciel azuré. — La pag. 101.)

Explicarea după plac a texturilor nu știu mie mi-să poate atribui mai virtos ori lui Xenopol? Insă referitoriu la acea, că continuând scrutarea până la anul 1231, și că pre timpul 1241 în Ardeal — nu în alt loc — am aretat numerul mic a românilor, de secur nici un scriitoriu cu judecata bună nu va putea zice, că o epistolă din anul 1260 o am trecut din voiă cu vederea (după Xenopol o am suprimat = en supprimant.)

Xenopol se îndeletnicește a arăta, că români nici n'au fost nomazi, ci din timpurile celea mai vechi, adeca de pre timpurile românilor au fost cultivători de pământ. Căci, așa zice dînsul, dacă ar fi venit ca nomazi în Dacia, și aici ar fi învățat cultivarea pământului dela maghiari, atunci și cuvintele referitoare la agronomia ar fi trecut din limba maghiară în cea română; așa ceva însă nu aflăm, ci aflăm chiar întors lucrul din limba română au trecut cuvinte agronomice în cea maghiară, precum: *aratni* (a secera), *aratos* (secerator), sau «n'est autre que le roumain *ara*; mai departe *alakov*. Limba româna a împrumutat nu-

¹ Theiner: *Vetera monumenta Hist. Hungaricæ*. II. pe paginile 99., 368. și 586.

¹ *Die Rumänen und ihre Ansprüche*. p. 85. «Wie einzelne kleine Flocken am blauen Himmel, so erscheinen bis 1231 die geringen Spuren der Walachen in Transilvanien und zwar nur in dem Süden desselben».

mai din limba slavică cuvinte agronomice, cea ce documentează acea, că românii dinpreună cu slavii au fost agronomi, cu mult mai înainte de venirea maghiarilor, și că maghiarii, cari au primit multe cuvinte agronomice atât dela slavi, cât și de la români, numai după aceea s'au așezat aici și au devenit cultivători de pământ. Iată, ce ne învață pre noi învățarea limbei române¹!

Xenopol din câteva cuvinte latine, cari se referesc la agricultură și se află în limba română, scoate acea la iveală, că românii din timpii cei mai vechi au fost agricultori în Ardeal. Din acelea cuvinte însă nu se poate scoate altceva la iveală, decât acea, că limba română se trage din cea latină; apoi dacă n'am afla cuvinte latine în cea româna, atunci aceasta nici n'ar fi latină.

Dar aceasta limbă română latinească s'a putut forma în Balcani întocmai așa ca și în Ardeal. Dacă însă vom afla, că românii de pre timpurile romane au fost agriculturii Ardealului, atunci trebuc să credem, că poporul și limba română s'au format în Ardeal: dară dacă nu vom afla acea, atunci nici aceasta n'o putem crede.

Să presupunem ființa agriculturii românilor dela anul 240 și să le presupunem și creștinismul lor, la cea ce voiește a ne duce Xenopol, atunci e imposibil să nu primim și acea, că ei au fost mai culti decât slavii ce au venit acolo mai târziu, din care cauză românii au trebuit să le fie instructori atât în agricultură cât și în primirea creștinismului. Dar ce învățăm chiar din limba română? Acea, după cum deja am văzut, că cres-

¹ Cette circonstance que les Roumain sont enrichi leur vocabulaire agricole, d'emprunts faits exclusivement au slavon et qu'ils n'ont absolument rien puisé dans le hongrois, démontre d'une manière évidente qu'ils ont du pratiquer l'agriculture en commun avec les Slavons, bien longtemps avant l'arrivée des Hongrois, et que les Hongrois, qui ont emprunté plusieurs termes agricoles tant aux Slavons qu'aux Roumains, se sont établis et sont devenus agriculteurs après ces derniers.

Voilà ce que nous enseigne l'étude de la langue roumaine. — La p. 103.

tinismul a trecut dela slavi la români, cea ce s'a putut întâmpla numai după anul 885 și în Balcani.

Deorece în părțile dunarene din stânga, adevă și în Ardeal, creștinismul bulgar-slavic n'a ajuns la putere până la timpul regelui Sfântul Ștefan; după regele Sfântul Ștefan însă aici au ajuns la putere creștinismul bisericii romane; aici primele episcopii nu aparțin bisericii răsăritene ci celei apusene.

Și ce învățăm referitoriu la agricultura din limba română? Oare acea, că poporul român i-a fost instructor celui slav? Că adevă în limba slavică au trecut multele cuvinte română, cari se referesc la agricultură? Zeu nu acea, ci din potrivă, limba română au adoptat cuvintele slavice referitoare la agricultură. Numai cât lui Xenopol i-ar trebui să știe mai bine, atât limba română, cât și cea slavică, că de exemplu cuvintul slav *ugor* se nu'l iese de cuvint latin *agrum*; și că se poată cunoaște și celealalte cuvinte slavice din limba română.

Dacă românii ar fi fost agriculturii de împreună cu slavii (en commun avec les Slavons), neîndoios acea ar rezulta din acea, că și limba slavică ar fi acceptat cuvinte agronomice române; dar ar urma și acea, că în Ardeal pre lângă și printre numirile locale slavice ar obveni și numiri locale române. Dar fiindcă nu e nici una nici alta, așadar e secur, că înaintea de venirea maghiarilor singur slavi au fost agriculturii în Ardeal.

Însă Xenopol și acea o înveță din limba sa, că maghiarii au acceptat multe cuvinte române, precum au acceptat și multe cuvinte slavice, așadar românii totuși mai înainte au cultivat pământul Ardealului, decât maghiarii.

Ce a și învățat Xenopol numai din limba sa? Acea, că *aratni*, *aratos* să derivă de latinul *ara*. Nu a învățat bine aceasta Xenopol; din cuvintul *ara* nu s'ar putea face cu *sufixul t* verb maghiar.

Însă înzădar i-o-aș explica aceasta lui Xenopol, care pre lângă toate că e

istoric, totuși să vede fi convinis, că și fără știință limbistică fără frică poate — judeca despre limbi.

Încă cuvîntul *alakov* îl aduce ca cuvînt împrumutat dela români, căci în limba română sună *alac*. Și la acest împrumut acela e necazul, că e mai mult în *alakov* decât în *alac*.

Mai multe exemple nu aduce înainte Xenopol. Dintr' acestea două deduce, că maghiarii au luat cuvînte atât dela români, cât și dela slavi. Despre aceea nici nu visează, că câte cuvinte au luat românii dela maghiari, care toate numai aceea documentează, că pre maghiarii i-au premers slavii, iar pre români i-au premers maghiarii în argicultura Ardealului.

Învățarea limbei române nu ne înstrează pre noi la aceea, ce crede Xenopol, și la cea ce esplică și din acelea chrisoave, în cari nici vorbă nui de români.

Dar Nenopol ceea citește din chrisoave, că :

«starea românilor nu e starea cea a păstorilor nomazi, ci e starea agriculturilor, cari is proprietarii pământului, și cari trăiesc în state organizate sub principii de jumătate independenți, avînd biserică și nobile organizată și o cultură începătoare. Ne negabil, în ținuturile Carpaților a fost și popor păstoriu, cari și până azi, deorece prin modul de traiu e avisat de jumătate la o viață nomadă. Însă acest popor-păstoriu, care în timpurile vechi a constituit majoritatea locuitorilor Daciei, a scăzut numai decât s'au scoborit românii la vale pe șesuri, unde au devenit agriculturi. . . .» «Stă dar aceea, că acel popor a fost în Dacia și înainte de maghiari și germâni; că acestia s'au provoacă numai la dreptul celui mai tare, care drept, oricine ce-a zice, nu s'au poate considera de cel mai bun¹.»

Așadar Xenopol, din acelea chri-

¹ Ce peuple était établi dans la Dacie avant les Magyars et les Allemands, ceux-ci par conséquent, n'y peuvent avoir pour eux que le droit du plus fort; mais ce droit, quoi qu'on en dire, ne saurait être considéré comme le meilleur. La p. 109,

soavo ce să referese la Ardeal, aceea citește, că acolo românii au trăit în «state și biserici organizate», sub principii de jumătate independenți», și »au avut nobilimea lor proprie!»! Când? întreb eu, când au fost în Ardeal «state române organizate?» când au fost acolo biserică «organizată» adevărată condusă de episcopi nu numai până în anul 1400?

Întreb din nou: domnirea română în Ardeal dela care și până la care epocă a durat? Eu acest lucru nu îl pot ști nici din chrisoavele cunoscute, nici din isvoarele istorice grece și latine, pre cari le-am cetit și le pot ceti. Ori dară din Apocalipsul lui Ioan s'au cetim timpul domniei românilor, în care *pratul lui Traian* nu s'au putut vedea din cauza maghiarului Keresztes, care'l acopere?

Cuvintele slave kenez (enez), boier, vodă nu înseamnă altceva, decât germănul graf, geréb, szoltósz, și latinul comes, care a putut fi și purcariu (condeș) bētrân. Și cu însuși am vezut în pruncia mea pre «graf»-ul ce mergea pe jos, care a condus pre roboțașii din Uj-Leszna prin Nagy-Szalok în Svabócz, la pământurile Mariassylor la lucru. Atari erau și enezii ardeleni ai românilor ori prin cetățile regești, ori pre la proprietățile privaților.

Însă în timpurile mai vechi mulți «grafi» «szoltesz» de acestia, la recomandarea domnilor sei, la cari le au prestat un serviciu deosebit cu ocaziunea ore unui resbel, au dobîndit dela rege rangul de nobilime; și mulți enezi români din atari și asemenea casuri și moduri au devenit nobili, și tot odată și domnii acelui popor român, la care a fost mai înainte enez. Și vozi români, dacă au fost nobili, au putut fi și domni de pământ, și ca atari, dinpreună cu enezii, nobilizați s'au amestecat între nobilime; dacă n'au fost nobili, după principiul de drept de atunci, n'au putut fi nici domni de pământ, și cași vozii țiganilor au rămas neobservați.

Cu numirile sociale medievale s'au conturbăm pre cetitoriu, pre care voim al duce la cunoașterea evului me-

din. Dar nici prețul numirilor noastre sociale să nu le aplicăm la numirile medievale. De exemplu, valoarea de azi a cuvintului iobagiu să deosebește foarte de a acelei epoci, în care *nádor*-ul, *túr-nok*-ul judele curții împărătești erau primii iobagi ai regelui.

În acest înțeles și Ioan Zâpolya a fost iobagiu, dar a fost și vodă, numai de altă valoare, decât vozii români ori țigani ai timpului său. Dealtmintea și numirile de orindine slave precum enez, boer, voda încă îl scutește, pre cel ce știe judeca, de aceea ca pre acelea să nu le țină de neprezentatele numirilor originale societății sau chiar a statului român.

Dacă enezii, boierii, vozii români s'ar fi bucurat de o stare specială și proprie, acea o am ști mai virtos din următoarele două chrisoave. După încoronarea lui Andrei al III-lea, în 22 Februarie 1291, întărește constituțiunea de atunci a țării, conumărând atât drepturile și datorințele sale, cât și drepturile și datorințele domnilor din țară. În mai multe rânduri amintește pre «Saxones Transilvani, praedia tenentes et more nobilium se gerentes» (în articlii 10., 12., 12., 36., 37., 40., 41)

Dacă vozii, enezii, boieri români s'ar fi bucurat de ori și ce demnitate deosebită politică, acest chrisov alui Andrei al III-lea tocmai așa nu i-ar fi trecut cu vederea, precum nu i-a putut trece cu vederea pre acei sași transilvanieni, cari

au fost nobili¹. Cu atât mai puțin i-ar fi putut trece cu vederea chrisovul regelui Mathia din anul 1463. În care aproabă organizarea armatei nobililor transilvanieni, și în care enumără cu mare grijă pre acei nobili, cari sunt obligați a lua parte în armată. Cnezii și vozii de pre atunci, și de au existat, nu să amintesc deosebit ca nobili, căci n'au avut o stare deosebită ca nobilii ai țării²; ca ne nobili nici în vorbă nu vin.

«Acce ne întrebăm, că jare într'adevăr serios vorbește Hunfalvy atunci, când aserează atari lucruri ne mai auzite» (nous en sommes à nous demander si M. Hunfalvy est vraiment sérieux lorsqu'il avance de pareilles énormités, la pag. 115), cu acestea cuvinte primește Xenopol acea, ce am scris cu despre enezii și voivozi, și de secur cu o atare mirare întrebătoare primește și acea, ce zisei aci. Zeu eu și acea și aceasta o zic cu toate serioșitatea, căci cu numai (enarez) espun acea, ce e exprimat în documente, în legi și în constituțiunea politică a Ardealului, și ce o efluxul adevăratei istorii.

(Va urma.)

Paul Hunfalvi.

¹ Teutsch și Firmhaber: Urkundenbuch. La p. 159.

² Constitutiones exercitiales universitatis trium nationum Transylvanicarum, Nobilium scilicet, Siculorum atque Saxonum a Serenissimo domino Mathia rege approbatae: Budae anno 1463 feria III post dominicam Miserere. *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*. Neue Folge. Zwölfter Band. I. Heft. Hermannstadt, 1874. pag. 96. 97.

FORMAȚIUNEA LIMBEI ȘI A NEAMULUI ROMÂN¹.

(de George Alexi.)

Înainte noastră avem o carte, care ne promite a deslega problema formării și originii limbei și neamului românesc.

Aceasta o o țesă grea care să încoronează și prin acea, că cu acest ob-

iect s'au ocupat un sir întreg de scriitori renumiți.

Primul caro a seos cestiunea la lumina zilei a fost Bonfiniu. El în «Decadesele» sale afirmă că românii sunt des-

¹ Dr. Réthy László: A román nyelv és nemzet alakulása. Budapest, 1887. Cartea lui Réthy în Revista noastră (anul I pag. 316. 364.) a fost de-

scrișă de A. V. din București. Recensiunea prezentă a dlui Alexi, a apărut în Budapești Szemle de unde e tradusă.

condiții de ai Romanilor. Contra acestei afirmățiuni timpîndelungat — na protestat nime barëm cu un cuvînt pînă cînd în seclul trecut s'a ocupat cu cesțiunea Sulzer, în urma căruia a pășit o ceată de scriitori.

Dintre cei din străinătate amintim pe Kopitar, Miklosich, Roesler și Tomaschek. În partea noastră pînă acum s'a rădicat numai unul singur și anume Paul Hunfalvy, care a și pus în discușiune aceste doctrine pe un teren mai estins arătînd astfel de rezultate, cari nu le-au putut obține nici unul dintre antecessorii săi. Chiar aceasta împrejurare a produs în lectori față de autor un interes din ce în ce mai viu și și așteptam cu tot dreptul, ca dînsul să descopere terene și adevăruri nouë în aceasta cesțiune.

Ne apucăm curioși a ceti opul, de care — după ce îl ștudiem din foaiă în foaiă cu un interes din ce în ce mai viu — ne despărțim cu acea mîngăcare, că dînsul a rezolvit cesțiunea în partea cea mai mare a sa.

Autorul nostru descrie o națiune, care pe paginile sale trăește, să mișcă și grăește; în anticitatea acestei națiuni pîtrundem ca-și cum de mult trecuții seclii ar decunge în present; vedem legăturile istorice a națiunii cu alte popoare; vedem întreg chipul acestei națiuni sub decursul tuturor seclilor pînă în zilele noastre cu situațiunea presentă.

În această carte abia să află ceva, ce n'ar putea rezista probei de foc a criticeii științifice.

Subiectul cărței e al eruditului, și numai predarea și tonul ei is a autorului ce năzuește spre lucru de artă. Aceste is 2 cualități cari înalță puternic coloritul individual al opului lui Réthy.

Incât privește rezultatul, opul merită deplina recunoștință. El desvoaltă o problemă perdută în ceața timpurilor; desvoaltă o problemă care în istoria seclilor vîzuți să sburlește și rămurează însutul. Cu câtă agerime de minte să desparte acea problemă de întunec?

Ea astfel neînviată vorbește mai departe rezolvînd în mod natural întreg șirul întrebărilor.

În faptă întreg opul lui Réthy traează numai cesțiunea română. Aceasta nu e o probă, ci o creare desevîrșită. Din acest op ne putem convinge pentru prima dată ce e românimea, unde și cum s'a formăt, cum sa desvoltat, cum sa desfăcut din familia popoarelor și cum a devenit ceace astăzi este?

Dacă esaminăm materialul lui Réthy, ne împedecăm în rezultat.

Abia găsim în dînsul ceva date nouë.

Materialul lui Réthy, — care arată constituirea românimei — s'a adunat de cu bună vreme dela antecessorii Kapitar, Roesler, Miklosich, Hasdeu și Hunfalvy. Réthy n'a provîzut acest material nici cu date limbistice și nici cu de celea diplomatice.

Autorul a umblat și prin Balcan. El a călătorit prin Albania, Macedonia și Grecia și s'a reîntors fără a aduce ceva material nou.

Spiritul său a căutat prin munți și orașe, printre poporul furmicător al orașelor, prin suvenirile seclilor scăpătați și prin natură dar în tot locul numai motive căci n-a ștudiat nemica și nici a adus ceva, ce doară ar impune unor eulegători de date.

El lucră cu puțină, ba putem zice cu de tot puțină materiă; ba încă și din cea ce ar fi cunoșcută delatură o parte bunisoară.

Lui i-i sunt suficiente 1—2 cărămizi ca să poată reconstrui întregă clădirea și să-și creeze planul, pre cînd alții în întregă viața lor împilați sub sarcina adunării materialului: cladind peatră pe peatră, abia is apti a clădi un părete.

Pe Réthy îl înfruntă Ioan Russu, criticul zîuarului bucureștean «Romanul» (în nro 26 și 27 din August 1887.) zicînd-că el din 1—2 date, din o foliă de hîrtie și din o sfarmătură de peatră poate cita o istoriă întregă; ochiul lui ager poate vedea și acolo unde alții au trebuință de o mulțime de date.

Valoarea opului lui Réthy să înalță prin aceea, că în densul aflăm deslușită aceea parte a cesțiunei despre care nu aflăm nicăiera ceva scris.

Scrutătorii cesțiunei române au ajuns numai până-acolo, până unde s'au putut servi de date; din contra Réthy rădică cesțiunea până la stadiul unde datele lipsesc, până unde să încep combinațiile și unde mintea deducătoare își află singur terenu sêu de activitate. Din acest punct de vedere trebuie dară să criticăm opul lui Réthy. Să nu cercăm în el materia nouă, ci rezultate noue. El susceptibil cesțiunea în întreg cuprinsul sêu, scoțind din densa numai esenția ceace prelângă facultățile sale fine de distingere i-i și succede.

Din confruntarea acestora el își ști lua un punct de vedere destul de înalt, de unde apoi privind terenu estins: scormonește din pământ rădăcinile obiectelor, nefiind satisfăcut numai cu privirea și scrutarea acolora, cari de sene i-să oferă la aceasta.

Aranjarea cărței și distribuira materialului să țin în strînsă legătură cu dezvoltarea situațiunei astfel, că și cel-ce nu s'a ocupat mai de aproape cu situațiunea încă își va putea forma o idee curată și lamurită despre românime.

Îndată la începutul cărței prinzindu-să dibaci de obiect, espune motivele din cari trebuie să cautăm patria româ-nimei nu pe pământul Daciei, ci în Balcan. El nu înflorește în termeni lungi relațiunile de astăzi, și nici nu se sfarmă mult cu ceace afirmă scriitorii români despre apucătura națiunei române; el descrie aceasta ca o cesțiune de a două categorii către sfîrșitul opului sêu în termeni foarte generali.

Ca să putem vedea cum resolvează autorul cesțiunea noi îl vom însoți și urmări din pas în pas și din capitlu în capitlu.

È foarte natural, că noi nu putem ocupa poziția pe terene așa estinsă ca autorul nostru dupăce scopul nostru nu o acesta și dupăce aceasta nu ni-o cartă nici spațul îngust al lucrărei noastre.

Noi în aceasta lucrare vom estrago numai punctele cele mai esențiali și mai bătătoare la ochi, examinând prelângă acestea părțile întregului ca astfel la fine să putem reasuma rezultatele obținute.

Să începem cu *capitulul prim* intitulat: «Cunoașterea limbei române».

În acest capitlu Réthy descrie dialectele românilor în periferia: Dincoace de Dunăre (greșit: daco-români), dincolo de Dunăre (Macedo-Români) și Istria (Români-istrieni). El espune că aceste 3 dialecte formează un întreg organic cu privire la fonetică, sintactică și concipiare. După aceste fasiuni așadară toate 3 au trebuit să-să nașcă în unul și acelaș loc și timp.

Din comparare însă mai reies 3 lucruri și anume:

1. Că limba română se interpretează cu cea italiană,
2. Că construcțiunea limbei române nu corespunde limbilor romane apusene,
3. Că partea latină a limbei românești — între toate limbile romane — e cea mai săracă.

Al doilea capitlu: Oare de origine «dacă» e limba română? Dacă cele 3 dialecte nu s'au format în timp și mod deosebit, — după cum arată ele sêngure — oare leagănul lor să fi fost Dacia-traiană? Să căutăm oare terenu dismembrărei dialectului macedo și istro-român dincoace de Dunăre? Răspunsul autorului nostru e, că nu. Nu, pentrucă coloniile traiane cari s'au strâns aici «ex toto orbe terrarum» nici când n'au vorbit limba rustică deoarece limba lor officioasă și cea cărmuitoare a fost cea latină dupăcum avem astăzi în armata comună cea germană.

Limba lor casnică și familiară era foarte variată.

Dupăcum ne arată inscripțiile grecești, acolo erau cea mai (mai) mare parte colonii a popoarilor somitice, precum: sirieni, palmirieni, asiani, comageni, dolichei; apoi: frigeni, gălăteni, cheltani vestici, greci, africani și piruști din Dalmația sudică ca băieși grecisați.

Acest amestec bălțat era îndesuit pe teritor «dac» și «slav» și așa când barem ceva germeni ai limbei române ș'ar avea originea de aici: atunci acea ar fi putut fi oric-alta, dar numai ce e astăzi nu.

Presupunem însă că limba română între atari împrejurări totuși s'a putut forma doară așa, că elementele italiene traiane — cari probabile și erau — ar fi putut romanisa pe celelalte elemente. Bine-i! dară scrutările mai noue ne descoper, că prin seclul II—III încă nu s'a fost finit acel proces de distrugere sau desființare, care a dat naștere nouelor limbi române. Diferința între limba latină vulgară și cea literară pe acele timpuri era chiar așa, cum e astăzi între o limbă modernă și literatura sa. Dicționarul limbei literare și a celei culte sociale era mai bogat în cuvinte, el față de astrucarea adumbrămintelor cugetării dispunea de mai multe expresiuni; construcțiunea însă i-i era una cu cea vulgară. În singuratecele ținuturi limba populară se deosebia numai în fonetică, care provenea din pronunțarea indiferență și earăși din vulgarismă.

Latinul nu era fermentat și nici redistribuit ca să poată arunca mlade nouă, deoarece aceasta perioadă a urmat numai în seclul al V—VI.

Înainte de aceasta încă și latinul vulgar pricepea limba literară chiar așa precum pricepe ori care ținut maghiar limba lui Petöfi, Arany etc. Limba rustică își are singuratecele sale caractere fonetice, a căror naștere o putem și constata, de schimbarea lui *e* în «*ce*» înaintea vocalelor *e* și *i* nu poate fi mai vechiă ca din seclul al VIII.; *v* să prefacă în *b* nu mai înainte, ca seclul al IV.; din *d* — *z* seclul al V.; *j* în «*je*» (*zs*) la al VII. seclul și *t* înaintea lui *e* și *i* în «*t*» nu mai înainte ca în seclul al V. La acestea să mai adauge, că în limbile nouă romane să folosese și atari cuvinte latine, cari erau în us numai pe timpul împăraților sub nume de «idiotismi» și «vulgarismi»; alte cuvinte din contră

dispar sau să înlocuiesc cu altele în formă nouă.

Și ce putem vedea în limba română?

Acea, că ea cuprinde în sine toate cuvintele de înțeles și date nouă, apoi și celelalte caracteristice fonetice cari servesc a decide întreaga ei vîrstă.

În acea limbă — care după învîțății români s'a plîntat în Dacia deodată cu Traian — dupăce Aurelian a aruncat-o devastării barbarilor, nu mai corespunde nime cu lumea latină.

Față cu aceasta afirmățiune însă, profesorul universitar din Iași — Xenopol — descoperă altă intrare în ceștiune și afirmă, că locuitorii latini ai Daciei — după colonisarea aureliană — s'au retras în munți și acolo eschiși de cătră toată lumea s'au cultivat ei de sine.

Numai cât aceasta teorie îndrăzneță nu-și trage sama cu două lucruri, adevă că: pentruce nu cunoaște limba română Semeți, Frigieni, Goți? pentruce n'au acceptat din limba popoarelor ce au trecut prin Dacia barēm câte vr'un cuvînt?

Acest pămînt a fost așazicînd drumul de țară al invasiunilor și totuși limba română nu voește să știe nimica despre aceasta.

Nu, pentrucă s'a retras pe vîrfurile munților și în adîncimea codrilor seculari neumblați de om pămîntean.

Dacă aceasta e adevărat, cum s'a putut întempla ca să găsim în limba română tot acele cuvinte de însemnatate și date mai nouă apoi și alte caracteristice fonetice, cari să află și în celelalte limbi române?

E ușor răspunsul, zice carăși Xenopol dinpreună cu tabăra aderenților săi: în aceasta privință am avut fundament, — limba latină.

Așadară ei afirmă opus cu știința și rezultatele acesteia, că caracteristicile limbei române — deși acelea au urmat cu 2—3 seclii mai tîrziu — au avut în român viață de mai înainte și acelea au fost în us și în limba coloniilor traiane.

Noi le concedem și aceasta impo-

sibilitate, dar i-i întrebăm cu ce pot ei răsturna adevărul, că în toate 3 dialectele române se pot găsi în una și aceeași formă elemente slave și albane, cari s'au putut forma numai prin o putere fonetică comună. Doară acestea s'au desbinat mai târziu de aceea?

Pe baza sus atinselor motive, unde s'a putut forma limba română dacă nu în Dacia?

La aceasta Réthy răspunde, că numai acolo și în acel loc unde limba rustică a început a-se distruge, acolo unde a fost conexiunea teritorială și contactul etnografic.

Acest loc trebuie să-l căutăm în Balcan în jurul țărmurilor adriatice.

Dialectele macedo-român și istro-român admoniază pe scrutător a-și lua firul cestuinei din Balcan, dacă nu voește a fi sedus și a presta date false.

Am ajuns dară până la acel punct care e cea mai interesantă parte a cărții lui Réthy și totodată argumentul cel mai frumos a scrutării lui fiesă.

N'am cetit încă vr'un op despre români, care să știe fiesă cu atâta asiguranță și convingere locul nașterii limbei lor — precum o face aceasta lucrarea prezentă.

Scrutările de până aici au fost perplexe deoarece ele putând descrie nașterea limbei române numai în general, n'au știut mai mult decât că: ea sa născut în Balcan, oare unde în Hem în Macedonia și așa lectorul cetind acele tractate, totdeauna le repunea dubios.

Cine însă a cetit cu atențiune înviațiunile opului lui Réthy e imposibil să nu fi escluz și cea mai bagatelă dubitate și să zică cu autorul: «*patria străbună a românimeii e Dalmația și ținutul țărmurilor mărice adriatice*».

Este pe alocuirea o detaliere foarte interesantă și anume, că pronunțăriunea conceptelor apoi cuvintele s'au cules prin români din reprezentarea vieții esterne ceace ne urată, că iliritatea, baza română a văzut numai trăsurile esterne a ac-

țiunilor, căci în profunditatea și adevărul lor sens n'a putut străbato sau pătrunde.

Atare argument e și «cuvânt» ceace însămnă: »cuvânt». Roma adevă în «conventurile» sale judeca verbal; în aceasta instituțiunea albanionii nu cereau după esenția ei după acțiune, *graiu*. De aci ei apoi transformau cuvântul după apucătura lor proprie.

Acest cuvânt figurează în limba albaneză vorbită astăzi sub forma: «cuvend» ceace însămnă «vorbit».

Față de aceasta opiniune psihologică noi încă putem presta vro două date, așa de: cuvântul «țermure» a căruia basă e latinul «*termo*» respective: «*termin(e)m*» Că cum s'a străformat sunetul începător *t* în *ț* ne demustră cuvântul «*țară*»: *terra*, apoi sunetul «*n*» din mijlocul cuvântului în «*r*» următoarele date: *minutu* (s) în *mărunt*; *canutu* (s) în: *cărunt*; *virgo*, *virgine* (m) în *vergure* sel.

Latinul *termo*: în conceptul «*hotar*» să poată defini că »țermure» numai prin un popor maritim în ochii căruia «țermure», ora considerat de «*hotar*» a locului său natal.

Mai târziu apoi espresiunea «țermure» s'a folosit la tot soiul de maluri precum: «țermure de lac, de riu, păreșu» etc.

Cumă originea espresiunii într' adevăr a putut fi «țermure maritim» să lămurește din aplicarea ei incertă.

Țermurii apelor mai mici, se numeșc de români — de regulă —: «*ripe*», car a celor mai mari: «*maluri*» (espresiune originală albaneză) și numai foarte rar numeșc «țermuri», malurile văilor și a fluviilor.

Opiniunea aparițiunei esterne a vieții o ilustrează destul de interesant cuvântul: «*mormont*». Originea lui e latinul «*monumentu(m)*» din care românii ș'au ales partea cea mai bătătoare la ochi: *groupa*.

Din viața pastorală avem cuvântul «*acăț*» pe care Cihac (Dict. II. 475 Cih.

hotar
muru

2/

Dict.¹⁾ îl explică — în mod greșit — de împrumutat dela maghiari; aceasta e o imposibilitate, pentru că cuvântul în sone se află în dialectul istro-român, și astfel aceluia nu i s'a putut da naștere din maghiară. Aceasta nu se poate accepta și din motivul, că fonetica română nu aprobază aceasta derivățiune. Verbele ungurești din limba română au infinitivul fără excepțiune în *i* sau *ui* (d. e.: amestuese = emészt; îngăduese = enged; hălăduese = halad; miruese și niruese = nyer; tăgăduese = tagad s. c. I.) «Acăț» s'a format din «cață», care în samnă: *bătă păstorească ciobănească*.

Din «cață» s'a format «acață» prin străformare deonominală și prin ajutorul sunetului *a*, ceace în română e o caracteristică comună (d. e. laută: alaută; lămăie: alămăie; miruese și niruese: amiruese s. c. I.) așa d. e. «acață — în cale — oaia cu cărja²⁾».

Firea pastorală a limbei române se reoglindează și din poesia ei.

Cele mai multe cântece românești să încep cu: «Frunză verde».

Aceasta s'a produs prin influințele esterne; de împrejurările între cari a trăit, și pădurile prin cari a umblat. Acestor incidente să atribue și împrejurarea, că trebuie mult să căutăm după un popor care să poată cunoaște atâtea specii de plante, câte cunoaște românul. Din contră față de animale și paseri românul stă pe o treaptă extraordinar de restrânsă. Aceasta să poate observa de regulă la popoarele nomade cari își avisate a cunoaște plantele din cari se nutresc vitele; — cu vitele însă au puțină afacere. La clasa vânătoare la tot casul putem observa contrarul.

Paserea cea mai cunoscută a românului e cucul, care îi profetește fericire ori calamitate dupăcum putem vedea din

poesia maghiară. Românul o cu cucul pretutindenea, cu el convine în codrii seculari și tot el îi conturbă liniștea naturei din viața singulară. De aci românul crede că cucul îi cântă mai frumos decât ori-care pasere din lume, așa d. e.:

Cântă puil cucului,
Pe creanga goronului;
Așa cântă de frumos,
De să lasă codrul jos:
Așa cântă de cu jele,
Stă Mureșu 'n loc, nu mere.

Limba de astăzi, voind a îndepărta în glumă pre cineva dela noi, zice: «dute la oi»; ori când voim a da de gol ceva: «cătă frunză și iarbă» (atâtea vorbe deșerte).

Voind a ne exprima d. e. («îm voi aduce aminte) «acuși mai târziu, îndată» de regulă să zice: «mai la vale».

Idiotismii acestia is de o valoare extraordinară pentru etnografi, căci le dau ocaziune a cerea mai amărunit psihologia limbei — servind tot-odată și de un viu souvenir a celor descoperite în timpurile mai vechi.

Réthy ficsază datarea limbei române prin secul VI—VII, dupăce aceasta o argumentează însăși limba, care întrunește toate caracteristicile fonetice și a cuvintelor mai nouă, ce erau în us pe acel timp.

Dela acel timp încoace nu putem vorbi serios despre limba română.

În secul al III—IV, apar în Balcan Slavii, cari convenind cu Albanii ce erau de jumătate românisați: să asociază și amestecă la olaltă.

De aci apoi explică, că prelengă cele $\frac{1}{3}$ părți elemente latine, în limba română mai sunt $\frac{2}{3}$ părți elemente slave.

Noi nu putem consimți cu autorul când afirmă, că cuvintele și formele gramaticale slave din limba română, is numai virite și produse de influențele esterne.

Noi din contră susținem, că românul s-a format — cu adevărat — limba sa din simul slav, dupăce fără cuvintele

¹ (Cih. Dict.) A. de Cihac: Dictionaire d'etymologie daco-romane éléments latins I, Frankfort 1870. Éléments slaves, magyars, tures, grecs-moderne et albanais II. Frankfort 1879.

² (Hașd. Etym.) B. P. Hașdeu: Etimologicum magnum Romaniae. București, 1885. 1886. 1887. Fascicul I—IV.

și elementele subiective a formelor gramaticale slave, el n'ar fi putut viețui.

În capitlul intitulat «*Slavii și Românii din Balcan*» poate să afle cetitorul o curată informațiune și precisiune despre nomenclatura «*vlah*» (valah); aceasta ar cerea-o aiurea numai în van.

Noi nu vom merge cu Réthy pe acele căi, prin cari dînsul a străbătut pîna la deosebitele semnificațiuni și vasele usități a acestei nomenclaturi, ei vom reasuma rezultatele obținute de autor, cari noi le acceptăm de a noastre.

Cu numele de «*vlah*» numeau Slavii ce peregrinau în peninsula balcanică atît pe locuitorii Români (italieni) cît și pe Ilirii romanisați (rumeni).

Numele de «*vlah*», prin coamestecarea Slavilor cu Rumânii, trece în viața nomadică a cărei reprezentante is Ilirii balcaneci romanisați.

Documintele scrbe din evul mediu, înțeleg sub «*Vlah*» păstorii (nomazii): chiar în acest sens folosese numele de *Vlah* și cronicile bizantine.

Slavii catolici sudici folosese numele de «*Vlah*» al slavilor «romani» la numirea eclesiclor șismatice și grecești (romaikos).

Așa ajung și bulele papale din limba latină în înțeles grec.

Turcii înțelegând sub «rum și urumenli» bizantieni, — de acea turcii de limbă slavă (bosnieci) numind tot pe aceia de «*ylahi*» au folosit cuvîntul acesta la numirea creștinismului general (pagina 129—130).

E interesant, că o poezie populară mohamedană-bosniacă, numește de «*Vla-*

hi» și pe unguri. Aceasta poezie face amintire despre Suleiman și despre bătălia dela Mohaci:

«Oh Kanuni! najvise sultane!
Divno li te bjese pogledati,
Kad se turki madzarskom sētasē,
Kad otkide lavu macju glavu,
I uvrsta vlaho pod Mohacem!»

Adecă:

Legislator! cel mai înalt sultane!
Spectacol escitător de mirare a fost acela,
Cum s'a luptat Turcul cu Ungurul,
Cum a tăiat leul capul mătăi,
Cum a căleat în picioare pe *Vlah* la Mohaci!

(Pag. 124—125.)

Aceasta straformare și însemnătate deosebită a numelui «*Vlah*» ne deslușește un lucru foarte ponderos adecă: «*Vlahii*» Anonymului. Despre acestia Réthy face amintire în capitlul intitulat: «*Peregrinarea Vlahilor. cătră Ardeal*».

Vlahii Anonymului nu-s rumeni, ci păstori; cumcă între dînșii au putut fi și rumeni noi cedăm, — nu cedăm însă, ba nu poate fi nici vorbă, că cu ocasiunea venirii ungarilor: în un stat sistematizat să fi existat rumeni de civilizațiune romană.

Chiar pentrucă notarul anonim alui Béla al III-lea amintește despre «*Vlahii*» cu ocasiunea ocupării patriei, nu e chiar imposibil ca aceia — ca atari — în timpul regilor ori principilor au început a veni unul câte unul.

(Finea va urma.)

Tr. de Vasile Rebrean.

LITERATURA POPULARĂ SCRISĂ.

Mai dăm o parte din cartea prețioasă a dl. L. Șăineanu. Intr' unul din numerii proximi ai *Revistei* noastre ne vom ocupa încoalea și cu greșelile prețiosului volum.

Literatura scrisă a poporului datează de la anul 1807, când Görres publică «*Gărțile populare germâne*», introducînd primul divisiunea între literatura orală și cea scrisă, ambele constituind obiectul folklorului. Abia în 1854 apăru o

carte analoagă în Franța de Ch. Nisard¹.

Două opere capitale asupra cărților populare române se datorează d-lor Hasdeu și Gaster, fie-care studiându-le dintr'un punct de vedere diferit și completându-se într'un sens unul pe altul (cf. p. 332).

Cu o erudițiune incomparabilă, disimulată printr'o expunere clasică, d. Hasdeu iluminează un teren încă neexplorat și, prin originalitatea vederilor, ridică cercetările sale folklorice la înălțimea unor fenomene culturale de prima ordine; la rîndul său, d. Gaster, ajutat de un aparat bibliografic surprinzător și care nu se oprește înaintea literaturii manuscrise, caută a slei cunoștințele noastre asupra unei materii atât de bogate și de importante.

Cărțile populare române sînt de origine slavo-bizantină, venite la noi d'a

¹ Görres, *Die deutschen Volksbücher*. Heidelberg, 1807 și K. Simrock, *Die deutschen Volksbücher*, gesammelt und in ihrer ursprünglichen Echtheit wieder hergestellt. Frankf 13 vol. 1845-1867. — Ch. Nisard, *Histoire des livres populaires ou de la littérature du colportage depuis le XVe siècle jusqu'en 1852*, II ed. 2 vol. Paris 1864.

Pentru studiul comparativ: John Dunlop, *History of Fiction* (Istoria Fantaziei), III od London, 1845; trad. germană: *Geschichte der Prosadichtungen oder Geschichte der Romane-Novellen, Märchen etc. übertragen, vermehrt u. mit ausführlichen Anmerkungen versehen v. Felix Liebrecht* Berlin, 1851. — Rowinski, *Russkija narodnija kartinki* (Istoria cărților populare ilustrate și a foilor volante în Rusia). Petersburg, 1881, 5 vol. text (3144 pp) și un atlas de 474 foi în folio în 4 vol. (vol. I povești și snoave cu 209 tabele; II foi volante istorice, caricaturi și portrete; III legende și icoane; IV note și adăose; V concluziune și registru detaliat). — A. Veselovsky, *Iz istorii literaturnago obščeniia vostoka i zapada* (Din istoria raporturilor literare între orient și occident). St. Petersburg, 1872 (tratează despre povestile ciclului salomonic și despre legendele occidentale ale lui Morolf și Merlin). — Gaster, *Lectures zu gresko-slyvonic literature and its relation to the folklore of Europe during the middle ages*. London, 1887; cf. Romania XVI, 185 și *Apoerifele în literatura română*. Conferință. Buc. 1884; II Physiologus rumeno edito ed illustrato da M. Gaster în Archivio glottol. X, 273 u. și Die rumänischen Miracles de Notre Dame in Caix, Miscellanca di filologia e linguistica. Florența, 1886.

dreptul din Serbia sau Bulgaria, arsenalul, unde se făureau armele de propagandă ale sectelor erotice mediovale.

Ce mai colobază dintr'însele — doctrina dualistă a bogomilismului¹ — întemioată definitiv în secolul al X-lea de un popă bulgar numit Irinia sau Bogomil, se răspândește în curînd nu numai în țările slavice și în peninsula balcanică, dar și în occidentul Europei, în Italia și Franța meridională, unde dote naștere cunoscutei secte a Albigensilor. Spre a câștiga clasele de jos ale poporului, ereticii bulgari puseră în circulațiune o întreagă literatură poctico-religioasă de cărți apocrife, apocalipsuri și pseudo-evanghelii, toate prelucrate după gustul și aplecările masselor și împodobite cu povesti fantastice menite a captiva închipuirea lor. Intr'însele poporul găsea o soluțiune simplă, naturală și poetică a misterelor religiunii și ale vieții: de aici farmeceul iresistibil și influența citirii lor asupra diferitelor genuri de literatură orală, mai ales cîntece (colinde) și basme.

Câte-va din aceste apocrife bogomilice, ca I genda lui Avram (a. 1600) sau Apocalipsul apostolului Pavel (a. 1550), se numără printre cele mai vechi monumente ale limbei române.

Dar bogomilismul nu s'a mulțumit numai a propaga doctrina-i prin mijlocul apocrifelor Vechiului și Noului Testament, el a recurs și la popularizarea producțiilor fantaziei orientale, devenind ast-fel intermediarul între două lumi.

Dintr'aceste povești orientale, transmise prin traduceri slave după originale bizantine, merită a ocupa întâiul rang istoria fabuloasă a lui Alexandru Macedon — Alexandria — epopea unui Pseudo-Callisthenes, care produse în occident un întreg ciclu de romane eroice și fe-

¹ Despre bogomilism: cf. E. Golubinski, *Scuță descriere istorică a Bisericii ortodoxe la Bulgari, Serbi și Români* (rusește). Moscova, 1871, p. 154 u. (trad. rom. de Caracivoveanu. Iași. 1879) și A. Lombard, *Pauliciens, Bulgares et Bons Hommes*. Geneva, 1870.

cundă în orient imaginațiunea poporului; lăsând reminiscențe în basme și tradițiuni populare. De la Bulgari Alexandria trece în secolul al XV-lea la Sârbi și de la dinșii în România (o redacțiune paleo-slavă s'a scris în 1562 la mănăstirea Neamțului) și în Rusia.

Cel mai vechiu text român al Alexandriei a fost publicat în parte de d. Bianu; o edițiune critică a diferitelor redacțiuni și un studiu complet asupra importanței cărții populare pentru folklorul român rămâne încă de făcut. Elementele comparative formează o întrecă literatură, din care ne mulțumim a cita cele mai recente două publicațiuni, apărute în același an, de Paul Meyer pentru redacțiunile occidentale și de Vesselofsky pentru izvoarele Alexandriei sârbești, tipul imediat al diferitelor traduceri românești¹.

Monumente istorico-literare.

Istoricul literar român nu se poate dispensa a nu se familiarisa de aproape cu niște opere capitale ca cele de Krek, Krumbacher și Pypin. Cei doi dintâi au produs adevărate monumente de erudițiune asupra literaturilor slave și bizantină, cel din urmă întrunește o bogăție rară de informațiuni într'un cadru eminent literar². Citirea acestor admirabile cărți ar produce poate o reacțiune

¹ Bianu, *Codex Negoianus. Cărți populare române* (Alexandria, Floarea darurilor și Rojdanicul) scrise de Popa Ion din St. Petru la 1620, în *Columna* d. 1883, p. 321 u. (publicațiunea s'a intrerupt cu încetarea Revistei).

P. Meyer, *Alexandre le Grand dans la littérature française du moyen-âge*, tom. I (texte), tom. II (histoire de la légende). Paris, 1886 (Bibliothèque française du moyen-âge) și Vesselofsky, *Iz istorii romana i povesti* (Din istoria romanului și a navelor.) Materiale și cercetări. I Perioada greco-bizantină. II Perioada slavo-romană St. Petersburg. 1886—88 (conține metamorfozele creștine ale romanului grec, analiza și cercetarea izvoarelor Alexandriei sârbești).

² Krek, *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*. Akademische Vorlesungen. Studien und kritische Streifzüge. II ed. Graz, 1887. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527—1453)* München, 1891 (vol. XI din Iw. Müller's Handbuch

în contra modului neștiințific, cum s'a tratat până astăzi la noi istoria literaturii. Adevărul este, că terenul nostru literar, în special al trecutului, este încă aproape cu desăvârșire lipsit de toate acele lucrări preliminare, monografiile, studiile critice și cercetări biografice, cari singure pot forma substratul unui edificiu durabil al literaturii naționale¹.

Un început serios însă s'a făcut.

Vechile noastre monumente literare au început să iasă iarăși la lumină (unele dintr'însele o ved chiar pentru întâia oară) și Academia Română a scăpat de peire și uitare acele mucedde pagini pierdute în praful bibliotecelor și cari, publicate conform corințelor științei moderne, formează astăzi marturii cei mai venerabili ai Cuvintului românesc.

Vom trece în revistă principalele monumente din secolele XVI și XVII, insistând asupra acelor ce s'au publicat în condițiuni satisfăcătoare.

Ca și aiurea, am trecut și noi mai întâi, în editarea critica a textelor, printr'o fasă de pipăituri și nedumeriri, până ce am nimerit pe calea cea bună. Numărul edițiunilor cu adevărat critice a început să crească și la noi. Reproducerea diplomatică a textului a devenit ireproșabilă, dar se simte încă lipsa unor studii comparative și mai ales a Glosarelor, fără de cari vechile cărți nu pot aduce tot folosul cercetătorului.

der klassischen Altertumswissenschaft). — Pypin și Spasovic, *Istoria slavjanskikh literatur* (Istoria literaturilor slave), 2 vol. Petersb. 1979—1881; trad. germ. completă de Traugott Pech în 3 tom. sau 2 vol. Leipzig. 1880—1883; tr. francesă a I volum (literatura bulgară, sârbă, croată, ruteană) de E. Denis. Paris, 1881.

¹ Dintre manualele de istoria literaturii române, acela de d. Prof. Ar. Densușanu (Iași, 1885) este cel mai întrebuințat în școale; din nenorocire, afară de unele teorii estetice personale, partea relativă la istoria limbii nu corespunde rezultatelor actuale ale științei fonetice: cf. Maiorescu în *Conv. Lit.* XIX, 193—209 și Bogdan, *ibid.* 678—690. Excelentă este cartea d-lui Philippide, *Introducere în istoria limbii și literaturii române* (1888), prima încercare conștințioasă asupra materiei: cf. *Romania* XVIII, 199; *Dit. Centralblatt* d. 1888, N. 51 și Bogdan în *Revista Nouă* II, 150.

Inceputul literaturii culte se confundă la noi, ca la toate popoarele europene, cu traduceri de cărți sfinte. În primele epoci literatura are astfel un caracter cu totul reproductiv și de aceea prezintă un interes mai mult lingvistic decât literar.

Două sînt izvoarele, din cari se adapă traduceri noastre bisericești: paleo-slava și greaca, ambele organe autorizate ale ortodoxismului. De aci două influențe succesive în constituirea primelor noastre monumente literare.

Cea dintâi, de un caracter pronunțat slavon și aproape întreagă de ordine teologică, durează pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea. Traducerile din acest rîstimp sînt în cea mai mare parte servile, ținîndu-se strict de sintaxa originalului adesea confuze, une-ori neînțelese. Mersul încătușat al cugetării religioase se degajează treptat numai de povara literalității.

Nu întrînsele trebuie căutată originalitatea graiului sau vr'o urmă de naționalism: ca coprinș, ele reflectează o altă lume; ca formă, ele sînt o imitațiune prea fidelă a unor idiome cu desăvîrșire străine spiritului limbei noastre. Icoana adevărată a graiului național trebuie căutată în actele oficiale sau particulare, scrise de oameni din popor, în documentele limbei vorbite contemporane; și peste un secol în literatura neaoasă și originală a cronicarilor, dintre unii (și în primul rînd Costin și Neculcea) și-au turnat ideile într'un tipar de o culoare populară pronunțată, sintaxa lor avînd același curs firesc și aceeași mlădiere caracteristică ca și în producțiunile spiritului popular.

Acest spirit însuși, cu fondu-i de idei, credințe și simțiri, se mîntinu în vechea sa basă și pași pe o cale proprie, fără însă de a se putea sustrage acțiunii factorului religios. Alături de acest spirit eminent național se desfășoară astfel o literatură dogmatică seculară, de natură mai mult reproductivă, dar brăzdând cu urme adânci miutea poporului.

Dintr'aceste monumente religioase, două mai ales exercită o mare influență asupra dezvoltării noastre intelectuale; Psaltirea și mai ales Evanghelia, una rezervînd o limbă poetică fantasioasă și cea laltă preparînd o limbă literară viitorului, un organ întregului Romănism («ne-am silit, deîn cât am putut, să izvodim așa, cum să înțeleagă toți») zice traducătorul Noului-Testament de la 1648),

Ast fel s'explică numeroasele traduceri ale acestor cărți favorite și soră monumentelor noastre literare se inaugurează, pe de o parte cu Psaltirea Șcheiană și cu cea de Coresi (1577), iar pe de alta cu Apostolul de la Voroneț, cu Noul Testament de Coresi (1582) și cu Evangheliarul din British Museum (1574).

Pe lângă curentul ortodox, în genere dominant, se frîșează, printr'o neștiință îngăduitoare, câte-va producțiuni de origine apocrifă și eretică (cf. p. 373), cari, prin caracterul lor arhaic, își iau asemenea locul printre cele mai vechi monumente ale limbei și literaturii române.

Nu din ignoranță, ci prin violență impunere, izbutiră în parte tendințele de proselitism în Transilvania, cărora se datorește impulsul la tipărirea primelor cărți românești. După lungi opintiri se săvîrși o parțială Uniune (1700) cu Biserica catolică. Ea avu mai tîrziu de efect renașterea Romănismului ardelean prin accentuarea caracterului romanic al limbei și al neamului.

Cu ivirea influenței grecești, care se simte în tot cursul secolului al XVII-lea, teologia cedează o parte din teren dreptului, istoriei, ba chiar și o primă operă filosofică¹ se arată: «Divanul lumii» de Cantemir din 1698.

Spiritul român se emancipează ast-

¹ Dacă cum-va nu trebuie considerată ca atare «Invățăturile lui Négoe-Vodă către fiul său Teodosie» (1654), interesante și sub raportul folkloric prin introducerea în corpul cărții a romanului orientalizant Varlam și Ioasaf, faimos prin înalta-i moralitate și frumusețea întrecută a pildelor sale.

ful troptat din sfera exclusiv teologică. Varietatea preocupărilor merge crescând și către sfârșitul secolului răsar primele raze ale unei aurore poetice, care, deși influențată încă de poezia neo-greacă, nu deprețuește însă musa poporului (Turturica de Ionăchiță Văcărescu). Peste câte-va decenii, odată cu scuturarea jugului fanariot și cu cioenirea bine-făcătoare cu civilizațiunea occidentală, un orizont nou se deschide poeziei române, care se adapă succesiv la izvorul român¹ și la al poeziei populare, revenind ast-fel la punctul ei de plecare.

Intreaga literatura română din epoca slavo-greacă era aproape necunoscută pe la mijlocul secolului actual. Autorii *Lexiconului Budan* (1825) par încă a nu bănui existența ei și când la 1858 adâncul cunoșcător al vechilor monumente, răposatul canonic Cipariu, publică prima colecțiune de fragmente arhaice, «Analetele literare» prodesură efectul unei adevărate revelațiuni. Abia după două decenii și în urma rezultatului fatal cu proiectul de Dicționar, Academia Română însărcina o comisiune, compusă din d. nii Hasdeu, Odobescu, Bariț și Sion, care să publice un număr de scrieri vechi, menite a servi de basă revisuirii aceluia proiect de Dicționar².

Inițiativa se luase înainte cu publicarea operelor lui Cantemir, scriitor ilustru, dar însemnat mai mult prin importanța-i științifică de cât literară. Din nenorocire, pe de o parte operele scrise românește de marele învățat, ca *Divanul lumii* și *Istoria ieroglifică* — spre a nu pomeni de cât acestea — nu s'au făcut în condițiunile unei edițiuni critice; pe

¹ Cf. Al. Demetrescu, *L'influence de la langue et de la littérature française en Roumanie*. Lausanne, 1888 și Xenopol, *Înrîurirea franceză în România*. Buc. 1888.

² Vezi *Analele Acad.* XI (1878), p. 216—220. Lista coprinde 37 da autori vechi și noi, și între cei din urmă figurează (lucru curios!) Ioan Efiad Rădulescu și Colecțiunea legilor de Boierescu. Dintre cei 4 membri ai comisiunii, d. Hasdeu luă asupra-și a edita *Psaltirea* lui Coresi, d. Odobescu *Pravila de la Govora*, d. Bariț *Catehismul calvinesc* și d. Sion *Divanul* lui Cantemir.

de alta, opera-i capitală, «*Hronicul Moldo-Vlahilor*» (I ed. 1835), n'a fost cuprinsă între operele lui Cantemir și a rămas ast-fel inaccesibilă.

După un șir de asemenea încercări infructuoase, Academia Română deto impulsul la reproducerea rațională a vechilor monumente prin edițiunea critică a *Psaltirii* lui Coresi de d. Hasdeu (1881). căruia se datorește și publicarea parțială a *Evangeliarului* din *British-Museum*. Cele două mai vechi monumente ale limbei române, rămase manuscrise și descoperite în timpul din urmă, au fost publicate succesiv: *Apostolul* de la *Voroneț* de d. Prof. Ion al lui G. Sbiera (1885), care l-a însoțit c'un studiu și un vocabular, ambele lăsând de dorit; *Psaltirea Șcheiană* de d. Prof. Bianu (1889) care edită (1887) și *Psaltirea* în versuri de *Dosofteiu*, însoțind-o c'o excelentă introducere¹.

Două opere monumentale ale literaturii teologice din secolul al XVII-lea — *Viețile Sfinților* de *Dosofteiu* (1682) și *traducerea Bibliei* de *Milescu* (1688) — ambele de mare importanță culturală, reclamă de mult onoarea meritată a unei reproduceri, spre a face ast-fel accesibile științei aceste două comori ale limbei și ale vieții etice a poporului român.

O parte importantă a vechii literaturi, *Cronicele*, așteaptă încă pe editorul conștiințios și în curent au critica textelor.

Prima edițiune a *Letopisețelor*, publicată în 1852 de răposatul *Cogălniceanu*, are același merite ca și prima edițiune a *poesiilor populare* de *Alexandri*: ambele au avut o influență bine-făcătoare și au

¹ Asupra edițiunii lui Coresi: cf. *Muşsafia* în *Deutsche Literaturzeit.* g. 1882, p. 571 u. ! *Gaster* în *Literaturblatt* d. 1881, p. 257 și *Xenopol* în *Revue historique* din 7882, p. 150. — *Evangeliarul* în *Columna* pe 1882 și 1883. *Despre Codicele Voronețian*: cf. *Wilh. Meyer* în *Literaturblatt* d. 1886, p. 147 u.; *Bogdan* în *Conv. Lit.* XX, 77 u.; *Crețu* în *Revista d-lui Tocilescu* III 2. 145—158; 1. *Nădejde*, Ms. de la *Voroneț* în *Contempor.* II, 299 u. și *Din ce veac să fie?* *ibid.* III, 132 u.; și *Bumbac* în *Aurora Română* I, N. 16 — *Despre Psaltirea Șcheiană*: *Romania* DIX, 463 și *Iorga* în *Archiva* d. *Iași* I, 759—761.

servit de izvoare pentru rîndinirea limbii literare. A doua edițiune a Croniceilor (1872—74), făcută peste două decenii, era, în privința fidelității, un pas înapoi ca și a doua edițiune a poeziilor populare. Prima edițiune, deși nu critică, rămâne și de astă dată singura autentică.

D. Hasdeu și mai ales d. Tocilescu au indicat în diferite rînduri lacunele edițiunilor existente, insistând în același timp asupra criteriilor unei publicațiuni științifice¹. Conservate în numeroase copii, toate posterioare, e nevoie înainte de toate a se preciza filiațiunea diferitelor manuscrise și a se reconstrui, din acele diverse redacțiuni, textul originalului pierdut, care apoi trebuie publicat însoțit de toate variantele.

Cea mai veche din aceste cronici — a lui Moxa — a fost publicată de d. Hasdeu, care scoase la lumină (1884) și ultima cronică română din epoca Fanarioșilor. D. Picot s'a mărginit, în a sa edițiune (1879) a cronicarului Ureche, a reproduce textul din Letopisețele lui Cogălniceanu, dar l-a însoțit c'un comentariu istoric de mare merit. Editarea operelor lui Miron Costin, întreprinsă cu atâta zel de d. Prof. Urechia, a rămas neterminată².

¹ Hasdeu în *Archiva istorică* III (1867). p. 34 (despre I ediț. a Letopisețelor de Cogălniceanu) și *Columna* pe 1872, p. 270 u. (despre ed. II a Croniceilor). — Tocilescu, *Columna* d. 1876, p. 385—419 (Cum s'a publicat Cronicele române?) și în a sa *Revistă* II, 241—288 (Cum sint publicate Cronicele române?) și II, 464—500 (Cronica lui Huru cf. Philippide, Cronica lui Huru în *Conv. Lit. XVI*, 245—258. — Xenopol în *Conv. Lit. VI*, 209—282. Vezi încă G. Ionescu Gion, *Elementul pitoresc în cronicile române*. Buc. 1884 și *Geografia în cronicarii români*. 1886.

² Picot. *Chronique de Moldavie depuis le milieu du XIV-e siècle jusqu'à l'an 1594*, Texte roumain en caractères slaves avec traduction française, notes historiques Paris, 1879 (Publication de l'École des langues orientales vivantes): cf. Xenopol în *Revue historique* t. XXXV, p. 45 u. — V. A. Urechia, *Miron Costin* Opere complete, t. I—II, după mss. cu variante și note, cu o recenziune a tuturor codicilor cunoscuți până astăzi, bibliografie, biografia lui Miron Costin, un glosar lucrat de L. Șăincanu, portrete, facsimile diverse. Buc. 1885—1888: cf. Xenopol în *Revue historique* t. XXXV, 359—390 și XLIII, 389—390. (Vocabularul arhaic și idiomatic încetă cu tipărire la litera T).

După fundamentala lucrare a d-lui Hasdeu asupra croniceii putnene (1466—1552), model de edițiune critică exegetică a unui document istoric, relevăm ca studii asupra cronicarilor, pe lângă importantele cercetări critice despre cronicile române d. Tocilescu mai sus menționate, într'alte, contribuțiunile la biografia cronicarului Gr. Urecho de d. Sbiera, studiul d-lui Prof. Urechia despre o cronică anonimă atribuită Spătarului Milescu, cercetările d-lui Tocilescu despre persoana pseudonimului cronicar Zilot, și în special excelenta lucrare asupra cronicelor moldovenești până la Ureche de d. I. Bogdan¹.

Interesante pentru istoria limbii sînt și așa numitele monumente slavoromâne, asupra cărora au scris în timpul din urmă Hasdeu, Kaluzniacki, Novakovic, Sokolov, răposatul episcop Melchisedec și mai ales junele nostru slavist, d. I. Bogdan².

¹ Hasdeu, *Archiva istorică* III, 6—34 (6 pp. textul polon cu traducere și 28 pp. comentariu). — Sbiera, Gr. Ureche, Contribuiri pentru o biografie în *Analele Ac. Rom. Noua ser. V. Urechia* în *Revista* d-lui Tocilescu II, 65—82. — Tocilescu, *Scrierile inedite ale lui Zilot Românul* în *Revista* V, 58—64. — I. Pogdan, *Vechile cronice moldovenești până la Ureche*. Texte slave, traduceri și note. Buc. 1891: Cf. Bianu în *Revista Nouă* IV, 43.

² Hasdeu, O pagină din istoria tiparului la Români în sec. XVI, în *Columna* pe 1876, p. 193 u. — Kaluzniacki, *Documente bulgaro-valahe* în *Archiva* din Lemberg, 1878 (30 pp.) — Novakovic despre un Liturghiar valaho-bulgar din 1507 în *Starine* d. 1878, p. 207—208, — Hasdeu și Sokolov. *Psaltirea* din Muncaci din Sec. XV în *Sbornik* lui Laman-ski d. 1883, p. 450—468 — Ep. Melchisedec, *Memoriu* despre Tetravanghelul Ini Ștefan cel Mare de la Homoru și Tetravanghelul Mitropolitului Grigore de la Voroneț. ambele mss. în *Analele Ac. Rom. IV* (1883). — Bogdan, Câte-va manuscrise slavoromâne din Biblioteca imperială d. Viena în *Analele Acad. XI* (1889) și Cinci documente istorice slavoromâne din *Archiva* Curții imper. de la Viena, *ibid*: cf. Xenopol în *Archiva* I, 601; Glose slavoromâne într'un ms. slav d. secolul XVI în *Conv. Lit. XXIE*, 727—752: O Evanghelie slavă cu trad. rom. d. sec. XVI în *Conv. Lit. XXV*, 33—40 și Mss. slavoromâne în Chiev, *ibid*. 503—511. Tot d-lui Bogdan îi se dăruiește descoperirea unei cronici medievale bulgărești, izvorul slav imediat al cronicarului oltean Moxa: «Ein Beitrag zur bulgar. u. serb. Geschichtsschreibung» în *Archiv f. slav. Phil.* XIII, 481—536.

În domeniul vechiului drept român nu posedem încă nici o edițiune științifică a monumentelor noastre juridice. Cele publicate sînt sau nesatisfăcătoare, sau urmăresc pur și simplu scopuri practice. Lacuna este cu atât mai simțitoare, cu cât vechile Pravile n'au rămas fără de influență asupra culturai naționali¹.

D. Pic a studiat, într'o monografie specială, raporturile dreptului român cu legislațiunea bizantino-slavă².

În general, puține opere s'au scos încă la lumină din vechia noastră literatură. Cât de multe rămân inedite și cunoscute abia după nume, se poate vedea din meritoasa Crestomatie română (1891) a d-lui dr. Gaster, fructul unei stăruințe îndelungate. Ea cuprinde extracte din 100 de manuscrite și aproape din tot atâtea cărți tipărite. Introducerea la această operă, plină de vederi originale și fecunde, este rezultatul unei lungi experiențe și al unei intime familiarisări cu monumentele literare ale trecutului. Schița gramaticală și mai ales Glosarul se disting prin exactitatea cea mai minuțioasă. După prețioasele «Analecte», (1858) ale lui Cipariu³, această Crestomatie română va servi mult timp ca un izvor pentru cunoașterea vechii noastre literaturi⁴.

Ca monografii filologico-literare se

¹ Pravila bisericească cea mică de la Govora (1640), ed. Acad. Buc. 1884. — Pravila lui Vasile Lupu (1646), ed. Sion. Botoșani, 1875: cf. Columna d. 1876, p. 46—47. — Indreptarea Legii (2652), ed. (Blaremburg). Buc. 1872. Toate aceste pravile sînt cuprinse în tomul III din Colecțiunea de legiuirile României vechi și nouă (Buc. 1875) de Bujoreanu.

² Pic, *Die rumänischen Gesetze in ihrem Nexus mit dem byzantinischen und slavischen Recht.* Prag, 1886 (trad. fr. de autor. Bua. 1887): cf. Xenopol în Revue historique t. XXXV, p. 353—356.

³ Cartea de citire a răposatului Lambrior e în cea mai mare parte o reproducere din Analectele literare.

⁴ Gaster, *Crestomatie română.* Texte tipărite și manuscrite (sec. XVI—XIX), dialectale și populare. cu o introducere, gramatică și un plosar româno-frances. Leipzig. 1891: cf. Picot în Romania XXI (1891), p. 113—119; G. Wiegand în Zeitschr. f. rom. Phil. XVII (1892), p. 265—268 și Anzeiger, N I d. Indogerm. Forschungen der. v. Brugmann u. Streiberg.

pot cita studiul d-lui Crețu despre întăinul Praxiu sau Apostol românesc, teza d-lui Lupul Antonescul asupra limbei și literaturii române din veacul al XVI-lea și cea a d-lui Gr. Constantinescu, importantă pentru exegesa celei mai obscure opere a lui Cantemir, a Istoriei ie-roglifice¹.

Ca biografii, repetatele cercetări ale d-lui Hasdeu asupra poliglotului Milescu, utilizate de d. Picot în frumoasele-i notițe (biografice și bibliografice) asupra ilustrului Spătar al Moldovei, precum și asupra mitropolitului Antim Ivireanu; diferitele studii biografice despre interesante figuri culturale de dincolo și de dincoace de Carpați — Șincai de Papiu-Illarian (1869), Lazăr de Peonaru (1871), Samuil Klein de Bianu (1877), Petru Maior de Marienescu (1883), Veniamin Costache de Vizanti (1881) și Eufrosin Poteca de G. Dem. Teodorescu (1882) — și, mai presus de toate, biografia mitropolitului Grigorie Țamblac de răposatul episcop Melchisedec, cărui se mai datorează biografiile Mitropolitului Filaret II și Episcopului Dionisie, precum și o importantă cercetare despre lupta Bisericii ortodoxe cu tendințele proselitiste ale Reformei, pe când d. Vintu a studiat efectele Catolicismului asupra Românilor din Ardeal².

¹ Crețu în Revista d-lui Tocilescu III, 29—57. — Despre lucrarea d-lui Lupul-Antonescu: cf. Xenopol și Tikin în Archiva d. Iași II, 244—351. — Gr. Constantinescu, *Vrajba între Cantemir și Cantacuzinești și Brâncoveanu.* Iași, 1889: cf. Xenopol în Archiva d. Iași I, 477—478.

² Hasdeu, *Viața, faptele și ideile lui Neculaiu Spătar din Milești în Traian d. 1870 și în Columna din 1872.* — Picot, *Notice biographique sur Nicolas Spatar Milescu.* Paris, 1883: cf. Conv. Lit. XVII, 478; și *Notice bibliographique sur l'imprimeur Anthim d'Ivir.* Paris, 1886. Cf. *Didahiile* (Predicilele) ținute în Mitropolia din București de A. Ivireanu (1709—1716), ed. Erbiceanu. Buc. 1888 (cu notițe biografice de Ep. Melchisedec): cf. Bianu în Revista Nouă I, 200 și studiul răposatului Ep. Melchisedec asupra tom. II al *Didahiilor* în *Anale* X. I—29. — Papiu-Illarian, *Viața, operele și ideile lui G. Șincai.* Buc. 1889. O nouă edițiune a Cronicii sale se făcu de d. Tocilescu, * vol. Buc. 1886. — P. Peonaru, *George Lazăr și Școală română.* Buc. 1881, Cf. Gârbea, Cuvînt d. 30 Iulie, 1822 în Rev. Tocilescu I, 357—68 și

Vechea noastră literatură rămâne încă o carieră vastă, deschisă viitorilor cultivatori ai trecutului literar. Studiul ei, inaugurat cu atâta succes de Cipariu și continuat pe o scară mai întinsă de d. Hasdeu, câștigă un teren din ce în ce mai solid, mulțumită mijloacelor, de cari dispune astăzi muncitorul. Negreșit,

multe monumente rămân încă de publicat, dar mai multe încă de fixat și de limpezit. Critica și interpretarea textelor vor trebui să ocupe pe viitor un loc din ce în ce mai însemnat în domeniul filologiei române.

Lazăr Șăineanu.

Vizanti, Abecedarul lui Lazăr, ibid. 441—69. I. B. — At. M. Marienescu, *Viața și activitatea lui Samuil Micul*. Buc. 1877. — At. M. Marienescu, *Viața și operele lui Petru Maior*. Buc. 1883: a I I ed. d. *Istoria pentru începutul Românilor*. Gherla, 1883. — Andrein Vizanti, Fragment din istoria civilizațiunii Românilor. *Veniamen Costache*, Mitropolitul Moldovei și Sucevei. Epoca, viața și operele sale (1763—1846). Iași, 1881: cf. Xenopol în *Revue historique* XIX, 152 și *Conv. Lit.* XV, 476; despre același mitropolit Erbeceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei*. Bucur. 1888 (coprinde, p. XL LXXXVI, biografia documentală a lui V Costache). — G. Dem. Teodorescu, *Viața și operele lui Eufrosiu Poteca* (1786—1859). Buc. 1883. — Melchisedec, *Viața și operele Mitropolitului Gr. Țamblac* (c. 1369—1450). Buc. 1884: cf. Xenopol în *Revue historique* d. 1885, p. 393—94; *Biografia prea sf.*

Dionisie Roman. episcop de Buzău, 1881; *Schițe biografice din viața Mitropolitului Ungro-Vlahiei Filaret II*, 1886 și *Biserica ortodoxă în luptă cu Protestantism și Calvinism în secolul al XVII-lea*. Buc. 1890: cf. Xenopol în *Archiva d. Iași* II 167—170. — *Vintul Unirea Românilor din Transilvania cu Biserica romano-catolică*. Buc. 1889; cf. Xenopol în *Archiva d. Iași*, I, 598 u. Vezi și Bariț, *Biserica română în luptă cu Reformațiunea* (fragment istoric) în *Anale VIII* (1875) și Crișan, *Zur Geschichte der kirchlichen Union der Romanen in Siebenbürgen unter Leopold I. Hermannstadt*, 1882. Despre catolicism în țările române: cf. Bianu, Vito Piluzio, documente inedite: din *Archiva Propagandei* în *Columna* pe 1882.

Cât privește lucrările de biografie și de critică literară sau estetică relativă la scriitorii din secolul al XIX, se pot consulta Notițele bibliografice din cartea mea: *Autorii Români Moderni*, ed. II. Buc. 1892

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ORIGINEA JOCULUI «PALOTÁS» MAGHIAR.

Proprietățile deosebite ale muzicii maghiare de toate alte muzici deja de decenii ocupă atât literatura din patriă cât și cea străină, și cu toții se unesc în originea din Asia a acestor proprietăți. Francisc Liszt cu un pas a mers mai departe, și în țigani a și aflat pre creatorii muzicii maghiare. De atunci chestiunea cu Asia a devenit chestiunea cu țigani; descoperirea lui Liszt deja și prin romanticitatea ei a fost aprobată în toată Europa, și astfel muzica maghiară o au creat țigani rezistorii timpului și suferințelor. Noi maghiarii deoparte prin frasa îndatinată a oftărilor de suferințe, de altă parte cu argumentele cele mai temeinice am făcut toate spre refutarea acestei chestiuni; însă opiniunea publică și azi îi dă drept lui Liszt; și țigani, cari călătorește în țări străine — virtuozii selbatiei ai naturii — prin

trăsăturile și ale lor tot-deuna să vedă a argumenta în favorul lui Liszt. Cu un cuvânt, opiniunea publică e neschimbată — și considerând lucrurile esterne ale relațiilor maghiare, scrutatoriului superficial trebuie să-i dăm drept; căci acela e fapt, că în viața publică maghiară muzica o cultivă numai țigani.

Stând astfel lucrul, după-ce toate argumentațiunile sau auzit, deja de ani încoace am cercat după isvoare nouă pe basa căroră nu numai prin ipoteze și prin deduceri curgătoare din natura lucrului, ci prin fapte se-mi adevărească starea faptică a noastră și să documentez în mod palpabil neadevărul opiniunii publice.

Astfel am început a studia între grolele noastre împrejurări virtuosii de liră, spre care scop Academia și ministrul de culte a esoperat în 1882, ca să

pot imprumuta din biblioteca cea mare din München pre trei luni colecțiunile de lyră ale lui Le-Roy, Besard și Fuhrmann, cari conțin toate poeziile celor mai renumiți virtuozii de lyră dintre anii 1550 până 1615.

Acum, înainte de ce aş vorbi despre rezultatul scrutărilor mele pre acest teren, o la locul său, a aminti unele și altele despre lyră și virtuozii ei.

După Galilei (parintele marelui astronom) lyra maghiarii o au adus în Europa cu ocaziunea expedițiunii lui Andrei al II-lea. Acest lucru poate fi drept referitoriu la partea de dincoace a Europei; însă de abia se poate crede, că în Spania se nu fi fost cu mult mai înainte introdusă de arabi.

Ori cum se fie, conceptul *lyră* e cu totul altul, cași a *lyrei* grecești. Aceasta (a grecilor) până azi e symbolul a unei specii de poezie, pre care noi (maghiarii) o numim incorect poezie lyrică; cuvintul *lyră* (lant) e din contră de origine arabă, adica *el loud* în înțelesul acesta însemnează atâta, cât *broască țestoasă*, va se zică circum scrierea lyrei, întru cât partea de dos a acestia seamănă cu spatele acelei broaște. De acea virtuozii în aceasta specie încă o au numit în l. latină *testu?o*, adica broască țestoasă. Din cuvintul arabic *loud* așadar maghiarii a făcut *lant*, și acest cuvint cu puțină deosebire a rămas și la celealalte popoare Europene, de exemplu la germâni: *laute*; la italieni: *liuto*; și la francezi: *luth*. Lyra a fost un instrument destul de mare, în forma unui ou, cu grumazi ce se putea prinde ca la ceteră, cu siesă coarde.

Avea voce foarte frumoasă, bărbatează, expresivă. La început a servit ce edre, t numai la acompaniarea doinelor, dar deja de pre la mijlocul seclului al XVI-lea a devenit instrument pentru virtuozii, și spre așa ceva a fost și mai acomodată decât neperfectul spinetto și clavirul, chiar și pentru acea, căci respectivul virtuoz o putea purta ușor cu sine dintr'un loc într' altul.

De altmintrea a fost un instrument

acomodat chiar și pentru orchestra, și într'un orchestra ceș-cevaș de trebu foloseau câte sașă-opt bucați. Lyră cu timpul s'a format în *thirobă*, deosebindu-se numai prin acea de forma-i originală, că pre lângă coardele i groase mai puneau mai multe coarde slobode.

Accasta i-a causat și moartea; căci nu s'a putut acorda curat nici oda ă; și de altă parte perfecționarea harfoi și clavirului o au seos cu totul din us.

Virtuozii de lyră n'au fost vrednici urmași ai troubadourilor, ma din punct de vedere musical i-au și întrecut. Troubadourii adeva s'au ocupat numai cu facerea poezii, iar doina acelora o au concretizat jongleurilor; însă virtuozii de lyră au intrunit în sine amândouă acestea lucruri.

Tocmai ca în zilele noastre virtuozii de clavir, așa și ei au călătorit întregă Europa, și au fost oaspeții bine primiți ai curților și aristocrației nu numai pentru arta lor, ei și pentru cultura lor științifică și socială.

Cel mai însemnat punct central al lor, așa zicând academia lor (nu în sensul ușoratic de azi) a fost Padua, și mai târziu Parisul.

Pre când cei ce 'și desvoltau activitatea pre terenul eclesiastic, cași oarecare contra punct de știința, 'și scriau operele musicale eclesiastice ceci și dictate de teorie — ca se mă folosese de cuvintele lui Luther — nu așa după cum voiau ei, ei după cum voiau notele, parte se ocupau cu completarea theoriei nefiinte încă; până atunci virtuozii lyrei și din punctul de vedere științific al muzicii au produs o muzică lumească ce a stat la nivelul acelui timp, și încă nu așa, după cum voiau notele, ei interpretând simțemintele inimii. Despre cualificațiunea lor fundamentală documentează indeajuns colecțiunile tăblilor de lyră, cari se aseamănă unui cimiteriu, în care de vreo câteva sute de ani nu se vede urma nici unui picior. Fieste care virtuoz de ceva samă a scris fugă, fantasiă, și din toate genurile joecurilor și muzicii. (Un oare-careva artist cu numele Mercur

rius a cântat resbolul dela Pavia pre lyra-i cu siasă coard.)

Nu sã poate nega, cã în harmonia lor sã putea observa o duriþiã oare-care-va, și în poliphonia lor sã aflã și numãr de tact greșit; acest lucru însã sã poate atribui mai mult construcþiunii neperfecte a lyrei, decãt gustului sau cualificãþiunii lor; nu li sã poate erta mai degrabã, decãt lipsa avintului poetic.

Atari is bravii virtuozii de lyrã, pre cari i-am ștudiãt în interesul muzicii de curte a maghiarilor. Nu pot lãsa neamintit, cã pentru acest lucru a trebuit sã mã lupt cu multe greutãþi chiar și pãnã atunci, pãnã cãnd am pute scoate primele senuri de muzicã din literile moarte; acest lucru e ușor de înþeles, dacã vom ști, cã au folosit trii specii deosebite de note, cari deja de duoi secli au eșit absolut din us, din care causã în zilele noastre au ajuns la partea hieroglifelor.

De acea scriitorii dicþionarelor amintesc viaþa virtuozilor de lyrã, anul colecþiunilor, prefaþa acelor colecþiuni și auctoriul lor; cãte odatã sã ocupã și cunoștinþa obscurã a scrierii notelor, însã la studiarea conþinutului acelorã nici cãnd n'a cugetat nimenea. Despre toate acestea vechii istorici de abia, sau chiar și în timpul mai nou Ambros numai conþinutul cãtorva tacte rezolvite le-a publicat. Cu drept cuvânt pot deci afirma, cã aceasta literaturã e necunoscutã înaintea întregii Europi. Cu câþiva ani 'nainte de asta a apãrut o colecþiune în Germania, care conþine sau doine rezolvite, sau doine de melodie rãmase în note regulate, însã acest lucru nu ne poate da conceptul despre literatura virtuozilor de lyrã.

Acstea am voit a le permite despre virtuozii de lyrã; și acum fic-'mi permis a accentua, cea ce de altmintea urmeazã din ceia precedente, cã acca, ce prin studiul meu aduc de astã datã la luminã, atãt la germãni cãt și la francezi și italieni e cu totul necunoscut lucru; și cã acelea genuri de jocuri, cari se fac cunoscute de astã datã, din seclul

al XVII-lea pãnã acum, acum sã aud pentru prima datã.

Precedent însã nu voi espune rezultatul scrutãrii mele, notãnd, cã dupãce colecþiunea susamintitã mi a stat la dispoziþiune numai trii luni, acest timp l'am folosit spre decopiare, în care timp am decopiat 210 bucãþi, din cari am rezolvit 150 bucãþi, cari sunt de ajuns spre espunerea rezultatului final.

În zilele noastre muzica lumescã a Europei sã împarte între mai multe naþionalitãþi. Este muzicã italianã, francezã, germãnã, și între toate acestea, — deși numai pe pragul atriului arþilor — e mai special maghiarul. Nu a fost așa în decursul seclului al XVI-lea.

În toatã Europa sã pot observa numai douã stiluri; unul cel eclesiastic, care, ca rãmãsitã a medievalului, pretutindena e unul și acelaș; celalalt stilul musical lumesc, care iarãș în toatã Europa e unul și acelaș.

Din acestea urmeazã o întrebare, care în zilele noastre produce o nervositate provenitã din temerea naþionalismului: care naþiune a dezvoltat acest stil uniform, la a cãrui producere au ostenit unisono virtuozii de lyrã? și din care apoi mai târziu s'au dezvoltat celealalte stiluri naþionali?

Fãrã de nici o hesitare ezic, cã aceasta naþiune a fost naþiunea italianã, și cu materialul a servit naþiunea italianã. Pre basa bisericii romano-catholice s'a dezvoltat stilul bisericesc general folosit și pãnã azi; și doinele populare ale italianilor au dat naștere unui stil de muzicã eclesiasticã cari azi il putem numi stil italian, dar care și în timpurile din chestiune încã a fost absolut. Cu toate acestea, cã foarte mulþi, din zel naþional, voiese și s' aplicã ai scurta pre italieni în dreptul lor referitoriu la trecut; cu toate acestea, cã deja în timpii vechi acum între francezi, acum în Germania de jos și iarãș în Germania propriã din cãnd în cãnd sunt legate monumente mari de nume mari: totuș în aceasta privinþã nu sã poate disputa dreptul do întâietate a italianilor.

Maestrii cu stilul lor absolut așa au inundat Europa, precum de exemplu după anul revoluționar din 48 oficialii lui Bach Ungaria, fiind între acestea două lucruri cea deosebite, că maestrii au secerat pretutindeni aplause, precând acestia (oficialii) pretutindena au fost primiți cu blăstem; maestrii au reinviat cu tonul melodios a muzicii stilul național; acestia cu mijloace blăstemate libertatea.

În natura lucrului jace, dar o dovedesc și fapte, că pre stilul uniform ai italianilor l'a urmat dezvoltarea franceză, pre aceasta în secolul al XVIII-lea stilul germân.

Ce e deosebirea între acestea stiluri? Deosebirea e climatică și cu aceasta în legătură temperamentală.

Passiunea italiană e îndatinată a merge până la marginile celea mai extreme; își exhaurează absolut atât suferințele cât și bucuria; într'una e tocmai așa de melodios, cași în cealaltă; și acest lucru mai virtos din punct de vedere germân nu e caracterizat fidel, deoarece mai demulte ori trece peste hotar; însă obveniențele extremități ale poeziei (prelegerea) espunerea unui artist italian, tot-de-una s'a îndatinat a le colori fidel.

Francesul nici odată nu poate fi atât de constant, atât de pasionat, ca italianul; nici un simțemint nu-l exhaurează până în extreme.

Bucuria și durerea lui se schimbă neînchețat, cași razele soarelui cu nurași albi, ce plutesc pre azurul ceriului. Muzica franceza e așa, precum în causerie-ul lor: tot-de-una e interesantă, e interesantă și atunci, când nu spune nimic. Acest stil obvine deja a virtuozii de lăyră din secolul al XVII-lea.

După Heine dracul frances cu cel germân numai într'atâta asemăna laolaltă, cași dracul de jucăria a copiilor făcut din prune uscate și decorat cu hărtia colorită, cu dracul adevărat.

Dracii lumineți ai poporului francez, ce plutește în lumină ziua și noaptea, servește numai spre jucăria. Dracul

germân, ce orbitează întunecime groaznică, o înflorătoriu, de care germânul cu părul sburlit pe cap cade în desperare. Aceasta deosebito se poate observa și între stilul musical al germânilor și francezilor. În stilul musical frances durerea e numai colorea, potentarea bucurii; nu e într'atâta mijloc, decât țintă. Francezul plânge numai cu un ochiu, car germânul cu amendoi.

Sborul fantasii franceză se asemănă cu atomii-notelor; seriozitatea ei abia e mai multă decât câteva forme de pătrare ori octave, umplând cu cova alungătoriu de urit jumătățile și tonurile întregi. Germânul atunci e mai fericit dacă poate fi serios; iubește și atomii notelor, dar nu într'atâta spre imaginarea voci mari, încât mai virtos pentru decorarea valorii de timp mai mult, dintre cari fiește care voiește a esprima oareceva.

Cu un cuvânt, de abia se poate cugeta două stile mai contrarie, decât cel francez cu cel germân; și de aceea în direcțiunea reală a muzicii de azi de abia este ceva mai desfătoriu, decât un Berlioz germân, și un Wagner francez.

După stilul francez a început a se dezvolta cel germân. Deja și între virtuozii de lăyră se pot afla ore-câțiva celebri, de exemplu pre Hesler și Martelius; însă stilul pronunțat se arată la Sebastian Bach.

În muzica polonă aflăm două note inchiitoare originale, cari în muzica occidentală lipsese; dar într' altele stilul uniform întocmai așa a influențat asupra acestei muzici, cași asupra celorlalte. Intermediatorii au fost și au putut fi numai germâni, cași accia, cari pro acel timp încă erau următorii stilului francez și italian.

Ce atinge muzica maghiară, deși testează titlul de curte (palotás), însă ea se nu dau ansă la înțeles reu, accentuez, că aci nu e vorbă de doinele populare ale maghiarilor, ci de un joc lin a maghiarilor, despre jocul de curte și a aistocrației, pro care stoinii germânilor, italianii și francezii îl numesc *passamezo on-*

garo. Acest stil la început (probabil pe timpul Anjou) întocmai așa a fost de italian, precum a putut fi de francez germanul *allemande*.

Numele de *passamezzo* și *allemande* încă documentează mai presus de toată îndoicula, că la unul i-a dat numele de botoz un francez, iar la celalalt un italian.

Iată originea muzicii jocului de curte (*palotás*).

Mai mult decât probabil, că cu mult mai de 'nainte își are originea decât germanul *allemande*, însă dezvoltarea — pentru împrejurările nefavorabile — rămânând mai îndărăpt, încă și pe la începutul secolului de acum, ma chiar și în zilele noastre a păstrat acelea note caracteristice, cari în secolul al XVI-lea au fost a întregii Europe. Le-a păstrat, și după ce doinele noastre populare — asupra cărora au avut mare influință și psalmii populari francezi — asupra stilului de curte neincetat au exercitat influința melodică, acelea note caracteristice și după formațiunea cea mai nouă încă au rămas caracteristicile muzicii naționale maghiare, ma mai mult nici nu se pot despărți nici de muzica venitoare a maghiarilor.

Considerându-le toate acestea, fie'mi permis tot odată a lumina și partea comică a scrutarilor mele.

Acel stil uniform din care au pornit celelalte națiuni ale Europei, în zilele noastre într'atâta s'a schimbat, încât în acela nu s'ar recunoaște pe sine nici cel german, nici cel francez, ma nici chiar cel italian. Numai astfel a fost cu puțință, că supunându-se auctorității

lui Liszt, care de o parte fiind Orfeul secolului nostru, iar de altă parte cunosătorul vieții naționale maghiare, publicul cult al Europei, literatura nouă, ma chiar și auctoritățile specialiste încă au crezut, și cred încăpăținat și azi, că aceea musică, care odinioară a fost a noastră a tuturora, o au produs țiganii.

Premițindu-le acestea, urmează: se'mi argumentez acerțiunea mea cu date și cu operele timpurilor din chestiune, adică, se arăt în jocul și muzica Europeană acel stil uniform, din care s'a dezvoltat și muzica de curte a maghiarilor. Însă premergătoriu trebuie se'mi fac încă două observări scurte. Una, că acest obiect cu trei ani mai 'nainte l'am pertractat mai în detalii într'un op mai mare al meu (care între împrejurările de acum și probabil nici pe venitoriu nu va putea ajunge sub tipariu), am lucrat pe larg acest obiect, dar cu aceasta ocaziune pentru scurtimea timpului, și pentru estensiunea obiectului ne putându-ne lăsa în analizare și comparare, me încred într'acea, că simțul musical al stimaților mei ascultători va cunoaște sunetele afine și fără îndrumări.

Cealalta observare e aceea, că operele virtuozilor de *lyră*, adică melodia și armonia acelora o vom preda în originalitatea lor, cel puțin cu aceea deosebire, că pentru tot-de-una amuțita *lyră* o înlocuiesc parte clavierul, parte alte instrumente musicale cu coarde.

Mai întâi să vedem jocul de păun (*pávatáncz*).

(Va urma.)

Stefan Bartalus.

«DIN GOANA VIETIL.»

(Cartea dlui A. Vlăhuța.)

Dăm mai la vale niște fotografii interesante din cartea dlui A. Vlăhuța. Dacă noi am scrie așa ceva

precum scrie dl. Vlăhuța despre societatea de tot morboasă a României, ni ar striga lumea, că băjoco-

rim «națiunea» română. Iată cartea dl. Vlăhuța a ajuns la a II-a ediție, drept trebuie să fie cuprinsul ei. Aceia cari mult se ocupă cu vindecarea și ocărîrea ranelor altor țeri, mult bine ar face pentru patria lor, dacă mai înainte de toate s'ar vindeca ei înșiși de ranele primejdioase. Liga Culturală face și datorințele împrejurul său; atunci bată-și joc de instituțiunile și societatea altor țeri, când societatea ligiștilor va fi de tot sănătoasă.

I.

Viitori miniștrii.

Până mai acum câți-va ani se petrecea pe la legațiile noastre din străinătate următoarea afacere:

Un tînăr român, cu destule mijloace, dar fără ocupație, pentru a-și masca poziția sa de «tae-cânilor-frunze», într'un oraș străin, se introducea printre slujbașii legației române de acolo, se împrietenia cu ei, în toată dimineața îi vizita la cancelarie, din când în când lua condeiul și copia câte o hârtie. Incetul cu incetul se deprindea cu lucrările mărunțele, cum am zice, cu bucătăria diplomatică, începea a fi privit ca funcționar onorific al legației. Atunci imediat își trântea niște cărți mari de vizită cu: «*atașat la legația română din. . . .*». Din momentul acela el se credea un personaj oficial, își compunea o figură gravă, își cumpăra un ghiozdan, pe care nu'l mai lăsa de la subțioară, se ducea în toate zilele pe la cancelarie, și printre cunoscuții lui, pe la cafenea, își dădea ifose de diplomat, spunea c'a descifrat depeși toată ziua și că, pe cât vede el, pacea Europei pare amenințată. . . .

Lucrul acesta se petrece azi întocmai pe la unel redacții din capitală.

Există o speță de tineri, cari n'au nici o treabă și nici nu's buni de ceva. Neștiind de ce să s'apuce, ca să aibă și

ei o aparență de indeletnicire, se atașează pe lângă vr'o redacție.

Ei n'au leafă, nu aduc nici un serviciu ziarului, pentru că nu știu să puie pe hârtie o informație de două rânduri, — dar aceasta e o afacere secretă pentru lumea din afară.

În toate zilele acești trepăduși se prezintă la redacția de care *țin*, dau mâna cu redactorii, vorbesc ca și cum ar avea și ei un rol printre accia: «*Ziarul nostru*», «*să publicăm*», «*avem abonați*», «*cutare revistă, se leagă de noi. . .*».

În lume își dau aere de ziariști. Când sunt întrebați despre autorul vr'unui articol ne iscălit, ei vor să facă pe misterioșii și c'ună zîmbet șiret, c'o frază încreută, dau a înțelege, că tot ce nu e iscălit e scris de ei.

De dininecăță până scara, sunt într'o continuă frământare: în birje, pe jos, fertai fertai de-a lungul podului Mogoșoaii, oprind pripit pe câte un prieten în stradă, gesticulând, aruncând din fugă câte-o vorbă: «*Ce mai nou?*» «*La redacție*» «*Servus. . .*»

Pe la adunări, prin cafenele și câte odată pe stradă, îi vezi iute scotînd carnetul, și perfăcîndu-se că scriu ceva, își încrețesc fruntea, se posomorîesc, mîșgălesc o pagină, apoi închid carnetul și, virîndu'l cu gravitate în buzunar, aruncă spre cei din jurul lor o căutătură mîndră și serioasă.

Discută *politică*, debitează nimicuri sarbede cu clișeuri și apostrofe furate de pe la Cameră, se aprind și grămădesc vorbele c'un fel de nervositate prefăcută, c'o violență de gesturi și de ton, care nu ține de firea lor, maimuțăresc revolta oamenilor de convingeri, — ar fi în stare să-și frece gingiele cu răsătură de săpun, ca să poată face spume la gură într'o discuție inferbîntată. . .

Leneși, ignoranți, gălăgioși, incapabili de o idoe sănătoasă, acești trepăduși ridiculi își petrec tinerețea colportând scandalele zilei, vînturînd pleava politicianilor în activitate, băgându-și nasul în toate, neînțelegînd și nesimțînd nimic, vîlcărîndu-se că *muncesc* pentru fe-

ricirea țerei și visând pentru un viitor apropiat slujbe mari, fotoliuri în parlament! și . . . mai târziu, portofolii ministeriale. . .

Sărmană țară!

II.

Chimița.

Ce să vă mai spui cum îl cheamă! Un tip, tras în mai multe esemplare, care se află pretutindeni, și care va trăi în veci. Ce importă numele? Uitați-vă la *individ* și gândiți-vă la *speță*. . .

Pentru înlesnirea mea ș'a d-voastră să'i zicem *Chimița*. A avut un tată deștept, cinstit și de ispravă. Dar ce are a face asta? Chimița n'a moștenit de cât vr'o cincizeci de mii de franci, căroră le-a văzut iute-iute de petrecanie; ș'un nume pe care îl utilizează, cu oare-care succes, în speculațiile sale politice. Căci tânărul Chimița, în lipsă de altă ocupație, s'a aruncat în politică.

A trecut prin patru clase de gym-naziu. A petrecut doi ani în Paris. A înșelat pe câți-va negustori de pe acolo. A furat ceasornicele câtor-va prietini. Reîntors în patrie, a mai dat de pagubă pe câte-un unchiu, pe câte-o mătușă. . . Dar de atunci au trecut ani la mijloc, și pentru ast-fel de greșeli a lăsat Dumnezeu uitarea, și legile omenesti — *prescripția*. E bine 'mbrăcat și are mersul tanțos. E mărunțel de trup, și are un cap prea lunguț, prea îngust, prea nu știu cum croit, că nu'i de crezut să poată trăi acolo o cugetare ca lumca. De alt-fel liniile feței sunt regulate, părul lins, o bărbuță galbenă, niște ochi mititei, rotunzi, mobili și fără nici o espre-sie, în total o figură de jidănas preocupat și impertinent, care pe mine, unul, mărturisesc că mă indispuce strașnie de câte ori o văd. — E gazetar. . . O, negreșit serie *reviste!* Alt-fel nici n'ar avea sens un tânăr ca el, care *s'a aruncat în politică*. Ce serie?? . . . O Doamnă, dar ce nu poate scrie un om fără talent, fără cultură și fără simț, într'o țară ca a noastră? Tot ce poftiți: agricultură, ar-

mată, instrucție, finanțe, politica estor-nă. . . Nimic nu poate 'nfiora condeiu unui ignorant. E tot ce poate fi mai întreprinzător, mai universal și mai fără frâu. A morfoli, ș'a schingiui niște biete vorbe nevinovate, a vântura merou din revistă 'n revistă, același borș de plati-tudini și de sporovăclii răsuflăte, de si-gur nu ar însemna nimica, dacă amicul nostru Chimița n'ar mai avea și alte în-sușiri foarte prețioase și sfredelitoare în cariera dumisale de ziarist și om politic. Lingușitor ca o pisică și mlădios ca un șarpe, se vîră în toate, se pleacă, se gu-dură, se face blând, moale și mititel pe lângă cei mai mari, și-i privește smerit, și-i ascultă c'o prefăcută cvlavie, și nu-și deschide gura de cât pentr'o minciună de senzație sau pentr'o laudă, adusă cu meșteșug. . .

— Vorbiam ieri cu Cogălniceanu. Am discutat tocmai *chestiunea* asta, și Cogălniceanu era perfect de idea d-voast-ră. . . In ce mă privește pe mine, — eu vă port prea multă stimă și n'aș putea fi de altă părere. . .

Și c'un aer de milogeală, c'o supu-nere de calic flămând, se frânge de mij-loc, își face glasul moale, ca al unui bolnav pe patul de moarte, și parcă d'abia 'și dibue rostul cuvintelor, așa 'și trăgănează, își pițigăește, și'și alintă vor-bele. E maleabil, e delicat, e dulce, cum nu vă puteți închipui — dar bine înțe-les, — cu oamenii de care el are nevoie, și cari, într'o zi, de sigur, au să facă din îndatoritorul și neprețuitul Chimița, un personaj foarte important. Căci Chi-mița e ambițios, cum nimeni nu poate să'și, facă idee. — Dar trebuie să'l vedeți cu cei mici, cu cei pe care 'i crede mai proști de cât el. . . Cu ce ifos își dă capul pe spate, își încrunță sprince-nile, își face ochii mititei, și c'un aer protector, c'un glas trăgănat, am pe nas, și cât se poate de solemn, își declamă capitalul de banalități, într'un belșug de gesturi și de nimică, aproape epileptic. . .

— «. . . Pentru-că, vedeți d-voastră, noi suntem un popor eminentemente tînăr, și eu . . . am declarat'o și regelui în

mai multe rinduri . . . n'am de cât o credință sacră, pentru care sunt gata a mă jertfi în ori-ce moment . . . spiritul dreptății și al justiției, și propășirea neamului românesc! — O, domnii mei! Nimeni nu știe cât e de grea și de ingrată cariera noastră de ziariști! . . .»

Și pe tema aceasta — adică pe această lipsă de temă — e în stare să'ți vorbească ceasuri întregi. O astfel de marfă nu 'și-a pierdut cu desăvârșire căutarea.

Imi fac vrăjmași. Tinerii, cari se vor recunoaște în acest studiu-portet, de sigur nu'mi vor mai întinde mâna 'n veci, or să se uite rău la mine, ș'or să mă urască toți. . . O ce fericire! E un adevărat triumf a sta în ura unor astfel de oameni. E interesant însă că cunoașteți pe Chimiță ca ziarist. . . «Hm! . . . ce prost și fără cunoștinți trebuie să fie gazetarul care nu e'n stare, într'un articol de două coloane, s'aducă o citație cât de mititică din viața vr'unui împărat, ori vr'o macsimă, vr'o pildă din înțelepciunea unui filosof!» Eată ce-a trebuit să'și zicădocea nepretuitul nostru Chimiță în cariera dumisale de ziarist. El are-o carte: *Sentințe istorice și precepte filosofice*. Și tot isvorul lui de *inspirație*, toată tăria lui de luminător al opiniei publice îi stă în această prețioasă carte.

Sunt oameni care nu pot, în viața lor, să'și fixeze asupra vr'unui lucru o convingere, bună sau rea, — un chip hotărît și statornic de a vedea și de a simți. Lipsiți de creșterea, de spiritul și de însușirile ce se cer cui-va pentru a se putea ridica la înălțimea unei convingeri, ei trăiesc ca un fel de paraziți intelectuali, bătând 'n struna tuturor, schimbându'și credințele la fie-care colț de uliță, neavând nici o idee, sau pentru a o respinge. Aceștia sunt oameni fericiți, cari ard din untdelemnul altora, pentru cari truda gândirii, această durere sfântă și mistuitoare a unui cap inteligent, este necunoscută. Din aluatul acestora e plămădită ființa lui Chimiță.

Sunt 10 ore ante-meridiane. Eată'l: preocupat și grav, depănându-și pașii mărunți spre redacție. Sosește, — falnic deschide ușa, o izbește în urmă'i și trece, ca o furtună, la *biurou*, aruncând, cu același ifos, servitorului paltonul, și colegilor un «*bonjour messieurs!*» Se așează în fața unui teanc de gazete, deschide câte-va, își gonește ochii pe ele, apoi le asvêrle în colo cu dispreț. Liniștit își trage di'nainte câte-va foi de hârtie albă, se întepeneste bine în scaun, tușește, ca și cum ar fi asupra unui discours, și cu un gest delicat de cucoană cochetă, apucă, ușurel, condeiul și începe să scrie. Cât te-ai șterge la ochi, a și *umplut* o pagină. Din când în când se oprește, își aprinde țigara, cu un rotocol de fum scoate un suspin prefăcut — aceasta e la adresa administratorului — apoi își duce palma la frunte, 'și-o stoarce de câte-va ori, și iată articolul gata.

Vorbe, vorbe, vorbe. . . Iată în ce se încheie toată isprava acestui fericit ziarist. Și ușurința cu care 'și bălăcește condeiul în toate, iuțcala și îndemânarea, eu care a ajuns să jongleze cinci-sease sute de cuvinte dintr'o limbă, pe care o știe așa de rău, c'ai putea să juri că nu e a lui, dacă ar 'ști alta mai bine, această pleavă de secături, pe care o vântură de atâta vreme și n'o mai isprăvește, lui, neobositului Chimiță, i se pare a fi un talent rar, și se crede cu adevărat un *factor important în progresul național*, cum zice el.

E omul, care în viața lui n'a citit o carte serioasă până la sfârșit. În capul lui dospește tescovina tuturor discuțiilor de răspântii și de cafenele: câte-va crâmpee de noțiuni despre *cum stă Europa*, câte-va anecdote din viața oamenilor mari, câte-va proverbe franțuzești, încolo . . . curaj cu chila și minciuni cu lopata. (Figura lui I. Lupulescu. Red.)

Chimiță e tot-d'a-una liniștit la față; el e încântat de ce serio și de ce spun, și de ce face. Nu 'și-ar schimba capul cu nimeni pe lume. Are pururea acea fericită, senină, perfectă mulțumire de sine, acea mândrie de triumfător în

toate, pe care nici un savant n'o poate avea, pe care ori-ce ignorant, îngâmfat și infumurat de persoana lui o are ne-lipsită și imperturbabilă.

Lui Chimiță nu i s'a întemplat, de când seric el, să rămăe zece minute cu mâna încrămățată pe condeiu la mijlocul paginei. La el, n'are de cât să întoarcă robinetul și vorbele curg cu nemiluita. Ferice de el! Cum vrei să nu se creadă?...

Nu e ură mai profundă și mai ne-impăcată că ura, pe care instinctiv o poartă dobitocia în contra inteligenții și ignoranța în contra culturii. Negrii sălbatici urăsc de moarte pe albi. Chimiță urăște strașnic pe oamenii de valoare. Când vro unul din acești oameni nesuferiți îi stă neclintit în cale și 'l umilește cu superioritatea și cu controlul sever al unei inteligenții cinstite și drepte, Chimiță întrebuintează ântei lingușirea, și după ce 'și-a sleit tot repertoriul lui de mierlăituri, de frângerii de mijloc, de ochi dulci și de slugărnicii smerite, când vede că nu i se tree, recurge la a doua serie de mijloace. Incepe să urziască pe supt-ascuns tot felul de intrigi și de meschinării, minciuni colportate în dreapta și în stânga, zavistii, uneltiri, calomnii, tot ce poate scorii o minte perversă de grecoteiu mic de suflet, ambițios, în înțelesul rău al cuvântului, corupt și intrigant. . . Nimic nu cruță Chimiță, când e vorba să înlătore din cale'i prezența unui om superior. — Și lucrul nu mai e curios — mijloacele acestea isbutese în tot d'a-una. În urma unei astfel de isbânzi, eroul nostru se închide în casă de cu seară, și are o noapte de gânduri frumoase. . .

« . . . Va să zică, în lupta dintre mine ș'un om de valoare, triumful e al meu. De sigur însemnez ce-va. Țin un condeiu în mână, am un nume ilustru, și destui oameni cari mă prețuesc. Aș vrea să știu: Brătianu la etatea mea, în ce era mai grozav de cât mine? La viitoarele alegeri îmi voi pune candidatura. Mă voi alege deputat, fără îndoială. În Cameră voi lua cuvântul. — În jurul meu se vor stringe mulți. . . A! de

sigur voi fi *Ministru* într'o zi! Și, în definitiv, băiat frumos sunt, înfățișare am, viitor strălucit am, de ce nu m'ar iubi, ea, pe care de atâția ani o urmăresc, de ce nu 'și-ar încredința viața și milioanele unui tînăr ca mine? — Ah ce mândru și fericit am să fiu! Răbdare Chimiță, viitorul e al tău! . . . »

Și a doua-zi calcă de sus, so simte de șapte palme mai înalt.

Face parte din societatea înaltă. E așa de lesne să te introduci în așa numita aristocrație a noastră! Știe grozav să facă pe *fantele* și pe *gingașul*. Își închipue că 'i iresistibil. Când se înfățișează într'un salon, în teatru, pe la concerte, se proțăpește grav și solemn în vaza tututoră, își bombează pieptul înainte, își bolovănește ochii în cap, fixează damele cu o privire galesă, duioasă și leșinată, suspină, își pipăe fruntea, tâmpilele și buzunarul de la pept, din când în când tusește semnificativ, e o desfășurare întreagă de gesturi delicate și de grații pregătite de a-casă, la oglindă, căci totul e studiat și de convenție în această fire de om viclean și prefăcut. Zimbetul lui, melancolia lui, căutătura, tonul, ținuta, mișcărilor . . . toate la el sunt de comediant — și sunt de comediant prost, — asta e nenorocirea; dar pentru că ei n'o simte și pentru că cei care o simt nu i o spun, Chimiță e radios, solemn, și tot-d'a-una încântat de neprețuita lui persoană. Și minciunile, la dânsul, așa sunt de indispensabile, în cât viața lui întreagă se scurge într-o vecinică plămăuire de întemplări neîntemplate.

De multă vreme nu mai e în curent cu starea a ceea ce a lucrurilor. Minto și cu interes și fără interes. De multe ori se înșală singur. Tot repetând aceeași minciună, începe a crede că e un adevăr.

— «*Ce memorie grozavă are regele! Cum m'a văzut m'a apucat de mână. . . Și m'a întrebat, m'a descusut vr'o jumătate de ceas. . . Nu mai puteam scăpa. . .*»

Și apropo de asta își ticluiește și 'ți înșiră o conversație, (între el și rogolo)

care nu s'ar fi putut isprăvi într'o jumătate de zi.

— «Inchipuiți, mon cher, j'étais hier nu soir chez Madame Cantacuzino... Am *dînat* acolo. *Il y avait beaucoup de dames.* . . »

To aștepti să'ți spuo cine știe ce. Nimic. . . A *dînat* într'o casă mare, asta e tot ce ținea el să'ți spuo.

Servitorul lui și câți-va mahalagii de prin prejur știu bine că într'o zi domnul Chimiță are s'ajungă «Minister». Ei îl privesc cu mult respect, când trece chipeș și maestros pe lângă dînșii.

Uu ast-fel de tip, tînăr, cochet, frumușel, mlădios, scilivisit, are folurite expediente de a trăi bine și luxos. Nu are nici o avere, n'are nici o slujbă, nu știe ce e munca și cu toate astea, slava Domnului. În toate zilele 'l vezi în birje, gătit ca un ginere, mândru și fericit, ca un triumfător.

Acesta e Chimiță, iubiți cititori. Vă las pe d-voastră să vi-'l completați, că mie mi s'a făcut silă să'mi mai bat gândurile cu el. Ca mâni, parcă'l ved ministru. Să nu ne facem cruce cu stînga.

Am văzut altele mai strașnice. . .

La Dumnezeu și în țara românească sunt toate cu puțință!

III.

Dincă C. Buleandră.

D-nul Dincă e om de două-zeci de mii de franci venit, are casă frumoasă, nevastă de neam, ș'un băiat la Paris. Ce va să zică stăruința și norocul la om! . . .

Acum două-zeci și cinci de ani era un scriitorăș la tribunalul din Tîrgoviște. Dar mucalit, dar poznaș, bun de gură și mincinos — lucru mare.

Ajunse grefier și se puse pe lucru. După un an știa două mii de articole pe din afară. Alergător, îndemănat, insinuant, — de sigur ar fi ajuns departe, dacă s'ar fi aruncat în politică.

Natură vioaie și neastempărată, se satură de grefă. Iși dete dimisia și se lipi pe lângă un avocat din București

în calitate de . . . *trepăduș*. Era ros de tribunale și se pricepe în daraveri. Un an de *practică* îi fu de ajuns. Se hotări să'și deschiză prăvălie pe seamă. În Tîrgoviște era fabrică de avocați. Iși cumpără o diplomă pe preț de doi-spre-zeco galbeni. (Autorul acestor rînduri posedă și el un asemenea document, pe cere 'l-a plătit cu șai-zeci de franci în naht, și șai-zeci în chitanță).

Inchiria o căsuță în strada Dionisie; în poartă își așază o firmă bătătoare la ochi.

Era cunoscut mai tuturor țaranilor din Dâmbovița. Se împrăștiă vorba că el poate face prin stăruințele lui, să se dea pământ țaranilor.

Din parte'i d. Dincă făcu *tot posibilul* ca să lățească și să acrediteze această versiune-navalnic.

Iată o scenă care, de la începutul carierii lui de avocat și până mai anul trecut, s'o fi petrecut poate de sute de ori în casa lui Dincă:

E dimineată. Dincă se plimbă prin biurou neastempărat, nerăbdător. Mereu își scoate ceasornicul, mereu privește pe fereastră . . . de odată se retrage cu iuțală de la geam și se așază la birou. Peste câte-va minute femeia din casă intră și-i spune:

— Niște țărani.

— Cine, s'aștepte.

Femeia ose. El se scoală repede, deschide o ușă de alături și strigă prapit:

— Haide, ești gata? dă mai de grabă.

Pe aceeași ușă apare îndată un om înalt, chipeș, îmbrăcat într'o livrea galonată, avînd toată aparența unui slujitor de la palat.

— Bravo! Ține plicul. Hai, du-te în bucătărie pe din dos. Peste 20 de minute să intri.

Credincioasa lui slugă, deprinsă a'și lua rolul în serios, dispore.

Dincă înșfacă degrabă un maldăr de cărți și prinde a le deschide ș'a le rāvuci pe scaune, pe scânduri, crapă nițel ușa care dă în sală și strigă:

— Să intro.

Apoi s'așează grav la biou, iea un condeiu, se posomorăște și începe a se uita, absorbit, prin cărți.

Ușa se deschide, țeranii intră, el nu aude, nu vede nimic, atât e de preocupat. După câte-va minute își ridică ochii și-i vede.

— A! Bună vremea. E, ce veste-veste?

Țeranii își spun pricina. — El ascultă, oftează, se încruntă și se luminează la față, înșiră greutățile afacerii, apoi de să vie la proț, îi privește de sus până jos, — un baston rezemat de biou lunecă și cade cu zgomot pe scânduri, — ușa se deschide și servitoarea anunță:

— Slujitorul Domnitorului.

— Bine, să intre.

Livreaua în galoanele late de fir apare, se închină și respectuos prezintă un plic mare, galben, cu cinei peceti mari pe el. — Avocatul deschide plicul repede, citește, aruncă hârtia și cu un ton grav zice:

— Bine. Spune Măriei Sale să mă aștepte. — Am treabă, viu acuși.

Cu glas sficios trimisul 'i spune că dojunul e gata și Măria Sa 'l roagă. să nu întârzie. Plictisit, avocatul repetă de câte-va ori vorba *bine*. Livreaua dispare.

— Uite, oameni buni, am să vorbesc chiar astăzi cu M. S, despre afacerea voastră. Nădăjduese să vă fac treabă bună. Pentru asta n'avoți să'mi dați de cât trei sute de lei acum și patru sute după ce vă isprăvesc afacerea.

Se scoală repede și strigă să'i aducă hainele cele bune. Țeranii încep a se scotoei pe la chimire, pun pe biou avocatului tot ce au asupra lor și se duc să mai facă rost și de alte parale.

Și azi d. Dincă e om de două-zeci de mii de franci venit, are casă frumoasă, nevastă de neam, ș'un băiat la Paris.

Ce va să zică stăruința și norocul la om! . . .

A. Vlăduța.

ISTORIA TEATRULUI CLUJAN PÂNĂ LA 1821.

(Conferința lui Zoltán Ferenczy.)

I.

E foarte greu ca în un discurs merit pentru o jumătate de oară să descriem atât istoria artei teatrale din Cluj cât și influința sa culturală și națională ce e avut în dezvoltarea limbei patriei și cultivarea sau mai bine zis îndreptarea simțimentelor publicului; ei va trebui să rămânem cel mult prelângă o iconă generală.

Atâta însă se pare sigur că în patria noastră dela o anumită vreme a evului de mijloc tot-de-una au fost producțiuni teatrale, deși nu în acel înțeles cum sunt acelea astăzi. Adecă tot-de-una s'au aflat atari singuratici ori societăți mai

mici cari își câștigau pâinea de toate zilele așa că umblau țara de lungul producându-se cu cântări ori dialoge procurând astfel publicului petrecere. Apoi a determina acel punct unde cântărețul se preface în teatralist, nu e lucru ușor; căci știut este că și teatrul și drama grecească dela producători de aceștia își trage originea. Insuși George Felvinezi dela care începem a calcula esistența artei teatrale î: Cluj — 23 Octobrie 1796 — nu fu altceva decât un poet-cântăreț de aceștia, vezi bine el trecuse acel prag care desparte pe cântărețul simplu de teatralist. De sine se înțelege că și înaintea s'a putut fi încă și alți producători de aceștia de cari noi însă n'avem știre.

Faptă este acea că dezvoltarea teatrului și a poeziei dramatice la popoarele Europene prin evul de mijloc și cel nou, au avut să facă acea cale care trebuia să o percurgă la greci unde trecea din o fază în alta: pentru că acestea au căpătat deja formă gata. Și totuși în parte a făcut-o, căci precum s'a dezvoltat la greci din viața religioasă, chiar așa s'a dezvoltat și prin ritul bisericii catolice drama lumească, populară, misteriu și teatrul.

De aci urmează acea că în Europa apusă arată în dezvoltarea sa două direcțiuni: una originală și alta împrumutată. Cea originală se desvoltă din drama bisericească pe calea misterului spre drama lumească populară din care apoi în multe locuri se naște drama școlastică care își are întreg fundamentul în tradițiunile clasice.

Acea întrebare, că la noi aceste două drame — misteriu în ce formă s'au dezvoltat, sau că preste tot oare fost-a? încă nici acum nu e limpezită, car a aminti disputele ce se referese aci, pentru o lucrare așa scurtă ar fi foarte anevoios. Destul atâta ca nația maghiară nici când n'o prea părtinit aceste lucrări teatralistice cum au fost cântăreții-călători amintiți și declamatorii. Cu atât mai tare a înflorit însă teatrul latin, drama școlastică în limba maghiară și latină și teatrul școlastic.

Primele lucrări dramatice maghiare cari în literatură apar prin sută a XVI, XVII și XVIII (la început în mare parte dispute religioase) poartă hotărît timbrul dramei școlastice în care se mișcă și chiar singur Felvinezi. Apoi despre producțiunile teatrale în școală ca atare, atât în limba latină cât și maghiară, aci în Ardeal, avem urme destul de vechi. Obiectul acestor producțiuni nu era totdeauna clasic ci se lua de multeori și din istoria biblică și a patriei. De însemnat sunt dintre aceste producțiuni din Aiud și anume pentru acea că din acești studenți s'au creat mai târziu cei mai mulți dintre primii teatraliști ardeleni.

În aceasta școală producțiunile tea-

trale erau așa zicând tradițiionale. Încă prin sută a 17-a încheiau anul școlastic cu de-acestea și la 1777 vedem aceasta datină practisându-se mai departe. În a. 1792 când se porni în Cluj prima mișcare pentru formarea unei trupe teatrale Ioan Fejér primul «primar» se duce, lucru natural, la Aiud și de acolo câștigă membrii cei dintâi pre Ioan Sáska de Gyula, Iosif Kontz de Várad la cari se mai alipiră Paul Janesó Gidofalvi oarecând încă student în Aiud și Mihail Verestói și Stefan Fejér stud. ref. clujeni dinpreună cu Ioan Patko Kotsi care acum era cadet în regimentul Splényi dar oarecând și el stud. ref. în Cluj. Eacă ce influință a avut teatrul școlarilor asupra formării primei trupe teatrale.

Afară de aceasta mai este un factor care a avut încă mare influință asupra alcătuirii celei dintâi trupe teatrale și a răspândirii rezezi acesteia și acea fără de care de bună-samă încă mulți ani remânea nedesvilită, acela zice fu acea putere națională care născându-se la anul 1784—90 privi *limba națională* de cel mai scump tesaur pe lume și care își pusă ca țintă conservarea și cultivarea acesteia căci în limbă se oglindează mai hotărît idea și puterea naționalității. Kőlessey fu acela care dete cea mai perfectă expresiune acestei idei amintită atunci în fel de fel de forme când zise: «*în limba sa trăește națiunea*». Iubirea, adorarea limbei materne, interesul mare ce fu pentru dânsa să reoglinda în fiecare propusățiune a scriitorilor de atunci, izbucnea din peptul tinerilor care cu mare zel formau la reuniuni pentru cultivarea limbei; eurgea din peana călugărilor și isvorea din inima magnaților cu strigat de bucurie și însuflețire ne mai pomonită și deodată scopul principal a tuturor: a cultiva limba cu ajutoriul reuniunilor, a o introduce pretutindeni în locul celei latine, a scoate total cea streină și a o lăți cu toate mijloacele posibile. Din aceasta însuflețire generală reșări apoi idea teatrului național ca cel mai acomodat mijloc pentru lățirea și cultivarea limbei.

Ambo aceste idei ajung pe tapet ce e drept în dieta din Pesta, apoi în cea din Pojun pre la 1790/91 unde se și înființază prima reuniune teatrală maghiară; dar tot atunci ajunge și în 'naintea dietei din Cluj în urma căreia apoi se și decisa înființarea celei dintâi reuniuni cultivatoare de limbă.

Aceasta este icoana generală.

Reuniunea ardeleană pentru cultivarea limbei necum să fundeze teatrul, dar nici scopul său nu-l putea ajunge așa cum s'ar fi recerut, produsă însă cea insufletire generală carea condusă pre studenții reformați la bină și cari cu concediul obținut însoțiți și câteva fete tinere: Rozalia Fejér, Teresia Bajko, Teresia Keszegh de Gállfalva, Susana și Amalia Janó; cele din urmă două ungurene; în 11 novembre 1892 țin primele producțiuni teatrale.

Că trupa teatrală din Ardeal nu a ajuns acel sfârșit, pe care îl ave cea din țara ungurească, carea încă la 1792 pornește pe poverniș și la 1795 încetează de a mai exista: e a să multămi unor anumite înprejurări norocoase. Anume de cea căci la început nu i-a făcut concurenție teatrul germân deoparte, ear de altă parte aceasta trupă la a. 1793 ajunge sub directoratul lui Ioan Patkó de Kots un om învățat și avut dar totodată și strict și zelos. Care numai pentru providerea cu cele de lipsă jertfi din al său preste 6000 fl., în fine pentru că dieta țerei încă la 1795 privește aceasta de o cauză națională și esmite o comisiune stabilisarea acesteia. Dela 1809 însă aceasta trupă câștigă în persoana baronului Dumitru Wesselényi sen. un părtinitor așa de mare că el susținea așa zicând trupa numai pe spesele sale cheltuind cu aceasta preste 20000 fl. Dar abstrăgând dela acesteia, magnații în Ardeal preste tot nu erau așa germanisați ca cei din țara ungurească și după ce nici nu prea aveau ocaziune a să deda cu străinii, îi puteau multămi mai ușor de unde urmează că susținerea și părtinirea teatrului o aflau de lucru foarte natural. Ba s'au aflat dintre ei foarte mulți cari

nu numai cu punga ei și cu munca ajutorau aceasta cauză nobilă. Telekeștii, dintre cari Teleki László primul președinte a comisiunii teatrale, Ferencz primul colector al aceluiaș fond; br. Anton Jósika care împreună cu mai mulți-luară hotărîrea că nu vor mai cerceta reprezentațiuni predate în limbi streine, Iosif Thoroczka, br. Iosif Bánffy, gr. Farkas Bethlen, gubernatorele gr. George Bethlen cu soția gr. Iosefa Palm; doamna grăfului Francisc Gyula, (Carolina Haller), contesa Samuel Kemény (gr. Katarina Bethlen de Iktar), br. Susana Bánffy, contessa Emeric Teleki (Maria Krausz), doamna Ioan Gál (Maria Dózsa), gr. Grigoriu Bethlen, br. Ioan Iósika, gr. Iosif Teleki, br. Dumitru Iósika, gr. Adam Kendeffy, gr. Adam Rhédey, br. Samuel Kemény, baronessa Dumitru Wesselényi sen., br. Iosif Wesselényi, br. Iosif Nalätzki, Michail Kenderesi, Dumitru Cserei, Alexiu Pávai, Ladislau Kanyó, Samuel Sala, Dumitru și Dănilă Horváth Petrichevich, Lazar Nagy, Michail Szentkirályi și mulți mulți alții sunt tot atâtea persoane cari din tot sufletul au făcut jertfe însemnate în interesul acestei cauze.

Scopul trupei teatrale din Cluj nu a fost numai acela ca ei să se producă în Cluj ei menirea ei era și de a lăți adeca de a redeștepta aceasta și în țara ungurească și de a o ținea trează. Cest din urmă scop și-l ajunsă prin cea că a primit în sinul său mai mulți membri de ai trupei disolvate din Buda. Așa au venit aci: Stefan Filep de Ór, Ioan Adam Láng, Francisc Kemény de Seh, Michail Ernyi cu soția, Francisca Termeczky, Ioan Molnár de Meszlény, Francisc Saágh, și renumitul musicant Ioan Lavota cari 10 ani fu magistrul de capolă al acestei trupe. Alt scop de mare însemnătate fu cea că vara, în decurs de mai mulți ani mergea în țara ungurească ca să se producă. Prima călătorie fu în a. 1798 la Oradea-mare și Dobrițin însă numai pe timp mai scurt; de aci în colo însă fiindcă Wesselényi luă în arândă teatrul de vară din Dobrițin, teatraliștii noștri

tot timpul de vară îl petreceau în Orade și Dobrițin și numai înspre eamnă întorceau la Cluj totdeauna — din incredințarea lui Wesselényi — însoțiți de scriitorul Alesandru Szacsvai mai în urmă de Francisc Sebessi și alții.

Dela a. 1803 cu ocaziunea acestor călătorii mergeau și în Mureș-Oșorheiu, căci «Unica trupă teatrală națională, care esista pe lumea «cunoscută» cum era avisată pe placatele teatrale voi a-și arăta arta și acolo; și în adevăr acestui oraș arta teatrală maghiară e dator cu recunoștință. Așa în a. 1803 rămân în Cluj până în 26 Mai apoi merg la M-Oșorheiu unde șed dela 12 iunie—31 iuliu; de aci în Dobrițin (14—30 aug.) apoi în Szeged (7 sept.—3 octob.) Dela 9—17 oct. din nou în Dobrițin și apoi ear în Cluj dela 30 oct.—8 mai 1804. De aci ear placă la Oșorheiu unde joacă din 12 Mai—21 Iuliu și trecând la Dobrițin se oprese pre 3 zile în «Orașul băstinaș» (cum le plăcea a numi Clujul) din 26—29 iuliu ear dela 9 aug. până în 13 octobree joacă în Dobrițin și dela 9 nov. până în 5 mai 1806 din nou la Cluj. Dela 11 mai—16 aug. în Oșorheiu și apoi ear în Cluj până în 2 april 1807.

În anul 1806 la 5 mai când se fini sesonul, societatea se împărțește în două înjumătățind atât biblioteca cât și garderoba, și precând partea băstinașă petrece vara în Oșorheiu, până atunci cealaltă parte sub conducerea lui Mihail Ernyi merg la Dobrițin și acestia sunt apoi aceia cari au deșteptat din nou teatrul în țara ungurească. Ei rămân în Dobrițin până în mijlocul lui octob. în a. 1806 de unde la întrepunerea lui Wesselényi merg la Segedin unde însă numai cu multe lipsă și nezasuri au putut-o trage până în april 1807. Wesselényi încă de pe la anul 1801 luasă și Segedinul în programul său cu atât mai virtos că acolo esista deja un teatru orășănesc rodicat anume pentru cultivarea limbei maghiare. Încă atunci esopera el dela consiliul orășănesc ca arêndașul germân să fie dator a preda teatrul reuniunei maghiare de câte-ori numai va cere și să nu aibă

drept a cere pentru o sară mai mult ca 1 florin. Pe basa acesteia putură juca teatralistii noștri și la 1807. În luna lui decembre încă mersă cum mersă dar edificiul era așa de slab încât — dupăco nici plafon nu avea — abea se putea încălzi; între mai multe alte nezasuri o trag până în primăvară. Știind acum Ernyi că pre 1807 se concheamă la Pesta dieta, cere concediu ca să joace doauă ori cu acea condițiune însă ca trupa să poarte spesele ear din venit a patra parte se o dee arêndașului; în celelalte zile apoi dacă se vor putea tocmei pot juca în teatrul aflător în casa lui Falk în Buda. Dupăce s'a făcut tocmeala societatea noastră pornește din Segedin și ajungând la Dobrițin țin producțiuni din 16—25 april.

Ajunși în Pesta prima producțiune avea loc în 8 mai și încă cu rezultat bun.

Dar din partea forului competent cu toate că au esoperat cu mare greu concediul teatrului pe sama representațiunelor maghiare, altă decisiune mai favorabilă nu s'a adus, nici cu privire la arindarea altui teatru, nici la o învoire cu arêndașul germân și așa Ernyi cu finea anului 1807 abzice de conducerea trupei lăsându-o în mânele lui Benke și Murányi și precând la anul 1808 se disolvă dieta, tot atunci se disolvă și a doaua trupă teatrală dintre acărei membrii unii împreună cu Ernyi s'au reintors la trupa băstinașă care pre acea vreme juca la Dobrițin. În acest timp pășește Vida Iános și ia trupa din țara ungurească sub părtinirea sa, ear lui Wesselényi tot la propunerea acestuia comisiunea pestană în o epistolă ce i-a trimis-o și esprimă mulțămitele sale pentru jertfele ce a adus pre teronul acesta.

Trupa rămasă aci în Ardeal și continuă representațiile în Cluj până în 2 april 1807, de aci mersă la Oșorheiu unde petrec din 14 april până la 14 iuliu când se reintoarsă acasă la Cluj.

În Cluj încă din novembrele anului 1793 trupa a jucat totdeauna în casele lui Pataki. Murind însă posesorul casei dela 3 decembre ear au jucat în casele

lui Rhédey. Aceasta încă a fost luată în arândă de către Wesselényi care încă numai așa a putut ajunge la ea că edificându-se în 1808 redoutul orașanese acum toate balurile mai numai aici se țineau și așa sala Rhédey rămâne goală; Wesselényi folosind apoi ocasiunea o luă în arândă și aranjă acolo teatrul care era însă departe de cel vechiu. Acolo joacă din 3 decembrie 1807—24 april 1808, de aci în Oșorheiu și dela 30 iuliu în Dobrițin. În urmă însă nici gr. Ladislau Rhédey nu voește ale mai da sala. La îndemnul mai multor magnați însă și schimbă propusul și pe la finea anului 1809 și începutul anului următor trage jos câțiva păreți interni și împreunând redicatura I cu II le transformă în un teatru cum se cade provăzut cu 3 rânduri de loje care în luna lui mai a. 1810 fu cu totul gata și îl și dete în arândă trupei teatrale nemțești. Eacă dar după 19 ani de zile în 10 mai 1810 ear ne pomenim cu teatru nemțesc în Cluj.

Acea trupă ardeleană care în a. 1808 a mers în Dobrițin neavând acum unde întoarce a rămas acolo, car decorațiunile și una altă ce au mai avut pe aci le-au așezat deocamdată la casele lui Wesselényi. Cât au fost în Dobrițin Hal-mágyi Ladislau a fost ca plenipotențiatul lui Wesselényi; nu mai aflăm însă aci nici pro Kotsi nici nevastă-sa caci ambii s'au retras la moșia lor din M. Fráta încă înainte de escursiunea din 1808. Că treabă teatraliștilor noștri în Dobrițin nu a fost tocmai rea, se vede de acolo că din 30 iuliu—31 decembrie 1808 au avut 4701 fl. intrate față cu 4406 eșite. În 1809 au stat și mai bine căci în acest an au încurs 11775 fl. care sumă a întrecut pe dedeparte speșele ce au avut. În lunele ianuarie—marție 1808 intratele încă tot mai dau suma de 2754 fl. de aci în colo însă încep asă subția. Mare lovitură fu tot atunci cu deosebire moartea lui Dumitru Wesselényi, în care trupa în ziua de 25 octobrie 1809 pârde un conducătoriu de multe ori aspru dar la loc, care a jertfit mult pentru cauză și a cărui pordere în scurt timp fu și

simțită. Cu moartea lui se finește epoca de aur a teatrului din Ardeal; spre norocirea noastră însă aceasta se întâmplă atunci când și în țara ungurească pășese oameni de valoare pro acest teren cea ce ne pune în poziție de a putea zice că: de neglijare nici vorbă nu mai putea fi. Astfeliu judele de tablă Anton' Gulaesi formează o trupă în Dobrițin dela 1 nov. 1810—1 nov. 1813 în fruntea căruia ca director funcționa M. Ernyi ear în 1814 dela 1 februar medicul suprem al Oradei Iosef Sándorfi alta; ambele în mare parte coadunate din membrii trupei ardele-nești rămasă acolo.

În fruntea trupei întoarsă în Ardeal ajunge de director Mihail Wandza care în februarie 1810 ajungând în Zsibó în 23-lea iă în samă dela văduva Wesselényi întreg aranjamentul prelângă scri-soare, cu acea observare că el va continua reprezentațiunile pe barba sa.

El ajungând în Cluj se încearcă a lua în arândă teatrul întocmit în casele Rhédey, dar fiind prea scump nu cutcăză a-și băga capul, fără să apucă și escută planul făcut de Dumitru Wesselényi încă la a. 1809. Anume în curtea caselor lui Wesselényi — acum casina magnaților — era o școală de cai spațioasă, aceasta o cere dela văduva Wesselényi, o luă în arândă pe 3 ani și cu ajutoriul lui Kányó László și jertfiroa cătorva sute din busunariul seu, aranjază acolo binisor atât o bină cât și loc pentru publicul ascultător și în 20 mai 1810 își încep producățiunile punându-și speranța în dieta proximă. De sine se întęloge că acesta sta departe de teatrul aranjat în casele Rhédey. Dela 9 iuliu 1810—18 septembrie 1811 se și ținu dieta dar rezultatul nu fu precum au sperat, cauza fu acea că chiar atunci s'au început și reprezentațiunile nemților în casele Rhédey cari au ținut nu numai în decursul întregi diete ci și după acea până în ziua de St-George în a. 1820. Și durere, în aceasta vreme și magnații pârțineau mai mult teatrul germán deoparte căci teatrul era mai frumos și mai comod, ear de altă parte pentru acea că

fiind membrii trupei mai deprinși erau în stare a preda continuu opere, cari pe atunci erau cele mai cercetate.

Referitor la aceasta cităm din o epistolă a contelui Fr. Teleki în care după ce ea la magnații ardeleni germani sarea și are începutul dela 1805 continuă așa: «Contele George Bánffy e un domn harnic și bun la inimă, care vorbește curat ungurește; de nevastă ține pre contessa Josefa Palm carea încă a învățat foarte bine ungurește, căci când a venit din Viena le noi a aflat multe magnate cu cari numai așa se putea înțelege; spiritul curții însă începe a înnegri coloritul național, până acum curat. — O altă casă mare, cea a lui Iosif Bethlen din Sibiu (a tesaurariului), este ori cum numai maghiară nu, căci atât el cât și soția — deși era viță de alui Zichy — numai sdrobeau ungurește. Ba acest spirit nemțesc începe a plăcea și domnului gr. L. Rhédey în Cluj, căci sala în care mai înainte de edificarea redutului orașănesc se țineau de regulă toate balurile, în a. 1813 o transformă în teatru nemțesc. Ba în a. 1817 când ne vizită prea grațios împăratul Francisc principele nostru, castelanul acestuia întreabă că: «teatru unguresc nu este aci în Cluj?» Ear' când împărăteasa se exprima către Baronesa Bruckental, de naștere fiică de-a Telekiștilor, că: «*a învăța limba străină nu e datorie, a nu și însă limba patriei e rușine*» se bucură toate acele muieri ale noastre cari împreună cu toți aparținătorii lor se puteau mândri cu cunoașterea deplină a limbii maghiare și cu simțăminte bune naționale!¹»

Nu putem trece cu vederea însă că teatrul german poate că nu se încuiba aci dacă Wandza și Kanyo nu și ar fi întocmit teatru nou, ei ar fi abonat cu orice preț cel alui Rhédey; dar nefăcându-o aceasta Rhédey și din ciudă chiar, l-a dat nemților numai ca să nu-i rămâie

gol. De altă parte însă Wandza nici destul de isteț nici nu avea tactica destulă că poată ținea paș cu dășii, cu toate că la început se făcea la toți că le va ciunta el coârnelo la nemți. Ba nu prescote multă vreme să ivesc atâtea tulburări că prela 1810 toată trupa era amenințată cu desființare. În 29 august a aceluia an «comisiunea» decide ca să plătească lui Wandza suma de 807 fl. 05 cr. care a dat-o din jebul seu pentru aranjament (cealalți bani i-au făcut parte prin colecte parte din suma care întrecuse dela edificare) și apoi să ieie comisiunea conducerea și Wandza să fie numai director administrativ. Aceasta se și întâmplă adunând acea sumă prin colecte.

Astfelu se continuă jocul până în a. 1811 când văduva Wesselényi își vinde casa băroneșei Susana Bánffy soția lui Mihail Scharlach, care numai pentru plată voi a-i lăsa să joace și mai departe. Asta încă ar fi mers cum ar fi mers, dar în 26 mai 1811 pe ziua de 29 september le abizece de tot și numai cu mari rugăminte putură esopera să-i mai lese încă un an, adică până în 1812 precând se spera să fie gata edificiul teatrului stabil.

Dănilă P. Horváth vezând că sub conducerea lui Wandza turburările nu mai înceată zise comisiunei că el va lua trupa sub protecțiunea sa pe 6 ani chiar ca Wesselényi și că înainte de 3 ani nu va abizece sub nici o împrejurare. O parte din teatraliști s'au și învoit dar cealalți nu, și așa din toată treabă nu s'a ales nimic, până când în fine Wandza în 1 iuliu 1812 abizece de sine și se retrage. Conducerea o ieia apoi car comisiunea până în 1 decembre 1813 de când o ia Horváth la mână până în primăvara anului 1813. În decursul acestora casa lui Wesselényi avea doi proprietari; mai întâi pre contele Paul Bethlen apoi pe Grigoriu Bethlen care și abzisă comisiunei definitiv prefăcând teatrul car în școală de cai și lăsând trupa sub coriul liber. Astfel întreg aranjamentul, decorațiuni, garderobă etc. se predede teatraliștilor cari se duse cu ele cu tot

¹ Epistola sa către Döbrentei dtto 15. novembre 1818.

la Oșorheiu. Cele ce mai rămaseră aici dinpreună cu scândurele și grinzile binei și lojelor s'au stranspusă lui Nagy Lázár, edificătorul teatrului stabil care le pusă în siguranță sub lăcată. De aci apoi până la 1819 în Cluj nu am mai avut teatru ungurese deoarece acela își afla

mai bună primire în Oșorheiu cărui oraș e singur a se mulțami acce că nu s'a perdut de tot în decursul acestor ani rîi.

(Finea va urma.)

Tradus de Ion Pop C.

POESII POPORALE.

I. DESCĂNTEC¹.

(Pentru vacile cărora li s'au ițu laptele de fermecătoare).

S'a luat vaca (Balaia) dela casă

S'o dus din ocolul ei

Sănătoasă

Voioasă

Când a fost la miezu de cale

S'a întâlnit c'o Bosârcae,

Cu un Moroiu și cu o Moroaie,

Cu un Strigoiu și cu o strigoaie,

Cu un cismoiu și cu o cismoaie.

De's cine

De's vecine,

De's cete,

De's fete,

Înainte i-au eșit,

De capu o-au amețit, —

Pulpa i-au sterpit,

Gazda i-au scârbit,

De cap o-au îmbătat,

Inima i-au sricat,

Laptele i l-au luat,

Donița i-au săcat,

Gazda i-au sup'erat,

S'a cântat s'a dăulit,

Nime nu o auzit

Fără Maica Domnului,

De la poarte ceriului.

«Balaia nu te cânta,

Nu te văeta,

Nu mugi,

Nu dăuli,

Că eu te am auzit,

La tine am venit,

Cine l-a luat cu o mână

Eu cu trei țil aduc eară,

Cine cu trei țil-o luat,

Cu cinci eara țil-am dat,

Cine cu cinci țil l-a luat

Eu cu șese țil-am înturnat!»

De-i aici în acest hotar

De-i în a treilea hotar

De-i în a cincilea hotar

De-i în a nouălea hotar

De-i la vaci de-i la oi

Să'l înturnați înapoi,

Că de nu li-ți înturna,

Inima în voi a crepa.

Să'l puneți în sălăriță

Din sălăriță în țită,

Din țită în doniță.

Balaia s-a luat,

Și mi-s-a preumblat,

La fântănele cu

Smântănele,

La prundurile

Cu unturile;

Earbă a p'escut,

Apă a beut,

Laptele și-o dob'endit,

Cât Dumnezeu' la d'aruit

¹ S'au descântă în comuna Neț cu un ban de argint peste o ulcia cu apă; apoi cu acea apă s'au spală vaca pe la coarne, pe la țită; s'au crede apoi că laptele perdut s'au întoarce.

Cu a nimerui nemestecat,
Cât Dumnezeu i-l-a dat.

Vasile Budurlean.

II. COLINDĂ.

Colo 'njos și mai înjos
Este un roșu cuculbeu,
Da nu-i roșu cuculbeu,
Că-i turma lui Dumnezeu.
Da cu turma cine umblă?
Umblă, umblă Sfântul Soare,
Cu soru-sa cea mai mare.
Soru-sa din graiu grăiră:
«Mulge tare frate soare,
Că vin' un noruți de ploae!»
«Ala nu-i noruți de ploae
Pețitorii dumnitale,
Vin la mine, cer pe tine, —
Nu te cer numai singură. . .
Că cer multe lingă tine,
Cer caru cu patru boi,
Io le făgădesc cu doi;
Ba cer turma jumătate,
Io le dau a treia parte!»
Să fii fată sănătoasă,
De colinda ast' frumoasă!

(Heșdate)

Traian Moldovan.

III. DOINE, CHIUITURI.

1.

Bade de dragostea noastră,
A 'nflorit un pom în coastă;
Pomû mare, frunza rară
Un' s' string cucii din țară;
La mijlocul pomului,
Cântă muma cucului,
Că ș'o cernit penele,
Ca badea sprâncenele.
S'raci pretinile mele
Cum v'afflai nește cățele,
De s'aveți voi v'o putere

Pě mine m'ați scoate 'n drun.
Și m'ați face toată scrum.
Da cu scrumu meu ce-ați face?
V'ați unge p' la sprâncene
Să samene cu d'a mele;
Cu a mele n'or sămâna,
Că mi le-o uns măicuța
Cu peana de mierlă neagră,
Ca să fiu la badea dragă;
Și cu peana de mierluță,
Să fiu la badea drăguță.

(Strei Sz. George)

George Rain.

2.

Auzit-am auzit
Că ficiorii s'o scumpit,
Și fetele s'o lesnit.
Un ficior c'o sută bună,
Zece fete 's o pițulă¹.
Părechea de ficiori juni,
Șapte sute de bani buni;
Părechea de fete mari,
Șapte duce, doi crețari; —
Părechea de capilitē
Șapte duce ș'o groșiță.

Până-i fata fată mare
Merge oblu pe cărare,
Apoi dacă s' m'arită
Merge p' cale sgurlită.

Frunză verde grâu curat
Ce ești bade sup'erat?
Ori te-a nins ori te-a plouat?
Nu m'o nins, nu m'o plouat,
Că mândruța m'o lăsat.

Dragă mi mândra voinică,
Dac' o pui la sac rădică.
Dar mândruța mititea,
O rădicat un bostan
Ș'o zăcut în pat un an.

¹ 10 cruceri.

Copiliță mică 'n stat
Dulce ești la sărutat. . .
Ba dulce sunt buzele,
Ca și toamna nucile.

Gr. Teodor.

Frunză verde de măr acru
Lasă pe badea la dracu —
Că badea-i un beutor,
Câte crișme tot dator.

Poruncit-a poruncit,
Poruncit-a bădița,
De la fên de la clait,
Să ne lăsăm de iubit.
De iubit cine să lasă?
Până poat' eși din casă. . .
De iubit nu m'oi lăsa
Până capu 'n sus mi-a sta.

(Măhăciu)

Ioan Popu.

NOUL MITROPOLIT.

Alegerea de mitropolit e o cauză de mare însemnătate. Nu e cauză de cli-că, personală, e cauză de esistență. Sim-patii sau antipatii personale nu ne pot conduce în asta treabă; înaintea noastră trebuie să lumineze viitorul bisericei gre-co-cătolice, bunăstarea culturală a popo-rului român și mai 'nainte de toate pa-cca internă, fără de care nu putem face un pas. Așa-dară mult ne interesează alegerea de mitropolit. Cu plăcere dăm loc următorului articolu, cu al cărui cu-prins noi suntem de o părere.

*

Toți aceia, cari cunosc încâtva trecutului bisericei greco-cătolice, știu că capul bisericei noastre în tot timpul a fost totodată conducătorul poporului românesc; n'a fost nu-mai cap bisericesc, a fost și con-ducător politic, părintele mângăitor al poporului, binefăcătorul sêracilor, redicătorul culturei, al învățămên-tului; a fost o parte din lumina soarelui, care ne lumina și ne în-călzea pe toți. Dacă nu s'ar fi născut un Teofil, un Atanasiu, cu vederi europene cu sîmț românesc, cu iubire ferbinte cătră Roma, cen-trul românismului; dacă nu s'ar fi

născut un Inocentiu, acărui ochi ageri o vedeau primejdia în care se afla biserica cu iezuiții; care ni a con-dus junii la Roma și ni a deschis ochii să vedem, ni a dat învățământ; dacă n'ar fi trăit Bobb, Le-meni, Suluț și Vancea, poporul ro-mânesc în statul unguresc, cu în-fluița slavă pre umeri, cu întuneci-mea Orientului în jur, az am fi în-tr'o stare de tot nenorocită; ba statul românesc din vecini, fo-ariul firese de az al neamului românesc, n'ar esista, independința lui ar fi încă problema viitorului. Noi cu mitropoliții noștrii greco-cătolici, cu alipirea noastră cătră Roma, cu în-țeleptiunea, și vederile lor de cul-tură europeană, în cultură, în poli-tică, în treburi sociale, l'am răpit cu noi ortodocismul din Orient, am slujit de lumină înaintea români-mei încât astăz pentru tot ce avem, România pentru tot ce are, putem fi mulțămitori singur luminei îm-prăștiate de biserica greco-cătolică din Ungaria. Acela care tăgăduș-te dreptatea acestor aserțiuni, nu-l

cunoaște trecutul bisericii greco-catolice, lupta culturală și politică, năzuințele și politica, năzuințele ei spre renașterea conștiinței și al spiritului național.

Vremile s'a schimbat. Lucrarea înțeleaptă a bisericii greco-catolice a rezultat un spor pre terenul politic, cultural; avem inteligență, conducători, oameni destepti; bărbați de toată pânura, — apostoli, cari ne întăresc în credință, renegați, cari ne vînd și martiri, cari ne răscumperă. S'a încins o luptă crâncene în jurul nostru; bătrânii se bat cu bâta, junii se hățesc de pîr, femeile ne string cîrpe spre înfășiarea ranelor căpătate. N'avem astăz dară lipsă ca capul bisericesc, mitropolitul greco-catolic, să se scoboare de pre amvon și el cu toia-gul să se amestece într'o luptă turbată spre ruina autorității sale și a bisericii greco-catolice. N'avem lipsă de lupta lui personală, avem lipsă de înțelepțiunea, de moderațiunea și patriotismul lui, de conducerea lui moderată, înțeleaptă. Avem lipsă ca să ne țină de frîu cu brațe tari, cu ochi deschiși, nu cumva să nebunim, să-l răpim carul bisericesc, să-l dărăburim în luptă, sau să cădem cu el în oarecare groapă; ca să-o pierdem avuția constrinsă de părinții nostri înțelepți; să-l pierdem rezultatul neamului nostru pentru-care strămoșii noștri atîta au pătimit.

Avarca unui popor să strînge cu sudoarea multor seclii, dar să poate pierde într'un moment.

Mult ne mirăm: sunt între noi oameni, cărora în persoana mitropolitul blăjan, le place a căuta un

cortez, un bătăuș politic. Sunt oameni acărora dorință ar fi, ca capul bisericesc să lovească în turma sa; să pustiască cu foc și cu sabiă din ea tot ce nu e îmbătat de vinul muscălesc al legiștilor, și nu vin în estas la pronunțierea numelui apostolilor și martirilor moderni. După părerea acestor oameni de tot turbați mitropolitul ar face un bine nespus pentru cauza românească dacă i-ar alunga pre toți aceia din biserică cari în treburi politice nu consimțesc lor. Așadară din sfintele taine, din cruce și evangheliă, din lucrurile dumnezești, acesti oameni ar voi a face, obiecte politice, lumești de cari s'ar putea folosi numai ei, cei plini de ură. Oare după schimbarea vremilor, căci ideile seclilor și a oamenilor păreri se schimb, venind alți oameni, cu alte păreri la cîrmă, alți mitropoliți cu alte idei, sub influința altor împrejurări, oare dacă acestia o-ar alunga din biserică pre cealaltă parte a oamenilor, — din cine ar consta biserică? Noi cu toții am sta afară de biserică, sau ne-am lupta pentru ocuparea ei, precum se luptă cîinii pentru oasele aflate în drum.

Nu să poate tăgădui, astăzi politica s'a introdus în biserică. Preoții și-o lasă turma, biserică și se fac cortezii politici. Fac politică de pre amvon și lățesc ură față cu alte neamuri. Sunt popi blăstămați, cari pre bărbații de alte vederi politice, ținuți de renegați, îi eschid din biserică prin aceea că și rump toate legăturile cu dînșii ferindu-se de ei la sîrbători, la Bobotează, când tot omul greco-catolic se bu-

cură văzându-și preotul în lăcașul seu. — Vedem biserici cu înscripțiun profane; ba vedem lățindu-se între popi un spirit anarhic; blânzia și obediința dintre ei este esilată, puțină pricină și preoții românești, în locul crucei, cu furca, stau gata să se rescoale asupra episcopilor lovind în ei fără cruțare.

Nime nu poate tăgădui, că astăz după cele întâmplate din cauza unui popă nimernic, biserica greco-catolică este amenințată prin spiritul anarhic dintre preoți, prin scăderea credinței la popor. Când vedem semne ca cele arătate în Șoimuș și Șișești, că poporul din pricina unui om singular să lapadă de legea lui strămoșască, apoi atunci cu drept putem zice, că biserica greco-catolică e cuprinsă de o boală, care o poate omori. Atunci când vedem că poporul, care nu pricepe la politică, nu cunoaște întrebările vânturate de esaltații nostrii, conduși de preoți, este gata a să lăpăda de biserica sa ca să slujească unei cause înaintea lui necunoscută, apoi cu drept putem zice, că biserica care să fălește cu atari popi «apostoli» și «martiri», cu atare popor «luminat» și «patriotic» «înțelept» și «devotat», apoi acea biserică e bolnavă. Și când vedem că se rescoală mulțime de popi părținind spiritul anarhic necredincios, fapta de trecere la altă biserică apoi putem zice că rana maicei biserici e de tot profundă și de tot primejdioasă.

Rădăcina baiului se află în creșterea preoților. Pă la teologiile noastre, chiar așa ca pe la universități, tinerii nostri mai mult se

ocupă cu politica, decât cu învățătura. În loc de iubire în inima tinerilor clerici cu alte neamuri din patriă să încuibează ura, și aceia, a căror datorință ar fi a predica pacea și iubirea, făloși, îngânfați de originea lor, fără superioritate în cultură, nobleță de inimă, se cred superiorii ai altor neamuri și predică anarhiă, discordiă, ură față de toată ființa de altă origine.

Cinstea noastră escepțiunilor, căci avem și preoți deștepți, cari stau la culmea chemării lor și aduc neamului românesc oameni.

Creșterea teologilor e unilaterală. Sunt isolați de toate ce sunt în contrazicere cu ideile esaltaților «apostoli». A sbura după acești apostoli, și a face nebunii în sensul acestor idei, și alte păreri, fără ca să nu fie apostrofați de profesori, sau de ceialalți colegi, clericilor li ertat; a ceti din Tribună ori și ce; din alte foi a să îndopa cu minciuni, a să sătura cu calumnii, cu prostii fără nici o valoare; în direcțiunea esaltaților «apostoli» și «martiri» naționali o pot trânti crucea de pă pătate; nu li ertat însă a ceti din Revista Ungaria un rând fără ca să nu păcătuiască și să nu fie încreștați la nas până la moarte. Numărul de probă al Ungariei de prefectul teologiei din Orade și Sibiu s'a înapoiat cu observare, că cuprinsul ei e primejdios clericilor, însă cuprinsul Tribunei și al altor maculaturi venite din partea «apostolilor» și «martirilor» naționali, nu-i premijdios. Apoi acesti clerici, feriți de Revista noastră primejdioasă, și îndopați cu foi folositoare, crescuți în direcția drept

națională, eșind din teologie, fapta lor primă e a lovi în cap cu crucea pre episcopi, a felicita pre răsvrățitori prin telegrame, și a aproba toată fapta de disordine săvârșită în butul episcopilor.

Profesorii pre la teologii, ca înaintea junimei să se vadă de mari, sau buni naționaliști, își închid ochii la vederea prostiilor vane, sau le dau pe mână.

Apoi biserica noastră are și alte rane. Noue nu ne place aerul din jurul mitropoliei. Vom fi sinceri căci voim a folosi cauzei bisericesti. Blajul constă din mulțimea rudeniilor apartiitoare scaunului mitropolesc. Avem o preoțime și dascălime săracă, care multă lipsă are de ajutorul Blajului; poporul românesc mare parte e sărac, ai cărui fii au lipsă de toate fondurile bisericesti și de bunăvoința mitropolească. La împărțirea stipendiilor și ajutoarelor administrate de scaunul mitropolesc avem lipsă de o măsură dreaptă, de o cumpănă adevărată: nu fie unul, cu tot că e gol, mai greu în cumpănă decât cel plin de merite. La împărțirea ajutoarelor, stipendiilor nu dee greutate în cumpănă, că unul e mare la gură ca naționalist. Avem documente la mână. Un student de la Universitatea din Cluj, de tot orfan, sărac ca cerșitorul stradelor, cu atestat eminent, fără nici un ajutor suplicând pentru stipendiu la Blaj, suplica lui a fost respinsă, stipendiul vacant votându-se unui ficior de avocat din Cluj, cu părinți, cu avere și fără atestat eminent. D'apoi unde-i dreptatea? Vai de acela care nu are în Blaj rudeni!

Stipendiile sunt date tinerilor ca să învețe. Cu durere observăm, că cu ajutorul acestor stipendii tinerii fac o politică mai mare decât cu toții la olaltă cei de la mitropolie; iar cu cartea nu multă vreme prăpădesc; trăesc dintr'o zi într'alta, numai chiar ca să răspundă încâtva recerințelor, să nu lpeară ajutorul. Cu stipendiile Blajului tinerii fac încurcături politice ca și cum a lor dătorință ar fi a face politică esaltată, a fugi după năluci, după fluturii târcați eșiți din capetele «apostolilor» naționali. Nici unul dintre acești prăpădiți flăcăi n'au fost admoniați: «Lăsați cu politica și învățați! Faceți politică dacă v'ați isprăvit cursul!» Și rezultatul? Națiunea și biserica română după atâta cheltuială își șterge ochii cu niște maculaturi de «proteste», «replici» și «răspunsuri», banii din fonduri mâncați, flăcăi crescuți, totuși fără creștere, învățați, fără învățatură, oameni cu barbă și cu mustețe fără atestate, fără ca să poată aduce folos de un ban bisericeii și națiunii.

Am avea încă multe de spus. Ne-am putea ocupa și cu întrebarea: Cum de Blajul a încetat a fi focarul literaturii române, focarul științei, al mișcării culturale? Era o vreme când toată lumina din Blaj se răspândea asupra româniei. Blajul astăzi e mai bogat, mai mare în inteligență și avere. Am voi ca Blajul să fiă lumina românilor din regatul unguresc, precum a fost în trecut; voim, ca Blajul să fie centrul nostru particular cultural și politic, precum a fost în vremile de demult. Tot caracterul nos-

tru național din acest oraș să fie susținut cu înțelepțime, și moderațiunea; el să ne dea impuls în plinirea datorințelor noastre patriotice, să ne dea minte și lumină. Căci înzădar vom rădica noi ziduri peste ziduri, dacă nu vom putea da creaturilor un spirit bun, nu le vom da suflet adevărat, direcție specială corespunderă stărilor actuale, nu ne vom sili că Blajul, ca focar românesc, să fie respectat în toată privința, toate fructele ostanelilor și cheltuelilor noastre, vor cădea în brațele Sibiului, în brațele oamenilor răutacioși, agitați din jurul maculaturii numită Tribuna. D'apoi oare noi în sfta biserică noastră de aceea ne luptăm, aducem jertfe; mitropoliții noștri pentru aceea au jertfit mii de mii, ca rodul acestor osteneți și sudori să cadă în brațul aceloră cari ni sunt dușmani? Sau nu vede lumea românească, că acești răutăcioși oameni prin algeerea de mitropolit și vreau răzîma piciorul în Blaj ca cu auctoritatea acestui focar românesc să poată impoza lumii în munca lor de tot zdruncinătoare. Acești oameni ar vrea, ca pre scaunul mitropolei din Blaj să se urce oare-care ligist, ca apoi să ne întoarcă iară spre răsărit.

Sau greco-catolicii nu cunosc ținta Ligei bucureștene? N'au văzut, n'au auzit când aceea a trimăș

Șișeștenilor și Șoimușenilor telegrame de felicitare pentru-că acești nenorociți au vrut să se întoarcă la neunire?

Toată biserică să trăiască din puterea sa. Noi nu vom certe bisericăști. Durere, avem semne cari ne arată că României nu-i place de catolicismul nostru. Dă sprijin celor ce se întorc . . . agenții lor să aruncă pre noi și vreau ca să ne nimicească. Sub stăndardul românismului, naționalismul să amestecă în treburile noastre bisericăști, și noi dacă nu vom să fim declarați de «rei români» trebuie să suferim loviturile lor. Ma să află între noi dobitoci, chiari preoți sfințiți catolici cari s'ar într' ajutorul aceloră care ne lovesc.

Intr'aceste împrejurări care să fiă alesul nostru?

Avem lipsă de om înțelept, moderat, cu ochi deschiși, cu cunoașterea stărilor și lipselor actuale, care să sdrobească spiritul anarhic din biserică, să ne apere biserică mai înainte de toate de primejdiile naționaliștilor; să ne rădica la gradul pierdut; să ne cărmuiască cu brațe tari.

Avem noi atari bărbați? La aceasta întrebare viitorul ne va da răspunsul.

V. Mușean.

JUNIMEA MILITANTĂ.

(Treaba «Replicii».)

I.

Ne vom ocupa, ultima-ora, cu ma- culatura edată în numele junimei uni- versitare, cu *Replica* Ligei buceureștene. Cerem iertarea stimaților cetitori că ne prăpădim vremea cu vânturarea plovei atunci când am avea treburi mai impor- tante de desbătut.

Avem noi atâta minte ca să știm cum să noi cu părerile noastre în treburi naționale, suntem cu totul isoლაți. Tot ce zicem, tot ce facem, tot ce cugetăm, fiă adevăr, lumină, ca lumina soarelui; fiă bun ca pânea de pre masa omului, fără interes, curat ca jertfa lui Avel, noi o ocărăm, o băjocorim națiunea românească, după-ee suntem renegați. Dacă lu- mina soarelui să băjocorește cu floarea câmpului, și dacă credinciosul evla- vios să băjocorește cu biserica când adu- ce prescuri și alte daruri pre altarul ei, apoi atunci și noi ne băjocorim cu tru- pul din care am născut. Convingerea ge- nerală și publică la oamenii nostri este: acela care lovește în noi vorbind noi adevărul, facând noi bine pentru popo- rul românesc, lucrând noi pentru proș- perarea lui, — este om cinstit. Acela care față cu noi mințește, susține neade- văruri, face pentru națiunea română, «causa națională» un lucru plăcut. Apoi poate intra în temniță fiind copt pentru a se hodini la umbra acestei instituțiuni. A minți față de față, a face mișelii în treburi naționale sunt niște lucruri fireș- ti. Așa, domnilor, suntem sleiți în min- ciuni, în neadevăr, ca cocioanele; suntem închiegați cu chiagul neadevărului. Avem o creșteră de principiile iczuiților: păcat presto păcat, numai ca să putem ajunge la scop; toate mijloacele spurcate sunt sfințite prin scopul pentru care ne lup- țăm. Din pioptul, inima și sufletul nostru lipsește conștiința curată, tăria dreptății, puterea bărbătească de a vorbi adevărul

față cu ori și cine. Ne aflăm cu toții într'un tău, încufundați până la grumazi; nu vedem, nu auzim nimic numai figu- rile și toiul vecinilor făcute cu înotarea mânilor și a picioarelor. Tot ce e făcut de oamenii direcții de az, bine e făcut; tot ce e predicat de acești bărbați tociți, bine e zis, nime n'are curajul de a vorbi în contra lor.

II.

Acela care susține, că la noi în Ungaria nu e libertate, că sunt popoare subjugate, lipsite de drepturi cetățânești; acela care susține că la noi individuali- tatea națională a popoarelor e amenin- țată prin apucăturile ungarilor, că la noi limba românească în biserică și școală este atacată, și românul în asta țară nu poate mai mult trăi ca român, ar fi demn ca pentru toată viața sa flămând și desculț să vânture pleavă în șurile «apos- tolor» și «martirilor» naționali.

Toată lumea românească trăcește cu d'aceste cocături. Acela care ar cunoaște viața noastră numai după maculaturile presei românești, după Tribuna și Ga- zeta, ma după jurnalele din străinătate, mai ales după jurnalele conduse în erore de legistii din România, apoi ar crede că pentru tăierea limbelor românilor un- gurii au zidit macelării de stat; pentru spânzurarea și chinuirea românilor au făcut în tot satul câte-o spânzurătoare și temniță suteronă.

Acela care starea românilor din sta- tul unguresc o ar cunoaște din faimosul «Memorand» și «Replica» edată în nu- mele junimei universitare, apoi de bună- samă ar fi convins că în Ungaria s'a stricat cumpăna dreptății, ne știind că nu aceasta ci capul ligistilor s'a stricat și smintit în măsură deamnă de compă- timire.

Serisori mai obraznice, pline de ne-

adevăruri, făcute din tendință de a strica cu ori-ce preț unguirilor, așezămintelor statului nostru, n'au apărut încă în jurnalistică lumei. Atâta obrăznicie, cu câtă s'a amestecat Liga în treburile al tui stat, în afacerile noastre interne, atunci când noi înșino suntem provezuți cu mulțimea «apostolilor» și a «martirilor» naționali, nu s'au arătat încă nici dintr'o parte a statelor. Ori și cum, popoarele viețuitoare în state încâtva consolidate, sunt silita a respecta legile internaționale, independența, neatârnuarea altor state. Amestecul unui stat, sau a câtorva oameni dintr'un stat, în afacerile interne, în trebile personale, politice, sociale ale cetățenilor din alte state, este condamnat de tot omul cu minte sănătoasă.

A agita spiritele cetățenilor altor state prin influința ce să poate avea prin rudenie sau alto relațiuni; a ține de ceva natural și lucru firesc că Liga să se amestece în treburile noastre, în lupta ce o avem noi cu unguirii — să poate numai la acei oameni din acăror parte nu să respectează nimic. Atunci trebuie recunoscut dreptul de amestec al unguirilor în treburile ciangăilor din România, și a jidovilor streini în treburile jidovilor de tot subjuțați din statul românesc; amestecul turcilor din Turcia în treburile turcilor și tătarilor subjuțați din Dobruja și așa mai departe. Oare preste trei patru ani unde s'ar afla statele culte din Occident, dacă s'ar lua după năravurile luate de oamenii statelor tinere din Orient, și s'ar amesteca în treburile interne unul la altul!

Nu! recunoască de drept toată România; zică toată suflarea românească de pre acest pământ, că Liga bucureșteană bine a făcut când s'a amestecat în treburile interne ale unui stat vecin, noi susținem sus și tare. că Liga a făcut o prostie ne mai pomenită, care mai nainte de toate a stricat statului român; că acești oameni sunt crescuți în școala muscălească, o-au firea și năravurile moscovitelor; sunt crescuți după principiile muscălești, a face tulburări în alte state

și a nu respecta buna-cuviință, fără care nici un stat nu să poate consolida, călcând în picioare legile internaționale. România e un stat tinăr, a lui dătorie ar fi acum, când acolo tot spiritul este în ferbere de a crea un stat modern, occidental, să nu să joace cu focul, nu cumva să 'și aprindă acoperământul negata, alcătuit încă numai din scânduri.

Liga a împărțit prin lume cu mare cheltuială, cu multă usteneală, d'acoste prăjituri voind a strica unguirilor cu ori-ce preț. Toată Europa a fost alarmată, toiul făcut de Liga culturală să auzea preste hotare. Au cheltuit mii de mii. Au lucrat ca cei din jurul societății *Panama*, au plătit cu bani pre jurnaliști; au susținut sub conducerea lui I. Popovici în Graț, și sub conducerea lui I. Lupulescu în București o altă căncelariă, care a fost însărcinată cu mituirea și cumpărarea foilor în contra unguirilor, în favoarea Ligei culturale (1). Ce folos, ce valoare, ce roduri poate avea o luptă ca și aceasta?

Noi vezând treburile încurcate. căutând la minciunile și neadevărurile umflate, aruncate una pre alta deal; vezând atâta rutate câtă nu să poate afla nici în iad, supărându-ne am protestat în contra acestor manipulațiuni îndrumându-i pre cei din România la treburile lor, având ei mult de măturat în jurul lor.

III.

A apărut apoi o *Replică* deasă, edată în numele junimei universitare. Aluatul prăjit de o parte în Memorand, *Replica* il prăjește în unsoarea neadevărul și de altă parte. Cocătura e gata, românule o poți mânca.

Prezum am zis, aceasta *Replică* e edată în numele junimei de la Universitățile din Cluj, Budapesta, Viena și Graț. Ca și când aceasta carte ar fi fost făcută toemai de junii universitari. Nu-i vorba, e făcută de Liga culturală, a cărei dătorință e a lăți cultura între români prin aceste maculaturi. E edată cu

II.
b anii Ligei, e făcută prin influință muscălească, tinerii nostri sunt jertfe neconsciente.

Prin influința noastră, căci nici odată n'am tăgăduit nimic din faptele noastre, mai mulți tineri universitari, a protestat într'o broșură în contra machinațiilor ligistilor, folosindu-se acestia de numele junimei într'un mod neiertat. Am susținut că *cuprinsul* Replicii înainte de edarea lui, n'a fost cunoscut junimei universitare, n'a fost acela desbătut și concepiat de aceasta junime. Am susținut că Replica înainte de desbatere a fost imprimată, fără ca junimea de la Universitatea clujană și budapestană să fi avut știre de conținutul ei. Nici unul dintre tinerii de la universitățile amentite nu au văzut-o Replica în întregul seu în manuscris, așa dară cu tot dreptul să poate susține, că junimea din patriă ne cunoscând ceva, nu poate afirma că oare-care lucru nevăzut, necetit, corespunde părerilor sale; sau acela e făcut după eugătarea lui. Aceasta să poate zice numai după cetirea opului. Toți tinerii dela aceste universități bine știu că aceasta Replica e făcută în numele lor fără desbaterea lor, ei dându-și numai o iscălitură de nume ca să se facă o Replica în numele lor. Susținem că mulți dintre acei tineri, cari prin jurnale fac toiu că Replica e a lor muncă, nici astăz nu au cetit-o în întregul seu și dacă astăz ar fi osaminați despre cuprinsul acestei cărți, ar sta stâlpi ne știind răspunde le întrebările puse. Cunoaștem niște tineri, cari afară de numele lor de sub declarațiuni și proteste comunicate în jurnalele de pânura Tribunei, nimic alta nu cetesc.

Apoi acestora bine le șede «în interesul cauzei naționale (!!)» a susține neadevărul că ei la concepierea acelei cărți a luat parte. A face ceva și a consimți cu ceea ce s'a făcut, sunt două lucruri. Liga a făcut o Replica cu care, să zicem, junimea română, «în interesul cauzei naționale» consimțeste — aici o adevărul.

IV.

Putem sta strâmb. însă suntem dători a vorbi oblu. Înaintea noastră stau niște interese mai mari, mai sublime. Noi nu voim a crește o junime cu cultură neadeverată.

Noi nu voim să creștem juni, putem zice, robi înjugați la carul oamenilor precum sunt Lucaciu și Coroian. Noi nu voim ca junimea română să fiă marfă în mâinile ultraistilor. Nu voim a crește juni acărora nume să fiă folosit după plac spre mărirea și înălțarea unor oameni obscuri particulari. Voim ca junimea poporului român pentru binele poporului și interesele române, pentru înflorirea patriei să fiă înzestrată cu o cultură adevărată. Junimea noastră să fiă conștientă, neatinsă de flecurile așa numiților apostoli politici. Junimea română la universități să învețe, să nu se amestece în treburi politice, nu fiă de valorile politice răpită, cufundată în ură și pizmă. O junime pre terenul politic militantă pierzându-și timpul își pierde și voia de la învățatură; atunci când națiunea ar avea lipsă de învățatură și lumina ei, ea nu ne poate da alt ceva decât o grămadă de fraze goale culese din magazinul colbos al «apostolilor». Acela care susține că din munca apostolilor de astăz junimea română a învățat ceva bun, ceva frumos, n'au nici idee despre cele ce ar trebui învățate.

Noi simțim o durere adâncă când vedem junimea unui popor pierzându-și vremea între frecături politice, după ce a junimei datorință, după părerea noastră ar fi învățatura. Dacă 'și-a sfârșit cursul la universități, dacă va fi înzestrată cu toate bogățiile recerute, apoi în viață facă ce va vrea, facă politică înaltă ca turnul Vavilonului, — meargă după plac. Când vedem însă că junimea română nu învață limbi, nu se indoapă cu științele firei omenești, ci se indestulește cu frazele Memorandelor, Replicilor, Protestelor, atunci ne doare inima de necaz și suferim mult. Nivoul culturoi românești în Ungaria a scăzut și a scăzut prin

acea, că junimea românească se indestulește cu lovirea unгурilor și a așezemintelor statului unğuresc. Noi viitorul poporului român îl vedem asigurat numai și numai prin cultură, iar nu prin tragerea carului apostolilor de az pē mână.

Rana e adâncă. Vireolăciile politice ale junimei studioase sunt bine primite și de cei cărunți ținta lor fiind nu a sluji patriei, nu a face folos poporului rămas, ci de a face neplăceri unğurilor. Și până când junimea noastră ne mână banii fondurilor, stipendiile adunate cu multă sudoare, până atunci unğurii fac un progres ne mai pomenit. Cu facerea de neplăceri unğurii nu vor fi învinși, îi vom învinge numai prin o muncă serioasă culturală. Aceia, care cred că unğurii, după aceste neplăceri făcute se vor muta în Asia lăsându-ne nouă rodul muncii lor de un mileniu; aceia care cred, că cu maculaturile de Memorande îndopate de minciuni împrăștiate prin Europa, pre unğuri îi vom alerga din țara unğurească, n'au vederi europene, ba n'au nici atâta minte câtă se recere dela un măgar de la telegă.

Stipendiații din fondurile lui Gojdu, Asociațiunei etc. cu banii acestor societăți fac politică. Admitrațiunilor de la aceste fonduri când le ved iscăliturile stipendiaților sub proteste, replici etc. nu le plesnește prin minte a-i face atenți pre acești juni că a lor dătorință e învătătura iar nu vânturarea problemelor politice. Politică făcă-o cu banii lor proprii, iar cu banii fondurilor învețe. Dacă

n'au minte administrațiunile acestor fonduri, vor avea minte autoritățile unversitare ne legalizându-li-se cuitanțiile acelor juni cari se amestecă în treburi politico anticonstituționale. Apoi atunci meargă și tragă la carul lui Lupulescu, al Ligei și al apostolilor naționali. Junimea studioasă care stă sub disciplină scolară nici într'un stat nu se poate opune legilor din vigoare.

Nu e vorbă, vorbim păreților, facem import de bulbe la Atena. Noi n'avem influință asupra națiunei românești. Nici nu putem fi răspunzători despre cele ce se petrec pre terenul politic. Avem și simțim o dătorință față de poporul românesc din care suntem născuți și această dătorință o împlinim prin predicarea adevărului.

Dacă astăz nu sunt oameni care să ne priceapă; dacă astăz curentul lucrurilor e în contra noastră, mâni, sau mai târziu, se vor naște oameni, cari ne vor pricepe și ne vor da drept. Acela care vede, simțește că ne putând folosi prezentului, nu lucrează pentru viitor, pecătuește. Noi cu multă trudă, suferință, cu mare cheltuială, între ura și pizma oamenilor, între improsecături și lovituri, între blăstămuri, ne împlinim dătorințele cetățenești față de popor, de cauza română și bunăstarea statului. Noi ca renegați simțim că ale noastre fapte, ale noastre păreri sunt mult mai folositoare poporului român decât faptele apostolilor.

Pace și iubire!

Grig. Moldovan.

MOMINTE ISTORICE DELA FĂGĂRAȘ.

În toate părțile patriei noastre dăm de mominte istorice din ce în ce mai interesante, — cari servesc de tot atâtea cronice vii — deși petrificate — a câte unei părți din istoria și trecutul nostru splendid.

Baladele, romanțurile și istoriile ce sunt întrefesute la aceste mominte — trecând din generațiune în generațiune — propagă istoria viă.

Dar afară de momintele istorice văzute, mai găsim ascunsă în toate țintele

și mai în fiecare comună și atari momente, — precum: hârtii seculare îngălbinite etc. — despre cari nici însuși proprietarul lor nu știe ce tezaur conțin, după ce fiecare e câte un martor a trecutului și istoriei patriei noastre.

La noi interesul față de aceste momente istorice e de tot bagatel.

Toate peile de câni, actele colboase, registrele sesionale, protestele s. c. l. hârtii le-am păzit eu scumpătate până atunci, până când a sustat avicitatea și până când a trebuit să așezăm — cu întreg arsenalul bibliotecar — stăpânirea neconturbaveră a dominiilor nobilitari.

Atunci cel mult sa notat pre acele hârtii sentința — fișcălească — de moarte: «nullius valoris» și «nihil refert ad culinam».

Aceste hârtii după notarea sentinței de mai sus, nu mai puteau conținea ceva folos real să fi fost acela ori cât ge valoros, atât din punct de vedere politic cât și cultural.

De când sau eliberat moșiile și sau pus sub scutul cărților funduari, de atunci hârtiile vechi sau dat focului spre distrugere, — bunăoară ca-și frunzele de toamnă ale arborilor, vântului.

Abia mai găsim din ele unele resturi — mai ales la unii indivizi mai pioși și mai prudenți — aruncate în fundul podului. Rola scrutării acestor hârtii părăsite, — în locul fișcăliilor vechi și a istoricilor noi, — a trecut în puterea nefermărită a șoarecilor.

Ce e drept acești mici cronicari scrutează în dânsule în mod teribil astfel, că noi voind a reînprocesa ceva dela dânsii, — numai cu multă sudoare mai putem scoate câte o bucată de Doamne ajută!

Despre rezultatul scrutărilor mele «tavaniane», 'mi pot face darea de samă nu în un singur cas remarcabil.

Fie-mi deci permis a mă provoca la câteva easuri mai momentuoasă:

Intre fărâmurile tavaniane din comitatul Abauj, am găsit un document din anul 1268: în alt loc altul pe pergament

din 1273. La acestea să mai poată adăoge un al treilea — pe polo, aflat în Făgăraș — depre vremea Arpazilor (din a. 1279.)

Binocunoscând valoarea micului număr de documente originali rămasă de pre timpul Arpazilor: nu vom micșora profitul ce să revarsă asupra istoriografiei și a arhivelor noastre de documinte, — prin salvarea sânguratecelor momente istorice vechi.

Înainte de aceasta cu câțiva ani am dus din Ardeal la Muzeul național cam o sută de atari documente, găsite de proprietarul lor în o stare delăsată prin camerele de anticități.

Pe câmpie în un dominiu domnesc folosau epistolele principilor ardeleni la ațitarea focului.

Din aceste epistole un prefect de dominiu cunoscut al meu, mi-a adus câteva bucăți spre scrutare. Aceasta a făcut-o dânsul numai din curiozitate, căci i-a venit de tot bătătoare la ochi subscrierea și sigilul lui Mihail Apaffy; în urma acestora reușind eu a stârni în dânsul interesul față de acele epistole, — mi-a și succes a mai salva câteva dintre ele. Nici între familiile noastre suverane nu domnește pretutindenea o adevărată pietate față de evenemintele biografice familiari.

În un rând am ales din biblioteca unei familii nobile — în scopul trimiterii la Muzeul național — mai multe hârtii de interes istoric. Cu acele hârtii m'am ocupat zile întregi în camera de anticități a castelului. În decursul prânzului și sara, ascultau membrii familiei mag-nate eu interes neobicinuit de mare, rezultatul scrutărilor mele.

Erau prea curioși a cunoaște în de-ajuns trecutul familiar, dar nici-când nu întrebau: oare cât și ce am ales dintre hârtii.

Ei ziceau: cu cât vei duce mai multe, cu atâta va fi mai bine! Lada mea cea mare ei mi-au văzut-o numai atunci când ea deja era pachetată pe trăsură — și m'au potrecut de adio.

Aceste exemple ne ilustrează de ajuns

puținul interes, precum și pietatea ce domnește la noi față de momintele istorice. No ilustrează totodată și împrejurarea, cum să ponosesc zilnic sânguratecele foi a istoriei patriei noastre împrăștiate prin țară, prăpădindu-se și devastându-se prin mâinile oamenilor ignoranți și nepoși.

Cu toate acestea avem și esteptiuni laudabile. Cele mai multe dintre familiile noastre magnate, ne pot pune la dispozițiune bibliotecile lor de documinte familiari.

Esemplul familiilor: Zichy, Károlyi, Teleki etc. face și pe alții să emuleze în aceasta privință. — Ba unele familii s'au depus bibliotecile lor spre păstrare la Muzeul național; precând la țară încep a-să înființa muzee ca să-să salveze și păstreze ceace să poate.

Că ce poate face un sângur individ în aceasta privință, ne argumentează Stefan Szilágyi nestorul profesorilor din Sighetul Marmăției (învățătorul de ordinară alui Ioan Arany) care în decurs de mai mulți decenii a animat elevii săi: a aduna — cu ocaziunea umblării lor prin deosebitele părți a le țerei — toate diplomele și manuscrisele vechi. Cu ajutorul acelor el s'a format o atare bibliotecă, a cărei valoare Reuniunea istorică maghiară n'a putut-o apretia în deajuns cu ocaziunea escursiunii întreprinsă în părțile maramureșene.

Eu încă las tot-dea-una discipulilor mei, ca cu ocaziunea umblării lor prin peosebitele părți ale țerei să nu treacă cu vederea eventualele hârtii istorice ce s'ar afla prin respectivele ținuturi; acela să-le adune și aducă aici în centru în archiva Muzeului ardelean, a cărui fundament l'au format tot atari colectanți zeloși ca magnatul Iosif Kemény, Alexandru Mike și alții. Toți câți pot salva vr'un document ori manuscris antic adaug la tesaurii naționali și indeplinesc o misiune patriotică și culturală.

Ca să argumentez nu numai cu vorba ci și cu fapta, cumea și un sângur om poate face ceva pe acest teren: din propriile mele colecțiuni pot pune la

dispusățiunea Muzoului ardelean cam la 6—7 sute hârtii antice.

Aceste hârtii is parte private, parte administrative și parte corespondință de a principilor începând din seclul al XIV. până la începutul seclului present, toate cu respect la istoria Ardealului.

O parte din ele au format archiva «Castelului făgărășan» din epoca principilor, ear cealaltă parte e rămasă din biblioteca familiei «Boér» din Berivoiul mare și Recea.

Aceste actē valoroasē au ajuns în mânilor mele numai din bunăvoința D-lui Vasiliu Boér, căruia nu pot să nu exprim la acest loc, cea mai cordială mulțămită a mea.

Valoarea științifică a acelor hârtii constă preste tot din aceea, că — referindu-se la «Castelul (fortăreața) făgărășan» și dominiul aceluia — ne prestează date momentuoasē din epoca principilor și din seclul trecut cu respect la istoria comitatului Făgăraș.

Epistolele principilor, îndrumările, conserierile și registrele încă-s frânturi valoroasē cu privire la istoria publică ardeleană.

Ele ne serveșc și de basă instructivă la cunoașterea instituțiilor boerimei și a nobilimei românești.

I.

Precum știm, fortăreața Făgărașului și dominiul ei, a fost una dintre cele mai mari, mai bogate și mai frumoasē sesiuni principiali și respective erariali.

Șesul inferior depre lângă fluviul Olt — acel pământ binecuvântat de Dzeu cu o producțiune îmbuibată, care se inundează cu apă cristalină din văile munților învecinați — să poate numi cu adevrat: «Canaanul ardelean». Frumșeta lui sē rēșfață în imbelșugare.

Confiniilo acestui tablou încântător is formate la Sud de pițioarele Carpaților, a căror coaste verzi-albestre ne tind un aspect dintre cele mai plăcute; colțul nordic e mărginit de un ținut bogat în podereie înduloasă, ce se înalță prelengū țermurii Oltului.

În apropierea acestui ținut să vedem ruinile imponentului claustru și biserici din Sasieca sau Cârța, a căror pictură artistică vestese deșertăciunea celor trecătoare.

Așadară aceasta țărișoară nu degeaba a format o însemnată sesiune regală maghiară. Aceasta țară a trecut și în mâna voievozilor transalpini, dar numai pe cale donatară; — mai târziu în mâna sânguraticilor suverani pânăcând după formarea principatelor transilvane au pus mâna pe dânsa însuși principii, cari mai mult o donau principeselor ca «*sămna de fidanțare*» și «*fidelităte*».

Memoria ultimei principese ardeleno o păstrează tradițiunea și acuma după doi seclii numai prin isvorul recreator numit «*Cânele principesei*», care era un loc plăcut de escursiune al făgărășenilor.

Primele urme sigure ale istoriei Făgărășului stau în strânsă legătură cu cesțiunea venirii valahilor în Ardeal.

Primul, care a ospus cumcă națiunea română sa rădicat din provincițele transdunărene — peniasula balcanică — și de acolo au început cam prela 1200 a trece în patria noastră, e Roesler.

Față de aceasta aserțiune alui Roesler, istoriografii valahi ar dori să poată seduce și înduplică lumea a crede, cumcă națiunea română s'a rădicat (în secul al III—VI.) în ținutul Hațegului și cu deosebire în vechia Daciă și Oltenia, care formând astfel națiunea daco-latină a început în secul al VI. a-să răspândi prin Ardeal, ținutul Timiș și prin România (Valachia).

Fundarea României propriă, după apotegmele naționali, să atribue voivodului făgărășan Rad-Negru, — care probabil trecând cu făgărășenii ar fi fundat principatul român.

Propăgătorii tradițiunilor poporali susțin că acel peregrinagiu s'a întemplat ori la 1220, ori la 1240, ori la 1290.

Hașdeu spune, cumcă ar fi fost doi voievozi sub numele Rad-Negru; unul din ei are însemnătate istorică (1372—1382) car celalalt figurează deși ca pre-

tins fundator al principatelor — numai ca enigmă. El în loc să deslege enigma din contră să năstuește a-o validă astfel, că dinastia națională română (Besarabii) a domnit în decurs de seclii Oltenia (Banatul vechiului Severin maghiar, mica Valahia) și între anii 1160—1170 ar fi ocupat (?) Făgărășul, apoi partea ostică a Oltului și așa s'a iscat enigma colonisărei Făgărășului¹, Hunfalvy arată cu argumente iresturnavere, cumcă afirmațiunile lui Hașdeu is chiar așa de mărginite și fără de temei istoric, ca-și enigma *descălecării Făgărășului*².

Vasile Róthy însă espune cumcă «*Bazaráth*» (Basarab) dupăce $\frac{1}{2}$ din evenimintele istorice transalpine is fabuloasă, și numai $\frac{1}{2}$ au ceva însemnătate istorică — n'a putut fi «*Valah*» ci «*Cun*» sau «*Iaş*».

Însemnătatea cuvântului e «*Bosorman*» adecă «*Mohamedan*»! car Valahia așanumită Băsarabiă — de pre lêngă Olt — numită mai târziu după cărmuirea ungurească «*Ungro-Valachia*» s-a fundat de Iasigi (Jászok) — conform documintelor istorice — cari erau o rassă Ural-altaică consăngeană cu noi.

Acest popor însă s'a contopit în aluviunea Slavo-Valahă, car memoria i-a rămas numai în nomenclatura sa de «*dynastia*» (Basarab-bosorman) bunăoară ca cea a poporului ural-altaic «*Bulgar*» în nomenclatura «*Bulgaria*» slavizată³.

Acești Băsarabi în a 2-a jumătate a seclului al XIV. să numesc pe sene «*duci ai Făgărășului*»: la care cam pre la anul 1370 să mai alipește și «*ducatul Almașului*» (Omlás hercegség) ce să estindea între scaunele Miercurea și Sibiu, ca o nouă colonii.

Faptul istoric însă e, că regii maghiari ca domni ai Valahiei și Moldovei donau unor voievozi valahi din Ardeal sesiuni ca sămna al relațiunilor feudale dintre dênșii.

¹ Vezi istoriografia de Hașdeu criticată de Paul Hunfalvy din Revista noastră.

² Vezi foaia «*Századok*» din 1878, pagina 188.

³ Vezi «*Formarea națiunii și a limbei valahice*» de Róthy László.

Pe baza aceasta — în timpul lui Ludovic cel Mare — dela anul 1366 a fost proprietar al Făgăraşului voivodul valah Vlad Basarabul (Ulasló, ungureşte Laczkó.) chiar așa face Sigismond cu voivodul Mircea în 1395, când pentru fidelitatea votată i-l denumește de duce al Făgăraşului și de ban al Severinului; ear în 1432 pe Vlad Dracul de duce al Făgăraşului și al Almaşului¹.

Posedarea Făgăraşului de voivozii transalpini — munteni — stă în legătură cu colonizarea valahilor în Ardeal.

Valahii să amintesc de prima oară în Ardeal prin o diplomă din 1222, cu care regele Andrei al II-lea cedează cavalerilor germani descălecați în țara Bârsei libera transportare a sărei pe riul Olt, nefiind deobligați a solvi vamă deși ar trece preste teritorul Săcuilor ori al valachilor².

În 1223 regele donează mănăstirei din Sasisca (Cârța) un pământ mare — desért — luat dela valachi.

Cumă pe acest timp valachii strecurați din Muntenia au fost în număr de tot mic prin aceste părți, argumentează privilegiul (remarcabila Andreiană) dat Sasilor de Andrei al II-lea în 1224; acest privilegiu cuprinde în donățiunea Teutonilor și pădurile Valachilor și a Beșineilor (Besenyök). Fără concesiunea regelui nici în 1293 nu puteau locui aiurea, decât în domeniile regale.

Numele Făgăraşului vine înainte de prima dată în un document din 1231. Aceasta diplomă și respective documente e remarcabil și din motivul fiind că susține cumă pământul blochilor (valachi) din Sămbăta înainte de aceasta a fost a Bulgarilor și s'a ținut de Făgăraş. Aceștia au fost așa numiții «*brodnici slavi*» — podari — pe Olt, cari ca colonii regești au aparținut fortăreței Făgăraşului.

În urma acestei diplome de cel mai

¹ Vezi «Incolatul valah în Ardeal» de P. Hunfalvy în foaia «Századok» din 1879 pag. 746.

² Vezi «Biblioteca documentelor Săcuiești» de Szabó Károly, tomul I, pag. 4—2 și foaia «Századok» din 1879 pag. 673.

vechii proprietar al ținului Făgăraş să recunoaște Trulh și străbunii săi¹.

La finea secolului al XIII. măestrul Ugrin erezînd dela strămoșii săi Făgăraşul și Sămbăta, după ce acestea i s'au luat pe nedreptul de alții — în anul 1291 le reinprocesuază înaintea regelui Andrei al III-lea.

Pe acel timp ținutul Făgăraşului era locuit de Sasi, Săcui și Valachi²; cari mai mult erau colonii nouă.

De fortărețele regești (precum a fost și Făgăraşul) să ținău și teritorii mari; afară de acestea mai aparțineau coronei și cea mai mare parte a pădurilor și a munților. Pentru fundarea și impopularea satelor, apoi pentru cultivarea agrilor era lipsă de domicialți. De aci s'au iscat (keletkeztek) în Ungaria superioară Soltesii (scultetus, Schultheiss), ear în Ardeal Chenezii (kenézek) slavi, voivozii, boierii, valahi, cari căpătând câte un anumit teritor pentru impopulare ori lăzuire: colonisătorii să bucurau și de unele libertăți și venite ear colonisății erau deobligați a presta proprietarului de pământ serviciile iobăgești îndatinate.

Cu acești Chenezi și boieri s'a impopulat Făgăraşul și ținutul lui cu o deosebire după umblarea Tătarilor, cari devastând și sfărmand coloniile rari de până aici: au tins ocaziune binevenită valachimei transalpine a-să domicilia în aceste părți.

Faptica emigrare a Valachimei a

¹ Vezi foaia «Századok» din 1879. pag. 675.

² Aceasta împrejurare și apoi prestarea a justiției din Alba-Julia o argumentează un document — al regelui Andrei al III, — în care să zice: «Precând ne-am coadunat în Alba-Julia cu toți nobilii, Sasi, Săcui și Valachii ca să ne recificăm stările, — măestrul Ugrin să rădică afirmând cumă sesiunile sale depre lêngă Olt: Făgăraşul și Sămbăta i s'au luat pe nedreptul și acesta a argumentat-o și cu documente. Noi ca să ne incredințăm cumă acele sesiuni compet după drept și lege lui Ugrin, am întrebat de aci nobilii, Sasi, Săcui și Valachi: știu despre aceasta? Aceia au respuns unanim cumă atât Ugrin însuși cât și toți străbunii săi au dispus de Făgăraş și Sămbăta și așa: noi le-am redat cu toate aparținentele lor lui Ugrin (Századok p. 722.)

luat dimensiuni mai mari numai după umblarea Tătarilor.

Făgărașul cu dominiul regese aparținător lui, nepotându-se impopula pe altă cale: sau primit cu cordialitate viniturile transalpine cu atât mai virtos, cu cât lipsa arzătoare de așezare a acelei fortăreți de graniță cerea braț însemnat.

Așa sa născut «*nova plantatio terrae Fogaras*». Unii voievozi transalpini (munteni) câștigându-și în aceasta prinvință merite, în semn de recunoștință primese dela regii maghiari, dominiul Făgărașului. De aci apoi să numească pe sine prelungă «*voivodu Transalpinus*» și: «*dux novae plantationis terrae Fogarasensis*» ca d. o. Vlad dela anul 1369. În atare calitate el donează spre impopulare — în anul 1372 — lui Vasile fiul lui Ican Dobokai satele: Sinea, Venița, (Venicez) Cuciulata și Hevizul ca unele ce aparțin neau dominiului Făgărașului.

Cumcă acești voievozi valachi nu erau regenti independenți, ne argumentează fără îndoială împrejurarea, că Vlad cere dela regele Ludovic cel Mare (Nagy Lajos) ca domn natural al său — «*domino nostro naturali*» — confirmarea donațiunei¹.

Tot pe acest Vlad cu ocaziunea deținerii confiniilor dominiului lui și a celorlalți subalterni din dominiul «*Almașului*» — îl numește regele Ludovic cel Mare în o diplomă a sa din 1366 «*voivodul nostru transalpin*».²

Dela anul 1369 acest Vlad supranumit și Laczko a fost primul, — între voievozii transalpini, — care a poșezut Făgărașul.

După dânsul — dela anul 1373—1889 — a urmat Dan, apoi — dela 1383—1419 — Mireea, toți domnii ai Făgărașului dar numai din grația regelui Sigismund³.

¹ Vezi: «*Századok*» din 1879, p. 746. — apoi «*Budapesti Szemle*» din 1889, pag. 367 și Paul Hunfalvy: «*Călătoria în Ardeal*».

² Vezi «*Századok*» din 1878 pag. 91.

³ După Hașdeu: numele Mireea vine înainte și pe timpul «*ducăului Făgăraș*» încă în anul 1387.

După acestia a urmat alt Dan (prola 1420) apoi Vlad Dracul (1430) cari asemenea au obținut voivodatul și ordul «*Bălaurul*» dela regele Sigismund¹. Așadară Făgărașul aproape la 100 ani (1369—1464). a fost dominiul maghiar a voievozilor transalpini.

În acest timp Făgărașul a fost fortăreața Munteniei (Havaselfölde), după ce voievozii amenințați de ceva pericol totdeauna își luau refugiul la dânsa.

Cu toate acestea Făgărașul — luat în înțelesul strins al cuviutului — n'a fost parte întregitoare a Munteniei; a jucat însă o rolă însemnată pentru ea, servindu-i de totatătea cordonare principale. Pentru voievozi era izvor principal de venite, scut în rezervă și stâncă sigură în ultimele momente de sperare.

Binele însă, de cele mai multe ori — l-au răsplătit cu rău.

Cătră regi și statul maghiar — dela cari au câștigat Făgărașul ca țară în semn de fidelitate și devotament — de cele mai multe ori s'au arătat infideli și nerecunoscători, schimbând — în decursul timpurilor — stăpânirea maghiară cu suzeranitate polonă sau turcă.

Atâta e sigur, că ei au folosit toată ocaziunea numai ca domnii lor feudali să-să răscoale contra regilor maghiari.

În opul intitulat: «*Istoria Românilor*» Hașdeu afirmă despre Făgăraș următoarele: «*Pământul Făgărașului estizindu-să între Sibiu, Brașov, munții Carpați și țărmului Oltului*» e greu a te pronunția: oare legatule acel pământ natura mai mult de România ori de Ardeal, după ce un riu mare îl desparte de pământul ardelean și-l împreună cu România, precând piscurile uriașe îl despart de România și îl leagă de Ardeal? Pe aceasta limbă de pământ zace un oraș și mai mult de 60 sate, cari — în urma poșțiunii lor naturali, considerând sănătatea, puterea și spiritul românesc — laolaltă formează unul dintre cele mai frumoase ținuturi. (Vezi «*Századok*» din 1878 p. 86.) Față de aceasta afirmațiune alu Hașdeu, trebuie să constatem cumcă dela Făgăraș spre România nu conduce nici un drum bun și cumcă niciări Carpații nu compun un parete mai puternic de despărțire ca aici. Natura a legat acest pământ de Ardeal, pentru că neînsemnatul riu Olt, nu e în stare — nici pe departe — a-l despărți.

¹ Vezi tomul I, pag. 133 a «*Istoriei Ardealului*» de Szilágyi.

Dela finea seclului al XIV-lea de regula îi vedem ca călăuzi și aliați ai invasiunilor turcești pornite contra maghiarilor și cu deosebire a Ardealului. Ei sumută valachii ardeleni la revoaltă, ca astfel putând pescui în tulbure să-și poată câștiga proprietatea independentă a ducatelor Făgăraș și Almaș.

Atât voivozii transalpini, cât și valachii făgărășeni au luat parte în revoaltele sugrumate de Ludovic, Sigismund și Matea.

În anul 1366 Chenezii valachi ardeleni se aliază cu cele 2 popoare valahice vecine și se revoaltă contra voivozilor ardeleni comitând cele mai înfricoșate lotrii și omoruri.

Ludovic cel Mare — în anul 1366 — mergând în Ardeal pentru mulcomiroa celor resculați contra coronei, în m. datul său riguros se plânge cu deosebire contra valachilor numindu-i «făcători de rele», pentru că conturbă zilnic liniștea cetățenilor. Din acest motiv dă drept și putere nobililor a estirpa pe valachii făcători de rele¹.

După repausarea acestui rege, valachii din ținutul Sibiului și al Făgărașului — ca o adevărată bandă cruntă — s'au îndreptat contra averilor Săsești răpind și aprinzând preste tot locul. Sprijinul principal la acestea le era Făgărașul: dominiul voivozilor transalpini, cari ținteau la independință.

În anul 1393 episcopul ardelean Gobelin reușește a închia pace cu valachii și Sasii; în urma păcei Valachii erau opriți dela pășunile săsești, dar în schimb ei erau concrezuți cu păzirea granițelor dela Tâlmaci și până la «*marele oraș valah*» (sub care să înțelegea fără îndoială Făgărașul)².

Mircea, care pe atunci era suveranul Făgărașului, a împărțit după plac posesiuni și boerimi. Mai la vale voi face amentire despre un mod interesant de împărțirea aceluia — conform unor documente găsite în ținutul Făgărașului.

După Mircea a urmat în domnie Dan, apoi Vlad Dracul. Voivodul Dan s'a luptat în mai multe înduri cu regele Sigismund (1420—1421), dar în urmă a fost astrins a-i recunoaște suzeranitatea. După aceasta Sigismund îl apărău contra Turcilor, car comandantul de trupe Stefan Pohárnok Berzeviczy — prelângă alungarea lui Radul — îl restituie carăși în voivodat (1427). În 1432 Vlad Dracul conduce pe turci în Ardeal. În 1434 el dimpreună cu o armată turcească sfarmă eară partea inferioară a Ardealului.

În aceasta bătălie au luat parte și Valachii făgărășeni, dar i-au împărăștiat prefectul săcuiesc Mihai Iakes Kusalyi cu o brigadă a sa. Cu persecutarea celor refugiați în munți s'au concrezut juzii și jurații ținutului Brașov, dânduli-să ordin espres, ca «*să urmărească pe Valachii făgărășeni perjurați refugiați prin munți, și cu esceptiunea muierilor și a copiilor, să-i omoare*» (2 Iunie 1434) (1).

În 1437 a isbucnit în Ardeal o răsccoală săngeroasă, după a cărei sugrumare au intrat în Ardeal sub conducerea lui Vlad Dracul voivod transalpin (1438) — acuma eară vasal turcesc — pe la pasul «Poarta de fer» cete de turci și valachi.

Pre la începutul acelui an regele Albert scrie acestui voivod ca unui «*fidel al său și voivod al părților transalpine*» să nu se încumete a conturba ținutul Brașovului și țara Bârsei!²

Aceste ciocniri dese, le-a curmat Ioan Hunyadi (contele Temișoarei, banul Severinului, voivodul ardelean) prin invingerile sale strălucite dela Sibiu (1441) și dela «Poarta de fer» (1442). Voivodul transalpin înfricoșat de aceste invingeri, a recunoscut din nou suzeranitatea regelui maghiar.

După lovitura nonorocoasă dela Varina (1444) el începe din nou a trafica cu suzeranitatea deținând pe Hunyadi care

¹ Vezi: «Százbdok» din 1879 p. 721 și «Ist. Ardealului» de Alesandru Szilágyi p. 104.

² Vezi: «Ist. Ardealului» de Szilágyi p. 109.

¹ Vezi tomul I. p. 128, 129 din «Biblioteca de documinte Săcuiești» de Carol Szabó.

² Vezi «Biblioteca de documinte Săcuiești» I p. 136.

trecea prin țară. El a căzut din domnie, căci Hunyadi l-a lipsit de voivodat încă în acel an (1444) și l-a înlocuit cu Dan. Voivodul Dan, care s'a putut mulțumi domnia numai lui Hunyadi, în loc de recunoștință l-a tradat Turcilor în decursul bătăliei de pe câmpul «Sturzului» anul 1448. După Dan a urmat fiul său Vlad, pe care l-a detronat alt Vlad — fiul lui Vlad Dracul — și căruia pentru multele ingrățiosități i-s-a dat supranumirea de Dracul. Vlad cel detronat s-a luat refugiul în Făgăraș, care era asil de scăpare pentru cei persecutați. Aci nu l-a urmărit Vlad Dracul mai mult timp, și aceasta mai cu samă din respect către regele Matea.

Totuși mai târziu — la 1460 — trecând munții a jăfuit Almașul și Făgărașul prinzind în 24 aug. a. 1460 și pe Vlad și decapitându-l.

Între acestea s-a grăbit a câștiga pre regele Matea asigurându-l despre fidelitatea sa neclătită și recunoscându-i supremitatea de rege maghiar¹.

Cu toate acestea atât nobilimea cât și poporul — în urma multelor cruzimi — l-au urgisit, supranumindu-l «voivodul Țepes» și «calăul».

Cruzimile comise nu l-au trecut nici pre dânsul, căci la anul 1468 fiind atacat de Sultan, l-au detronat și înlocuit cu fratele său *Radul*.

După acestea — pentru epistolele sale adresate Sultanului și cari ținteau la înaltă tradare — a fost prins și dus la Belgradul Sârbesc, ear de aci la Buda unde a fost închis — arestat — 10 ani.

¹ Vezi «Istoria Ungariei» III. 103. și «Ist. Ardealului» I. 140.

Radul încă n'a fost mai pre sus decât antecesorii săi, — fidelitatea lui a ținut numai până la un timp.

Neîncrederea, trădările și politica perfidă a niștor voievozi transalpini au astrins pre regele Matea a-l relua din mâni Făgărașul și a-l pune definitiv sub imediata guvernare a cororii maghiare. În urma acestora la anul 1464 îl donează ca usufruct lui Ioan Geréb (voivodul de mai târziu al Ardealului) și copiilor lui.

Făgărașul și după aceasta s'a considerat un timp oarecare de «*baronat maghiar*» al voievozilor transalpini cu îndatorirea de restituire stăpânirii maghiare.

Accasta se exprimă în decisiunea parlamentului maghiar din 1467 când să zice că dominiile Făgăraș, Almaș și Radna trebuie ținute la mână, ca în cas de lipsă să se poată da voievozilor transalpini și moldoveni — în scopul neocupării țărilor feudali a acclora¹.

La Făgăraș au făcut pretensiune și Sașii, sub titlul de *desdaunare* pentru pagubele cauzate de Valachi.

În anul 1472 ei isbutesc a obține — faptice — dela rege unele favoruri și respective drepturi față de Făgăraș, din care motiv dreptul de proprietate a Făgărașului și a Almașului a devenit obiect de proces între familia Geréb și scaunele Săsești².

(Va urma.)

Ludovic Szádeczky.

¹ «Istoria Ardealului» tom, I 146.

² Vezi «Ist. Ardealului» de Szilágyi tom. I pag. 146.

CUGETĂRI.

Anima omenească n'are un simț-mint mai fericitor decât vedând fericirea, acurcia factori sunt: noi.

Precum rosa de vînt numai se clătină, însu de razele arzătoare a soarelui să vestezește: astfel și înima omenească

mai ușor rabdă o durere mare, decât o desmerdăciune mare, care nu o poate împărți cu nimene.

Stătornicia până la un punct anumit suplinește defectul facultății naturale.

Greutatea, care o luăm de pe umerii iubitorilor noștri devine tesaur.

Tot ce iubim într'adevăr e nesuplinibil, și tot ce cugetăm că să poate suplini, aceea n'am iubit nici când sincer.

Cea mai nobilă bucurie e a se bucura, când cineva să îndreaptă dela cărarea cea rea la cea bună și cea mai dejositoare bucuria e a se bucura când cineva rătăcește — cade.

Cea mai rea roata a carului, cărțiște mai tare.

Dacă omul a făcut destul sieși, să se năsuească a fi folositor altuia.

Nu sunt în lume două persoane, pre cari într'oformă să le iubim, căci deși nu pre față, însă totuși în noi înșine una i-dam întietate, și aceasta vine de acolo, că două persoane asemenea deplinite nu să află.

Amorul în inimă de sine se deșteaptă, însă amorul cel adevărat și curat numai moartea poate să-l stingă.

Amorul pentru inimă e aceea, ce e raua pentru roasă.

Învețatul, care n'a lăsat op posterității — e asemenea muerii frumoase, care n'a dat viață pruncului.

Dacă ai cetit opul teu într'un an înainte de a-l da publicității, viața opului teu ai lungit-o cu 100 de ani.

Mai bine prețuște pre scriitor după opul său, decât opul după scriitor.

Invidia nu poate fi justă, însă justiția poate fi invidioasă.

Numai într'atâta putem fi fericiți, încât știm a câștiga și promova fericirea altora.

Dacă aș fi grădinar, aș plivi din grădina inimii tale tot, numai florea «nu me uita» o aș lăsa.

Speranța e pânea de toate zilele a celui nefericit.

E mai aproape de D-zeu acela, care

în toate zilele vine în atingerea cu natura, decât cu oamenii.

Numai o ceștiune muierescă există și aceasta e: — iubește-me pre mine?

Omul fără dispusețiunea cea bună a inimii e ca floarea fără miros.

Amorul alungă timpul, car timpul — amorul.

Căsătoria e asemenea unui proces — o parte tot-dea-una e noindestulită.

Datina se prefacă în noi sau virtute sau viciu drept'aceea să nu dăm în inimile noastre loc năravurilor celor necuvincioase și rele.

Până când ne iubesc tinerii — tot tineri suntem.

Dacă odată vorba a eșit din gură — câința cu 4 caii poate alerga după ea, că nu o va ajunge.

Încet se apropie de noi viitorul, grăbește dela noi presentele, și ca fulgerul se duce în trecut.

Când omul să roagă de iertare nu e așa maestos decât când cartă pre altul — iogeresc lucru e a ierta.

Numai cătră acela putem fi fideli ori infideli pre care 'l iubim, căci când pre cineva nu iubim atunci numai cătră onoarea noastră suntem fideli, ori infideli.

Adeseori iēs din gura lingușitorului cuvinte pline de iubire, despre cari inima lui cea egoistă nu știe nimica, și decâte-ori omul cel drept în mânia sa zice de acle cuvinte, despre cari inima lui cea iubitoare de adevăr, nu știe nimica.

Fericirea constă în gustul privat, și nu în obiectele din afară; aceea ne face fericiți dacă avem în posesiune aceea ce iubim noi, nu aceea ce alții află de bun și plăcut.

Nici așa de fericiți, nici așa de nefericiți nu suntem — precum ne închipuim.

Sinceritatea așa zicând e deschiderea inimii care la puțini oameni se află; aceea ce de comun vedem e numai o lingușiro desteră spre a putea câștiga încrederea altora.

Cu amorul sincer stăm ea și cu năluca, toți grăesc de ea, însă puțini au văzut-o.

Cum putem pretinde dela alții să ne păstreze secretele noastre, când nici noi înșine nu le știm păstra a altora.

Făcarea știe da sfaturi bune altora, numai sieși nici unul.

Un noinvățat poate întreba așa ceva, cât nici șapte înțelepți nu vor ști a răspunde la acea întrebare.

E mai ușor a pierde acea ce este, decât a uita acea — ce nu avem și după care aspirăm.

Amorul cere — amicitia dă.

Fericirea e ca resunetul; 'ți răspunde — însă nu vine la tine.

Numai o fericire este: datorința; numai o mângâiere: lucrarea; numai o plăcere: frumosul.

Nici un cadavru nu este așa bine îngropat — ea patima stinsă.

Două feliuri de mueri sunt pre lume; una care are inimă, și aceasta iubește numai pre unul — și alta, care n'are inimă și acea iubește o sută.

Ori ce virtute până atunci e fără maculă până când nu se pune la probă.

Acea e cea mai nobilă inimă, care împacă pre altul cu soarta lui cea vi-treagă.

Oftește puțin dela oameni, dacă voești a fi iubit.

Muerea e așa dacă fugi după ea fuge deaintea ta, — ear dacă fug de inaintea ei fuge după tine.

Bărbatul cunoaște pre muere în su-rorile ei, ear muerea pre bărbat în fra-ții lui.

Omul în mijlocul amăgirilor amo-rului — său moare său se îndatinează cu ele.

Paciința e mare știință. Muerea nici când n'o învață — dar te învață la ea.

Cerbicositatea muerii e o bastilă minunată înainte e zidul, și după el șan-țul. Dacă ai ureat zidul și cugeti că de-ja ești sus — te înșeli — căci numai atunci observi că ce e mai greu e încă inapoi.

Muerea să nu scrie poesii — ea să fie poesia.

Bărbatul mai întâu iubește, apoi fântaziază; muerea din contră întâu fan-taziază — apoi iubește.

Pentru păcatele muerilor rele ade-seori și cele bune suferă. precând virtu-țile muerilor bune sunt spre folos încă și celor rele.

Dauncle, care le cauzează astuția în lume — totdeauna oamenii cei înțe-lepți debue să le plătească.

Sunt bărbați, cari cred, că muerile numai pentru acea sunt ea să le amă-gească, și apoi chiar așa bărbații sunt în continuu amăgiți în toată viața lor de cătră mueri.

Numai cel ce a văzut pre muerea delicată, cât de tare este ea în suferință, cât de curajoasă în abnegățiunea de si-ne, câte dureri știe a răbda fără a să căi, cât de mari saerificii știe aduce, și în urmă cum știe ea a muri și pentru altul cu binecuvintare, cu rugățiune pe buzele sale — numai cel ce a văzut acea toate poate zice: «eu cunosc pre muere!»

A iubi pre cei fericiți e bucuria, a iubi pre cei ce sufer — e virtute.

Cine nu 'și află loc în lume — acela să-și caute lumea în sufletul său.

Zelotipia încâtva e dreaptă și con-cesă, căci să năzuște a ține pre seama noastră acea ce e al nostru — sau cel puțin ce credem și cugetăm a fi al nostru.

Până când bărbaților toate damele li sunt tot atâtea idealuri independința și libertatea lor încă nu e periclitată — selavia cea dulce pentru ei atunci să începe, când deja numai o muere iubese.

Unii bărbați se pot asemena cu cărțile acelea, cari apar în 2 edițiuni în una mai fină și în una mai dură. Numai că edițiunea cea dură a bărbatului afară de muerea sa arare-ori o poate vede alt-cineva.

De ce deja nu se mai iubese, tot-deauna se vor rușina că s'a iubit.

Oamenii nu multă vreme ar suferi viața socială dacă nu ar fi atât de isteți într-o să amăgi unul pe altul.

Mai bine ar fi dacă oamenii s'ar arăta așa precum sunt într'adevăr, decât să se arată așa precum nu sunt.

Dacă tot omul avut, pe de aproapele său, care se află în lipsă și în miseria l'ar ajuta ori într'un mod ori în

altul spre a pute trăi onest — îndată ar înceta miseria, furtul și uciderea.

În timpurile vechi omenimea credea în mai mulți Dumnezeu, azi multora deja și cel unul e preamult — căci în continuu l'neaga.

Omul e așa ca-și aerul; cu cât e mai sus cu atât e mai rece.

I. Fet.

CÂTEVA TRĂSURI DIN CARACTERISTICA MUERILOR.

(după ASZALAY JÓZSEF.)

Muerea frumoasă, îmbrăcată modern și cu gust, în grădina vieții e o roză plină; muerea econoamă însă «bêrbănoe»; cea inopodobează și farmecă vara, coastealtă însă o privim cu mare îndes-tulare în neaua iernei.

Ce e viața muerei? . . . Dela anul 18 până la 25: resbelul de 7 ani între inimă și minte; dela 25 până la 55: resbelul de 30 de ani a naturii cu croitorul; de aci încolo însă apărătoarea îndărătnică a unui fort contra atacului anilor.

*

Nu e destul că muerea să fie modestă, ci trebuie să și apară ca atare.

*

O muere frumoasă și păstrează cu mult mai îndelung frumuseța dacă e și cuminte, decât cea care e numai frumoasă.

*

Gura e avocatul casnic și familiar al muerei.

*

Profesiunea muerei e amorul.

*

Virtutea acelei mueri, care sau nu poate, sau nu vrea, să-și iubească bărbatul, vacilează deasupra unei prăpastii mari.

BCU Cluj / Central University Library Cluj *

Între două mueri amicitia adevărată e atât de puțin stătornică, ca și între doi bărbați: amorul.

*

Primul lucru ce ști muerea este: «cât e de frumoasă»; prima experiență ce face: «cât e de nimernică»; primul lucru care l uită mai îngrabă: «de câți ani e? . . .»

*

În trup simetrie,
În spirit armonie,
În inimă simpatie,
În voace melodie,
Tot felul de magie,
Cam rea ortografie,

sunt proprietățile cu care natura de regulă înzestrează secul frumos.

Ion Papp C.

BLĂSTĂMURILE LUI COCONIGA.

(Culese de I. BURDULEAN.)

Fire-ai iconar, să-l porți chipul lui Lucaciu din casă 'n casă până la moarte!

Fire-ar numel: teu Avel și fire-ai scriitor în căcelaria lui Corolian, ca să pachetezi pașaportul apostolului!

Să fii acționar la Institutul Tipografic din Sibiu și să fii plătit cu «Bradul și putregaiul» lui Xenopol!

Nu-ți deee ceriul hodină până ce nu vei ajunge, ca martir național, în temnița de-la Seghedin!

Să trăești ca mirean în Șișești și să capeți în loc de comunicătură Memorande și Replici!

Mângăiască-te la ceasul morții apostolul și martirul național, Lucaciu, cu iubirea simțită față de vlădicul seu; faci-ți testamentul teu apostolul Raț, avocatul din Turda și fire-ar esecutorii testamentari Albini și Căsălțan, redactorii Tribunei!

Fire-ar pânza ta albă cu care te vor acoperi pe patul de moarte, Tribuna lui Balteș, și jeli-te-ar Eugen Brote din Sibiu!

Să fii uncaltă în mâna lui Diamandi Manole, ca sêracul Balteș și să fii răspunzător pentru toate prostiile apostolilor naționali pocnite în coloanele Tribunei!

Să capeți telegrame de felicitare de la Brote, Albini, Căsălțan,

Slavici, Lupulescu, când te vor duce la Gherla!

Facă în țara ta mișcare culturală Liga din București și să fii șeful conducător la secția mincinoșilor a Ligei, ca Ion Lupulescu!

Indopa-te-ar: Liga din București cu Memorande, Proteste și Replici!

Fire-ai dascal în Șișești sub direcția lui Lucaciu!

Să fii plugar în Șoimuș și să umbli după sfatul preotului teu! Fire-ar speranța ta tare precum e de tare credința cătră lege în Șoimuș!

Fire-ai ficurator la biserica «pentru unitate» din Șișești!

Fîă pielea obrazului teu groasă, ca pielea Calicului, și să fii «calic» încât nici palmă să nu capeți de la procatorii aradeni!

Să fii mitropolit între episcopi de pânura lui Lucaciu!

Să trăești până o vor mântui cauza națională «apostolii naționali!»

Programul național să-ți susțină naționalitatea ta și legea ta să fiă apărată de popa din Șoimuș.

Din gura lui Lupulescu (mincinosul) să auzi că ai câștigat la oare-care loterie 200.000 floreni!

Să o ai știința Tribunei, căldura Gazetei, lumina Luminătoru-

lui, familia Familiei, călăria Calicului cultura Ligei și omenia lui Că-sălțan, redactorul Tribunei; clientura lui Coroian și Raț laolaltă, legea Șoimușenilor, protectoratul lui Diamande Manole! Să ajungă banii de intențiuni, de slujbă pentru sufletul teu în mâinile lui Lucaciu, apostolul; să-ți faci colectă națională Albini și să-ți fiă amic de casă după cununie Simion Popescul fost protopop în cercul Sibiului, aztăz mare naționalist în București! — La bătrânețele tale să-ți pierzi popularitatea și omenia, ca Gazeta Transilvaniei, și să te îngroape popa Berinde, fără sufleteasca merinde!

Să-ți faci în Tribuna Albini și Căsălțan colectă națională pentru zidirea caselor tale derimate de Unguri!

Să te mulgă niște procatori românești până vor striga: Destul!

Facă-ți festania Lucaciu cu 12 «apostoli» românești!

Să-ți deie Domnul Dumnezeu gura lui Lupulescu, straița lui Dr. Raț și crucea lui Lucaciu!

Să fii popă după Lucaciu în Șișești!

Mânca-te-ar dorul de temniță, ca pre Lucaciu, Slavici și Macaveiu!

Facă-ți popa Macaveiu despre naționalismul teu o «Poesiă în prosă!»

Să ai popularitatea «apostolilor»; să te cunoască toată frunza, tot firul de erbă, tot pruncul, toată coliba, toată temnița — ca de strigatele «să trăescă!» să nu te poți hodini nici pentru un moment!

Să duci «Memorande» la Viena și să te săruți cu Lueger!

Să te sărute Lupulescu cu gura sa, ca să fii mincinos ca el!

Să-ți se tipărească numele teu în Tribuna în tot numărul colectându-se spre sama ta milă de la oameni!

Să fii jurat la procesele de presă ale «martirilor» și «apostolilor» naționali!

Să fii de naționalitatea cehică și să te laude, și să-ți umble în voia ta Gazeta Transilvaniei din Brașov!

Remâne-ți-ar ochii tei deschiși spre București și călători-ai prin România cu pașaportul unui apostol cunoscut!

Fire-ai voinic, ca Isac, (alt apostol mai mic al românilor) când te vor chiema la duel!

L A T R Â N T Ă !

(Nimicuri.)

Era o vreme când jurnelele politice românești improșeau în noi, foarte bine știind că noi nu ne vom apăra. N'aveam loc unde să ne apărăm. Coloanele foilor

românești erau închise înaintea noastră; eram izolați cu totul de trupul din care am născut. Pițigoiile jurnalisticilor ne pișeau; puteau scrie despre noi ori și ce,

toate erau crezute. Iși băteau joc de noi oamenii după placul lor. În chilia jurnalisticeii noi n'aveam loc. Ziceau coi co ne băjocoreau: Cum să nu fie renegat, iată, serie unguerește, într'o limbă care n'o cunoaștem! Apoi am intrat în chilia jurnaliștilor românești prin odarea Revistei noastre! Am zis: Aici sum, hai-dați la trântă! Șă ne lovim laolaltă cu arguminte, cu peana adevărului. Ne au primit cu sudalme, cu blăstămuri, argumintele au rămas. Apoi au rămas și blăstămurile și sudalmele, — astăz suntem domnii terenului; au apucat la fugă din jurul nostru.

Am cugetat că fiind adversarii noștrii pre un teren legal, drept, ne vor nimic cu puterea dreptății cauzei lor! Am cugetat că ne vor doborî cu puterea spirituală, cu cultura, cu știința lor. Nici decum! N'am auzit un argumînt, nu ne au luminat, nu ne au învins! Apoi tabăra bătută nu trebuie lăsată; fugând după ea trebuie lovită și în fugă. După ea!

*

La anul nou să ne facem sămădașul.

Să-l vedem progresul anului trecut.

Ce a zidit Liga culturală? Unde sunt școlile redicate în țările subjugate (!); unde sunt bibliotecile, așezămintele culturale? cărțile edate ca poporul să fie luminat? Unde sunt stîpendiații de Liga culturală, meseriașii ajutați, învățătorii sprijiniți, preoții provăzuți cu ajutoare? Unde sunt fondurile pentru scopuri culturale?

Nicăiri nimic! O *Replică* și niște articlii prin presa din străinătate, altă nimic! Două congrese de înfrățire și patru bancheturi, — o grămadă de toas-turi și un car de sărutări, iacă a Ligei muncă de un an. Cheltuelile Ligei pres-te 100.000 franci.

*

Mișcarea politică în Ungaria: un Memorand dus la Viena cu mare toiu; o invitare din condeiul lui Lucaieu, o

grămadă de telegrame de felicitare și o luptă crâncenă între frații noștrii pe terenul politic și bisericesc, iată munca de un an!

Apoi tot bărbatul după munca sa și a căpătat și «prezentul» seu. Dr. Raț o colectă națională, Dr. Lucaieu închi-soare la Seghedin și Calieul o palmă!

Aceasta ni munca de un an!

*

Apoi politica s'a introdus în biseri-că și în școală. Cu treaba Șoimușenilor și a Șișeștenilor nu ne mai ocupăm. Georgiu Pop studentilor de la gimnasiul din Brașov le zice:

«... trebuie să știți de acum, că nu pentru aceea ați venit aici, ca mai târziu să ve odihniți pe pene moi, ci ați venit ca să ve oțeliți pentru o bătălie sângeroasă; în aceasta bătălie, care nu noi o am iniciat, carea ni s'a impus cu puterea, în aceasta bătălie trebuie să ve arețați bravura voastră; unirea nefrântă a celor provenienți din un sânge, mândrie și demnitate națională în mijlocul urei și al îngâmării dușmanului, eată acesta este ținuta unui tinerrumân între astfel de timpuri viforoase.»

Cu alte cuvinte: Junilor! Lăsați la dracu cartea. Nu învățați; părinții nu v'au trimēs la carte; oțeliți furci și coase pentru lupta sângeroasă. La bătălie copii; aprindeți paele de pre căsile vecinilor, — arętați că simțiți cu apostolii voștrii!

Apoi copii o trântese cartea de pământ!

Și acela care le dă pruncilor sfaturi de pănura asta este om mare, naționa-list bun, și acela care vrea ca pruncii să fie izolați de nebuniile politice, sunt trădători, vînzători de neam!

Noi am propune ca toate școlile românești să se 'nelhidă, pruncii să meargă la Tribuna și stând lângă programul național să pretindă decapitarea epis-copilor!

Vor primi multe telegrame de felicitare de la Liga culturală din București.

«Martirul» națiunii din ușa temniței cam așa sfat le a dat junilor. Apoi acela care n'are alt sfat pentru floarea poporului român, vrea ca și acea să între după el.

Oare junimea românească să n'aibă altă țintă, decât să 'și mănecă viața între zidurile temniței?

«Martirul» național când era tinăr a învățat. Ar trebui lăsată junimea în pace la învățătură!

*

Precum ne scrie Tribuna «capii» noștrii conducători vor stabili un program pentru alianța naționalităților «subjugate» din Ungaria. Voesc un imperiu absolutisc sub regimul nemților, precum a mai fost înainte de 1867.

Niște puncte din acest program:

- 1) Ștergerea libertății de presă.
- 2) Sporirea temnițelor.
- 3) Feciorii români să slugească 12 ani în armată în țeri streine, precum a mai fost.
- 4) Limba nemțească, slovacă, cehă, italiană etc. să se introducă în toate școlile satești.
- 5) Ștergerea parlamentului.
- 6) Ruinarea poporului materialmente și spiritualmente etc.

Cum cântă poporul românesc și astăzi după guvernarea nemților?

Neamțul cu aufnam și protocol
Ne au lăsat cu e . . . gol!

Asta va fi țara lui Pap Iános cea adevărată! Poporul se va spăla cu vin și se va scărda în miere, numai că vor fi foarte multe muști pe trupul lui.

Ungurii (9 milioane) firește se vor muta în Asia și noi vom intra în curțile lor fără o palmă!

Popoarele de la turnul Vavilonului ca să se poate înțelege la-olaltă vor eda

o foaiă în limba *germână* acărei datorință va fi a le întări neamurile în dragoste cătră acest nou stat, care să va numi țara lui Pap Iános cu cărnați pe garduri și cu cătuși pe masă.

*

Auzit-am, auzit. . .

Bănățenii vor funda altă foaiă. Bine ar fi Luminătorul nu i-a putut lumina în destul. Gazeta e prea bătrână, Tribuna e prea ne bună, Telegraful merge cam încet.

Poporul român ar avea mare lipsă de un «Adevăr», însă nu de Adevărul din București. Pleavă avem destulă, grăunțe domnilor!

*

«Programul național» din Sibiu s'a pierdut. Hăjit de Tribuna s'a sfărțicat în dăraburi.

«Comitetul național» în vânt. Tot omul lucră pe barba sa, numai că mulți dintre noi n'au barbă.

«Solidaritatea» proclamată acătată pe cui.

Apoi de când toate aceste s'au petrecut «apostolii» naționali s'au sporit, telegramele cu carul și dobânda națională nicairi!

Liga ar face mult bine pentru noi dacă ni l'ar trimite pre Slavici înapoi ca să ne lumineze și puterile să ni le concentreze iarăși!

*

«Naționalistii» și-au perdut capul; au uitat de întimplările de ieri, nu-'si aduc aminte de altă decât de ura neagră simțită față cu aceia cari nu sunt de o părere cu dînșii. Un exemplu.

Lucaciu s'a arestat. Dup' aceasta cetim în Tribuna (Nr. 286.):

»I-am trimis vlădicului din Gherla următoarea telegramă:

«Szabó Iános episcop Szamosujvár. Bucură-te, părinte! Pacea și liniștea sufletească ni o-ai turburat și le-ai răpit. Iubi-

tul nostru preot astăzi se duce să sufere pentru dreptate, (no-no! — pentru gura spurcată a sa!) acuma poți începe de nou a ne chinui. Dumnezeu să-ți răsplătească rugăciunile noastre să te ajungă (buni creștini, învățătura lui Lucaciu!); lacrimile românilor (ale fiurătorului din Șișești) întristați să-ți fiă podoaba mitrei tale (căci șișeștenii podoaba reștinilor nu vor fi nici-odată) păstor nevrednic, Poporul din Șișești și filiale.»

Am vrea să știm că oare episcopul Szabó din Gherla în ce atingere este cu pedeapsa lui Lucaciu! Episcopul din Gherla l'a acusat, el l'a judecat, el l'a

trimis la Seghedin? El i-a dictat «invitarea» în peană pentru care a fost pedepsit? Doară Sabo i-a sfătuit umblând din casa în casă pro jurații din Dobrițin? Nu putem pricepe ce treabă a avut Sabo cu procesul de presă a părintelui Lucaciu?

Apoi «poporul din Șișești și filiale» e comprimat în persoana fratelui Lucaciu, un abus în numele mirenilor! La noi toate sunt cu puțință! Az-mâni se va adevăra că părintele Lucaciu a lucrat după sfatul lui Lucaciu.

Crix-Crax.

TEATRUL NAȚIONAL UNGURESC.

CLUJ LUNA IANUARIE.

Voim că publicul românesc încătvă să aibă cunoștință despre cele ce să petrec la teatrul național din Cluj.

De aici încolo vom comunica raporturi în asta privință.

Teatrul național din Cluj e primul teatru din Ungaria. Acest teatru e scoala din care și culege teatrul național din Budapesta artiștii sei.

*

Nouătatea luniei trecute a fost *Sul-*

tamul lui George Verő. Până azi s'a adus pe bină de patru-ori totdeauna înaintea unui public inteligent. Au jucat rolele însemnate Berta *Fabianek* (Sultanul Selim), Etelea *Sipos* (Rolexane), Iosa *Kaposi*, Ștefan *Foris*, Ioane *Kápolnai*, Bela *Pusztay*, Alexandru *Haday*.

*

Teatrul național primește o subvenție mare parte din civilista regelui, de 30.000 fl.

(—)

INȘTIINȚARE.

Toți acei stimați domni cari sunt în reștanță cu prețul de abonare, sunt rugați a-l trimite restul prin mandat postal administrațiunei.

Din »Ungaria«, anul I, la noi se află de vânzare cinci (5) esemplare complete legate, cu prețul à 8 fl. sau 16 franci.

Administrațiunea.

Ungaria pe an 6 florini
Pě jumătate de an 3 florini.

Pentru România și străinătate :

Pe an 14 franci.

Pe 1/2 an 6 franci.

Administrațiunea.

Preoților și învățătorilor sëraci
Ungaria se va trimite pe an pentru 3 fl.

Administrațiunea.

BIBLIOGRAFIE.

Ni s'a trimēs:

A közmondásokról. (Despre proverbe.)
Tanulmány Szvorényi, Ballagi, Erdélyi
és mások után. Irta: *Sirisaka* Andor. —
Pécs. Prețul 50 cr.

Ethnographia, a néprajzi társaság és
a magyar nemzeti muzeum értesítője,
Szept.—decemberi füzet. Szerkeszti: *Dr.*
Jankó János.

A besztercei szószedet, latin-magyar
nyelvmélek a XV. századból. *Dr. Finály*
Henrik. Preț 2 fl.

POSTA REDACȚIUNEI.

Dlui A. D. *Blaj*. Am fost convinși del. început că folosirea numelui Rdissimului canonic e un abus. Număr de probă s'e trimate ori și cui, e un us general, fără ca s'e fiă atins în ceva cela căru numărul de probă s'a trimis. Omul onest, cu preț, înțelept, cult, dacă foaia, revista nu e după placul lui, acești numeri îi aruncă între maculaturi și treaba e finită. Oamenii reutăcioși, superficiali, duri ca pănura de habă, îi inapoiază cu reflexiuni murdare. Luăm spre știință că reflexiunea avintită purceda din capul Dtale, și așa treaba e finită.

V. B. Neț. Vē mulțămim. Revista s'a espedat.

A. N. Slatina. (România.) Spre știință.

D. G. Varșana. Numărul de probă s'a espedat.

I. Sz. Hatég. Așișderea.

Gr. Popescu. Toplița. Scrii că «prostii de aceste și bajocuri la adresa națiunei române», dta «ca dascal românesc» nu cetești. Nu ne îndoim; dta, de bună-samă, vei fi veghetarian care trăești numai cu rădăcini, cu frunzări și iărburi; și bei apă din «Valea» ce curge prin sat, iar de carne și de vin te îngreșozezi. Apoi nu cunoști dta zicala Stei Scripturi: Toate să fie de voi cercetate și cunoscute și dintr' aceste cele bune le fîneți! Cum vei cunoaște dta dulceața umbrei, dacă vei sta în arsita soarelui? Cum vei cunoaște dulceața fagurului dacă vei mânca tot pelin? Acela care voește să știe câte grăunțe de grâu sunt într'un spic, acela îl va sfărma spicul și le va nmmăra grăunțele. Acela care susține, că el, fără număr, știe câte slove sunt pe o pagină din carte, e un prost. sau mininos! Dta, împlinind datorința unui dascal românesc, «nu citești» Revista noastră și tot știi, că cuprinsul ei «e prostii și bajocură la adresa națiunei». Vei fi de bună-samă nēsdravān; sau dacă nu vei fi nēsdravān apoi vei fi un dascal prost, care nu știi că afară de cei ce 'si bat pieptul că-su oameni de omenia mai pot fi oameni cinstiți și printre cei ce tac, și că afară

de cei ce rod în frunzarul Tribucei, mai sunt oameni și 'n altă parte, care 'și iubesc națiunea; iar o națiune nu poate fi bājocorită prin aceea că un Că-sălțan, un Slavici e bājocorit! Atăta ar trebui să știe și dascalul din Toplița Grigoriu Popescu!

Plugarilor Șoimușeni. Sub aceasta iscălitură am primit o epistolă, în care ne dau răspuns la cele patru întrebări din numărul trecut al Revistei noastre. Avem treabă cu oare-care om «cult» din Șoimuș care poartă nălrăgi, sau reverendă, în acărui mână «plugarii Șoimușeni» sunt niște capre. Despre acest om în numărul trecut al Revistei noastre am susținut că e demn de «dereș»-ul unguirilor și de vestitele 25. Răspunsurilor date de acest om dacă am avea destul spațiu, cu multă plăcere le am da loc ca să s'e vadă «măgarul încălțat» în toată grosimea sa.

Calicului, Sibiu. În numărul 1. al Calicului cetim:

Din Blaj dela Unirea

În Cluj la Ungaria

Ar trebui să mē duc

Dacă un diavol năuc

N'ar fi dus'o știu eu unde?

Că Gerguș nu mai răspunde

Tace ca un pui de urs

Ori ca 'n cucuruz.

Mai trăim, mai vorbim! Calicul nu ne-a vēzut schiintiindu-i ochii de palma ce o căpătasē de la proculatorul din Arad. Precum se vede, Calicul numai pre aceia îi vede cari își ating palma de pe lița lui! Palma noastră nu-i de pielea lui!

T. C. Budapesta. Vē mulțămim.

V. R. Maier. Răspunsul în scris.

T. București. Lasă-i la dracu! În contra a oamenilor prostii nici zeii nu se pot lupta! D'apoi noi omnenii din lut făcuți, pēcătoși, cum s'e ne luptăm cu oare-care bun rezultat.

Cuprinsul: Flendurile trecutului. Despre istoriografia română (Urmare.) Formațiunea limbei și a neamului român. (de George Alexi). Literatura populară scrisă. Originea jocului «palotás» maghiar. «Din goana vieții». (Cartea dlui A. Vlăhuța). Istoria teatrului Clujan până la 1821. (Conferința lui Zoltán Ferenczy). Poesii populare. Noul mitropolit. Juni-mea militanta. (Treaba «Replieci»). Mominte istorice dela Făgăraș. Cugetări. Blăstămurile lui Coconiga. (Culese de I. Burdulean.) La trântă! (Nimicuri.) Teatrul național unguresc. Inștiințaro. Bibliografie. Posta Redacțiunei.